

ДА ПАДПІШЧЫКАЎ ЧАСОПІСІ МАЛАДНЯК

З 1-га студзеня 1928 году

ПЕРАЙШЛО ДА ВЫДАВЕЦТВА ЦК ЛКСМБ ПЕРАЙШЛО
„ЧЫРВОНАЯ ЗЬМЕНА“

ВЫДАНЬНЕ ЧАСОПІСІ „МАЛАДНЯК“

у 1928 годзе „Маладняк“ выходзіць значна рэарганізаваным і павялічаным у памеры да 7-мі друкаваных аркушаў, на лепшай паперы. Рэгулярны штотомесячны выпуск часопісі ГАРАНТУЕЦЦА. На 1928 год БУДУЦЬ ДАДЗЕНЫ ДАРМОВЫЯ ДАДАТКІ

ГАДАВЫМ ПАДПІШЧЫКАМ:

- 1) Камплект „Маладняка“ за 1927 год або
- 2) Бібліятэчка Маладнякоўскае кніжніцы на 3 руб.

ПАЎГАДАВЫМ:

Бібліятэчка Маладнякоўскае кніжніцы на суму
1 руб. 50 кап.

НА ПРАЦЯГУ ГОДУ БУДУЦЬ НАДРУКАВАНЫ Ў ЧАСОПІСІ: аповесць Р. Мурашкі — „У іхным доме“, аповесць з камсамольскага жыцця — В. Кавалі, пад канец году пачнецца друкам раман Р. Мурашкі — „Сын“; апавяданні: П. Галавача — „Кнак“ і „Дасужая“, С. Хурсіка — „Зьмітрок“, П. Раздольнага — „Браўнінг“, П. Труса — „Дзікі сьмех“, Б. Мікуліча — „Адыйшло... адкацілася“ і „Малады дубок“, Р. Мурашкі „Прыгранічны манастыр“ і інш.; пераклады з чужаземных моў Мардвілкі. П. Росіча, І. Барашкі; вершы: А. Вечара, В. Маракова, А. Моркаўкі, С. Фаміна, Юр. Лявоннага, Пфляумбаум, Шушкевіча, пародыі Стаяна і інш.; крытычна-даследчыя і папулярна-навуковыя артыкулы: праф. П. Бузук, М. Аляхновіча, П. Р., Дылы і інш.

У ЧАСОПІСІ ЎВОДЗЯЦЦА НОВЫЯ АДДЕЛЫ:

„Выпісы з беларускае літаратуры“ (сыстэматычны крытычны агляд друку) і „Гутарка з падпішчыкамі“ (па матар’ялу, дасылаемаму ў рэдакцыю). Дзецца штотомесяца багаты кнігапіс і хроніка.

УМОВЫ ПАДПІСКІ:

На год	6 руб.	На 3 месяцы	1 р. 50 к.
„ паўгода	3 „	„ 1 месяц	— 50 к.

Цана асобнага нумару 60 кап.

ПАДПІСКА ПРЫМАЕЦЦА: кантораю Выдавецтва ЦК ЛКСМБ „Чырвоная Зьмена“ Менск, Камсамольская, 25, усімі паштовымі аддзяленнямі, усімі аддзяленнямі БДВ і спецыяльнымі ўпаўнаважанымі і агентамі Выдавецтва „Чырвоная Зьмена“.

Выдавецтва ЦК ЛКСМБ „Чырвоная Зьмена“.

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

МАЛАДНЯК

Штомесячная літаратурна - мастацкая
і грамадзка-політычная часопісь—орган
Цэнтральнага Бюро Ўсебеларускага
аб'яднання поэтаў і пісьменьнікаў
„Маладняк“

ПАД РЭДАКЦЫЯЙ

П. Галавача, В. Каваля, Р. Мурашкі, А. Моркаўкі, С. Хурсіка

Год выдання шосты

С ш ы т а к д р у г і
л ю т ы

ВЫДАВЕЦТВА ЦК ЛКСМБ „Чырвоная зьмена“
М Е Н С К — 1928

Цэнтральны дзяржаўны архіў
літаратуры і мастацтва БССР
Бібліятэка
Інв. № 1468-А

Цэнтральны дзяржаўны архіў
літаратуры і мастацтва БССР
Бібліятэка
Інв. № 52

Л. М. Талстой.

A. M. TAYLOR

1845

in the year 1845

Л. М. Талстой.

Ляксейка Гаршок

(Апавяданьне)

Ляксейка быў найменшы брат. Аднойчы маці паслала яго аднесці дзячысе гаршок малака, а ён спатыкнуўся і разьбіў гаршок. Маці пабіла яго, а дзеці далі яму мянюшку „Гаршок“. Ляксейка-Гаршок—з таго часу так і прывілася яго мянюшка.

Ляксейка быў хлопчык сухашчавы, лапавухі, вушы тырчэлі, бы крыльлі. Ён нос быў у яго вялікі. Дзеці дражніліся: „у Ляксейкі нос—велічынёю з воз; можа пад'ехаць можна?!“ У вёсцы была школа, але Ляксейка ня вучыўся—часу ня было. Старшы брат жыў у горадзе—у купца, і Ляксейку з маленства прышлося бацьку ў гаспадарцы дапамагаць.

Было яму шэсьць гадоў, а ён ужо з сястрою авечак і карову пільнаваў на выгане, а большым стаў, коняй пільнаваць пачаў і ўдзень і на начлезе. А калі яму дванаццаць гадоў споўнілася, ён і араў, і вазы вазіў. Сілы ня было, затое спрыту хапала. Заўсёды вясёлы такі быў. Хлапчукі насмехаліся з яго, а ён ці маўчаў, ці сьмяяўся. Здаралася, што бацька яго лаяў, тады ён маўчаў і слухаў. Ён як толькі спынялася лаянка, ён усміхаўся і працягваў сваю работу.

Ляксейку пайшоў дваццаты год, калі брата ягонава ў салдаты ўзялі. Ён на братава месца бацька Ляксейку ў горад, да купца адвёз, на дворнікаву пасаду. Ляксейку далі старыя братавы боты, шапку бацькаўскую, Ляксейка ўзрадавацца ня мог, гледзячы на сваю вопратку, аднак купец незадаволены застаўся Ляксейкіным выглядам.

— Я разьлічваў, што ты заместа Сымона мне дарослага чалавека дасі,—казаў купец бацьку, азірнуўшы Ляксейку з ног да галавы, а ты мне, паглядзь, якога смаркатага прывёз. На-вошта ён годны?

— Паночку, ён на ўсё зручны. Ё каня запрэгчы, і паехаць куды, і да працы ахвочы, ён толькі выглядае як сухашчэй, а на справе іначай—жылісты.

— Ну, паглядзім, ужо відаць будзе.

— А каштоўней за ўсё—безадказны. Да работы зайздрасць мае.

— Што з табою рабіць? Пакінь.

Ё Ляксеяка стаў жыць у купца.

У купца была малая сям'я: гаспадыня, старая маці, жанаты старшы сын, простага выхавання, з бацькам разам гандляваў, і другі сын вучоны, гімназію скончыў, у універсітэце вучыўся, ды выгналі адтуль, і ён жыў пры бацькох; ды дачка купцова—гімназістка.

Сьпярша Ляксеяка нікому не спадабаўся—занадта ўжо мужыкаваты быў: і апрануты дрэнна, і гжэчнасьці ня было, усіх на „ты“ зваў, аднак хутка ўсе звыкліся з ім. Служыў ён яшчэ лепш за брата, безадказны быў; за ўсімі справамі яго пасылалі, і ён усё рабіў ахвотна і шпарка, выканаўшы адну работу,—браўся за другую. Як і ў бацькі, у вёсцы, так і ў купца, у горадзе, на Ляксеяку ўскладаліся розныя работы. Чым больш ён рабіў, тым больш усё на яго навалывалі работы. Гаспадыня—купчыха і купцовая маці, і дачка купцова, і купецкі сын, і крамнік, і кухарка, увесь час яго то туды, то сюды пасылалі, то тое, то гэта давалі рабіць. Толькі чутно, праз увесь час, было: „Зьлётай, братка“, альбо: „Ляксеяка, ты гэта ўпарадкауй“.—„Ты-ж, гэта што, Ляксеяка, запамятаў, ці што?“—„Глядзі памятуй, Ляксеяка“.—Ё Ляксеяка лётаў, упарадкаваў, і глядзеў, і памятаў, і ўсё выконваў, і праз увесь час усьміхаўся. Братавы боты ён хутка падраў, і гаспадар, вылаяўшы яго за тое, што ходзіць ён з голымі пальцамі, загадаў новыя боты купіць яму на базары. Боты былі новыя, і Ляксеяка цешыўся з іх, але ногі ў яго былі тыя самыя, старыя, і яны к вечару балелі ў яго ад летаніны, а ён сердаваў на іх. Ляксеяка баяўся, каб бацька, калі прыдзе за яго грошы атрымліваць, не абразіўся за тое, што купец за боты вылічыць з пэнсіі. Уставаў Ляксеяка зімою досьвіткамі, калоў дровы, затым падмятаў двор, аддаваў сьнеданьне купцовай карове, каню, паіў іх. Справіўшыся з адным, Ляксеяка браўся за другое: гапіў печкі, чысьціў боты, вопратку гаспадаром, настаўляў самавары,

чысьціў іх, а пасья ці крамнік клікаў яго выцягваць са складу тавар, ці кухарка загадвала яму мясіць цеста, чысьціць рондлі. Затым слалі яго ў горад, то з піскулькай, то за купцовай дачкою ў гімназію, то за лампадным маслам для старой купцовай маці.— „Дзе ты знікаеш, лайдак?“—казаў яму то той, то другі.— „Пашто вам самым хадзіць, Ляксейка зьлётае. Ляксейка! Ляксейка, зьлётай!“ І Ляксейка лётаў. Пасьнедаць ён ня меў часу, а палуднаваць, рэдка калі палуднаваў з усімі разам. Кухарка яго лаяла за тое, што ён вечна позьніцца да абеду, аднак шкадавала яго ўсё-ткі і пакідала яму гарачай стравы і да абеду і к вячэры. Асабліва многа работы было перад сьвятамі і ў часе сьвят. І Ляксейка ўсьцяшаўся сьвятам асабліва таму, што на сьвята яму давалі „на чай“, хоць і мала—збіралася капеек 60, але як ні кажы, а гэта былі ягоныя грошы, ён мог страціць іх, як жадаў. Пэнсію-ж сваю ён і ў вочы ня відаеў. Прыяжджаў бацька, забіраў у купца і толькі рабіў вымову Ляксейку за тое, што ён вельмі ўжо хутка падраў боты.

Калі ён сабраў два рублі гэтых грошай „на чай“, ён купіў, парадзіўшыся з кухаркай, чырвоную вязаную сьвітку, і калі апрануўся ў яе, дык губы яго паказвалі здаволеньне.

Гаварыў Ляксейка мала, а калі і гаварыў, дык заўсёды спатыкаючыся, коратка. І калі яму што-небудзь загадвалі зрабіць альбо былі пыталі, ці зможа ён зрабіць гэта, дык ён заўсёды, бяз жаднага хістаньня адказваў: „Гэта ўсё можна“, і адразу-ж браўся за выкананьне.

Малітваў ён аніякіх ня ведаў; як маці яго вучыла, ён забыўся, а ўсё-ткі маліўся і раніцою і ўвечары—маліўся рукамі, хрысьціўся.

Так жыў Ляксейка паўтары гады, і тут, на другой палове другога году здарылася з ім самая нязвычайная ў ягоным жыцьці падзея. Падзея гэта складалася з таго, што ён, да свайго здзіўленьня, даведаўся, што акрамя тых адносін паміж людзьмі, якія адбываюцца ад патрэбы ў чалавеку, ёсьць на сьвеце яшчэ адносіны зусім асаблівага парадку: ня тое, каб трэба было чалавеку выглядаваць боты, альбо аднесьці куплены тавар, альбо запрэгчы каня, а тое, што чалавек так, ні навошта патрэбен другому чалавеку, трэба яму паслужыць, прылашчыць, і што ён, Ляксейка, той самы чалавек.

Даведаўся ён праз кухарку Усьціньню. Усьцінька была круглая сірата, маладая, такая-ж работніца, як і Ляксеяка. Яна стала шкадаваць Ляксеяку, і Ляксеяка ўпярышыню адчуў, што ён, сам ён, не яго паслугі, а сам ён, патрэбны другому чалавеку. Калі маці яго шкадавала, ён не прыкмячаў гэтага, яму здавалася, што гэта так і павінна быць, што гэта ўсёроўна, як ён сам сябе шкадуе. Але тут раптам ён убачыў, што Усьціньня—зусім чужая, а шкадуе яго, пакідае яму ў гаршку кашу з маслам і, калі ён есць, яна, падпёршы галаву на закасаную руку, глядзіць—углядаецца на яго. Ён гляне на яе, і яна засьмяецца, і ён засьмяецца.

Гэта было так нова і так дзіўна, што сьпярыша спалохала Ляксеяку. Ён адчуў, што гэта перашкодзіць яму служыць так, як ён служыў. Але ўсё-ткі ён быў узрадаваўся, і калі глядзеў свае штаны, зацыраваныя Усьцінькай, качаў галавою і ўсьміхаўся.

Часта за працай ён успамінаў Усьціньню і казаў: „Вось дык Усьцінька!..“ Усьціньня дапамагала яму, дзе толькі мела магчымасьць, ён дапамагаў ёй. Яна апавядала яму пра свой лёс, як яна асірацела, як яе цётка ўзяла, як яе аддалі ў горад, як купцовы сын—купчык яе на глупства падманіваў, і як яна яго асадыла. Яна любіла гаварыць, а яму прыемна было яе слухаць. Ён чуў, што па гарадох часта трапляецца, што парабкі жэніцца на кухарках. Аднойчы яна спытала яго, ці-ж хутка яго жаніцьмуць будуць? Ён адказаў, што ня ведае, і што яму ня хочацца браць сабе жонку з вёскі.

— Дык, што-ж, якая прыгледзелася табе?—спытала яна.

— Ды я цябе ўзяў-бы. Ці пойдзеш за мяне?

— Бач, ты, гаршок, гаршок, а як складна сказануў,—адказала яна, выцяўшы яго ручніком па плячах.—Чаму-ж не пайсьці? Я згодна.

Запустамі прыехаў бацька ў горад, за грашмі. Купчыха даведалася, што Ляксея хоча жаніцца на Усьціньні, ёй гэта не спадабалася. „Наб'е пуза, з дзіцем на ліха яна мне“. Яна сказала мужу.

Гаспадар аддаў грошы Ляксееваму бацьку.

— Ну як, ці-ж добра жывецца майму сынку?—спытаў мужык.—Я казаў—безадказны.

— Так то, яно так, што безадказны, ды глупства ў галаве мае. Жаніцца на кухарцы захацеў. А я жанатых трымаць ня буду. Нам гэта не падыходзіць.

— Дурань, дурань, а што ў галаву набраў, — сказаў бацька. — Вы, паночку, не клапацецеся. Я загадаю яму, каб ён гэта кінуў.

Прышоўшы ў кухню, бацька сеў, чакаючы сына, за стол. Ляксе́й лётаў па справах і, змарыўшыся, вярнуўся.

— Я думаў, ты путны, а ты што хочаш рабіць? — спытаў бацька.

— Ды я нічога.

— Як нічога? Жаніцца хочаш. Я ажаню калі час прыдзе, і ажаню, на кім трэба, а не на лярве гарадзкой.

Бацька доўга гутарыў. Ляксе́й стаяў і ўздыхаў. Калі бацька скончыў, Ляксе́й усміхнуўся.

— Што-ж, гэта пакінуць можна.

— Дык вось яно...

Калі бацька пайшоў і ён астаўся адзін з Усьцінькай, ён сказаў ёй (яна стаяла за дзвярыма і слухала, калі бацька гутарыў з сынам):

— Справа наша не таго, ня вышла. Чула? Узлаваўся, забараняе.

Яна моўчкі ўткнулася ў фартух.

Ляксе́й хлыстануў языком.

— Як не паслухацца? Кінуць, відаць, трэба.

Увечары, калі купчыха паклікала яго зачыніць вакяніцы, яна спытала:

— Ну, паслухаўся бацькі, кінуў сваё глупства?

— Як бачыце, кінуў... — адказаў Алёша, усміхнуўся і тут-жа заплакаў.

З тых часоў Ляксе́й ня гутарыў больш з Усьціньнай пра вясельле іхняе і жыў пастарому.

Перад вялікаднем крамнік паслаў яго чысьціць дахі ад сьнегу. Ён палез на дах, скінуў увесь, стаў аддзіраць умёрзлы сьнег каля труб, ногі пакаціліся, і ён зваліўся з лапатаю. На бяду ён зваліўся ня ў сьнег, а на крыты жалезам ганак. Усьціньня падляцела да яго з купцовай дачкой.

— Пабіў што, Ляксе́йка?

— Яшчэ чаго — пабіўся. Дарма.

Ён хацеў устаць, але ня мог, і стаў усьміхацца. Яго аднеслі ў дворніцкую. Прышоў фэльчар, аглядзеў яго і спытаў, дзе баліць.

— Усё цела баліць, ды гэта дарма. Толькі каб гаспадар не злаваўся. Бацьку трэба паведаміць.

Праляжаў Ляксея два дні, на трэці паслалі за папом.

— Што-ж, ці паміраць зьбіраешся?—спытала Усьцінька.

— Ну, а як-жа? Ці-ж усё і жыць будзем? Калі-небудзь трэба,—шпарка, як заўсёды, казаў Ляксея.

— Дзякуй, Усьцінька, што шкадавала мяне. Вось яно і ляпей, што жаніцца не дазволілі, а то-б ні к чаму было. Цяпер як сьлед.

Маліўся ён з папом толькі рукамі і сэрцам. А ў сэрцы ў яго было тое, што як тут добра, калі слухаеш усіх і ня крыўдзіш нікога, так і там добра будзе.

Гаварыў ён мала. Толькі прасіў піць і ўвесь час чамусьці дзіваваўся. Дзіваваўся чамусьці, выцягнуўся і памёр.

Пераклаў з расійскага

Іл. Барашка

Аркадзь Моркаўка

* * *

Травень ціха крыльлі распасьцёр над садам,
Патанулі думкі у абдымках дрэў.
Будуць сэрцы зноўку падымацца, падаць,
Будзе зноўку віцца пра каханьне сьпеў.
Завію зямельцы песенны вяночак
Без балючых словаў і глухой тугі.
Абарвецца, змоўкне, патане званочак—
У садох крыштальна зазьвініць другі.
Можа радасьць гэта—ад любосьці шчырай,
Можа з казкі дзіўнай—нечапаны сад,
Каб разьвеяць сэрца па зямельцы шырай,
Распасцьцерці песень сьветлы далягляд.
Травень ціха крыльлі распасьцёр над садам,
І няма й радочку у вянок зіме.
Сьпеў вясёлы ў лісьце будзе мякка падаць,
Будуць зьвіты песьні пра каханьне й меч.

Аркадзь Моркаўка

* * *

Гэта песня—ціхаму канцу
І мяжы гадзінам і загонам.
Абарвецца залаты ланцуг
І рассыпецца далёкім звонам.
Наквець красак зьвяне на мяжы,
Можа наквець, можа сэрца ніці.
Нашай казцы—раз гарэць і жыць...
Дык радкі мае, хоць вы зьвініце!
Пацалуйце вочы гэты дзень,
Гэты дзень—трывожнае мільганьне:
Ён па пэўных сыцэжках нас вядзе,
Пасьцілае сонца пад нагамі.

22-VII—27 г.

Аркадзь Моркаўка

* * *

Ствараюць найлепшы гадзіньнік
Для кожнага ўласных крокі.
Мы ходзім, як продкі хадзілі,
І сьлед наш балюча глыбокі.
І крыльлі злажылі стагодзьдзі
На вышыўды зьмераных сьцежак.
Пад зорамі радам праходзяць
Далёкія жнівень і сьнежань.
Цалуюць гадзіны трывожна
У самае сэрца, бы зьмеі:
Няхай будзе заравам кожны
Бурлівай, надземнай завеі.
Ў завеях і зоры згараюць,
Згараюць над намі, пад намі.
Гадзіны ігрышча сыграюць,
І пальцы застыгнуць вузламі.
Няхай-жа стукоча гадзіньнік,
Няхай вышываюцца крокі,—
Мы ходзім, як продкі хадзілі,
І сьлед наш балюча глыбокі.

15-ХІІ—27 г.

Р. Мурашка.

У іхным доме

(Аповесць)

1. Прадслоўе

Ледзь толькі на зару пачынае займацца; ледзь толькі першыя дзенныя веснікі радасьць сьвятла прынясуць, дрыжучы баязьліва ў густым кісялі сьляпое надрэчнае цемры; ледзь толькі асьвятліцца чыстая люстраная паверхня роўнае шпарканогое рэчкі—як прачыняюць нясьмела заспаныя вочы і нязграбна, але міла ў нязграбнасьці сваёй, схіляюцца да свайго люстэрка з зялёна-пахучымі валасамі—елі, стромкія сосны, асіны, маладыя дубкі і алешнік. Глядзяць, прыбіраюцца, глядзяць і наглядзецца ня могуць... Трава берагоў павілася ў шоўкавыя кучары і мякка хіліцца-лашчыцца к люстранай раўніне. А яна—бы сьпіць, ці мо' ў сваю чаргу ўзіраецца ў твар валасатым елям, стромкім соснам, асінам, ціха-квола нячутна штось шэпча дубком. Глядзяць, прыбіраюцца, хіляцца-лашчацца, любуюцца адно адным і ціха-квола, нячутна пасвойму штось шэпчуць.— паранічнаму...

А як толькі ўбачаць хмурае сонца рэдка-высокія верхаліны дрэў, як паволі зьверху і да самага нізу ажыўляюцца памалу, адно з адным умаўляюцца—вітаюць дзень. У згодны гоман пераходзіць шопат, шум набывае поўную прыгожасьць музыкі, гудзе на басох ціха, разьмерана праз увесь дзень. І толькі раньні вечар гладкую нярухомасьць надае ім, убірае ў белыя кудлы туману. Робіцца ціха-ціха, урачыста і сонна.

І так штодня... Прачынаюцца; глядзяць; любуюцца адно адным; ціха-квола пасвойму штось шэпчуць; граюць-гудуць на басох, нярухомасьць сваю ў туманы прыбіраюць—стаяць. Сьпяць.

Штодня так. І штодня разам з імі ўстае з туману, ажыўляецца сьвятлом лямп на кухні вялікі прыбержны дом.

Доўга стаіць ён, доўга жыве. Гэтак і чытаецца багатая мінулая гісторыя яго ўва ўсім панура-мізэрным выглядзе, як быццам ён, стары, толькі што правінаваціўся, маючы ў даўніш-

нім багатыя заслугі, роскашу і, адчуваючы сябе няёмка, пасья свае віны, цяпер маўчыць. Маўчыць—і толькі скоса пазірае на заімшэла-зялёны ля маста бурлівы старэнькі млын, як-бы дакарае зрокам сваім за яго дакуку, пытаецца, нібы павольным мігам, калі ён там пакіне парушаць так патрэбную яму, так неабходную для старых касьцей вакольную сыціш.

І ў самым доме ціха. Прагрукаціць толькі на дні тры разы пасудзіна, разыйдзецца па ўсіх пакоях якісь асаблівы пах печы ды ціха калі-ні-калі пачуюцца глухія шагі—быццам уладары іх плывуць па падлозе! Не, яны ходзяць, толькі—зноў-жа—падлога маўчыць, бо з пакою ў пакой разаслаліся грубыя мяккія палавікі, абмежаваўшы строга месца для шагоў.

У пакоях у самы відны дзень паўцемра,—разьляглася пераможна, засланіла сабой усе сьветлыя лапінкі. Уражаньне дапаўняюць зьнізу на ўсю вышыню вокан вазоны, а зьверху ляглі складкамі цяжкімі пажоўкляя гардзіны. Зайздрасна сьцерагуць яны пакаёвую паўцёмру, прэч адганяюць восенскія прамені сьвятла.

Каштоўная мэбля мастацка паточаная з венскага буку, аздоблена мастацкімі загнуткамі і выразкамі. Цяжкія—на смак зробленыя—канты і крэслы захавалі пад аксамітам колера моху гнуткую спружыністасьць.

Усё на сваім месцы, усё беражэ пакаёвы змрок.

Цямцяцца крыху толькі з жніўна-каласовых шпалераў белыя плямы фатаграфічных здымкаў, карцін, быццам парушыць хочуць так строга ахоўваемы змрок. Але варта толькі прыгледзецца ўважна ў белыя плямы, і на вас зірнуць гімназійныя здымкі, хустачкі міласэрных сёсьцёр, залатыя пагоны, „Георгі“, „Владіміры“, „Анны“.

Усё на сваім мейсцы, усё сьцеражэ паўцёмру.

Нават ледзь прыкметны сілаваты налёт пылу на вазонах, на вокнах, гардзінах і мэблі ня сьціраецца спагаднай рукою, а наадварот—і ён быццам ахоўваецца, як частка мінулае бывальшчыны, як сьведка чагосьці быўшага. У кутку пад пазалочаную „багародзіцаю“ з вазона на сьцены павіўся рэдка плюшч і, мусіць, парашыўшы, што ўжо з яго досыць, абвіс прыхалямі канцамі. На лакараваным чорным сталі з мярэжавым настольнікам аблезла тырчыць пабляклаю трубою з дагармі,—сьвежымі некалі—інструкцыямі грамафон. Тырчыць—стаіць ціха, займае мейсца.

Усё расстаўлена і разьмяркована так, як яму належыць быць: адно адганяе сьвятло, другое надае змрочнасьці, а трэцяе скрадвае шагі. Ні што ня выпучваецца, ня крычыць аб сабе паасобку—усё на сваім мейсцы, зьліваецца ў адну суцэльнасьць, стварае ўражаньне адно цэлае без абрыўкаў. Моцна сколана, пашыта моцна, здаецца, прасьцірадла пакаёвай змрочнасьці.

Усё на сваім мейсцы, усё сьцеражэ паўцему.

І дом стары ў старым садзе з пагорбленымі карузлымі яблынямі і грушамі пры рацэ таксама нібы на сваім мейсцы, здаволены сваім унутраным. Толькі гудзе па тым боку шпарканогай рэчкі восенскі лес ды вечная вада энэргічна бурчыць, рухаючы важнае калясо абымшалага млына.

Вось за гэта самае, павярнуўшыся сваім досыць брудным выглядам, і пазірае скрыва сьляпізнаю даўных вокан у бок маста прыберажны дом; як-бы пытаецца маўкліва ўсім сваім выглядам з глыбокім дакорам; калі-ж там яго сябар стары—млын—перасьцігне гаварыць, пакіне дакучаць і дакукаю гэтаю парушаць агульны спакой, суцэльнасьць унутранага з надворным.

Толькі калі сівы туман спаўзе да свае рэчкі і распырхнецца пухам белым вакол, калі заціхне мякка-павольна лес паабাপал берагоў, тады сьціхае, затапляецца ў дрымоты стары ціхі дом. Сьпіць. Сьпіць і сталёвая нярухомасьць лесу, і рака за і перад мостам—адзін туман жыве і поіць усё наземнае дурманам свайго паху. Каб не прачыналася, каб мацней спа-ла ўночы.

2. Жанчына на вэрэндзе

У летні млявы дзень на зялёнай ад павітага хмелю вэрэндзе старога дому сядзела ў мяккім крэсьле яшчэ маладая жанчына.

А з блізкага лесу заліўчата-бурліва ляцела звонкая песьня. Маладыя галасы заўзята і весела сьпявалі аб жыцьці—такім шырокім і раздольным. Як хвалі мора ў зыбкі ад лёгкага ветру пагодны дзень акомпануюць з прыморскаю смагай, з блакітнай-сьветлай вышынёй,—так зараз водгульная песьня зьлівалася радасна ў сталёвай магутнасьці з прыгожым пэйзажам, імкнулася высока-высока туды, у недасяжную вышыню блакіту, к сонцу.

Так весела, прыемна для вока вяленіцца прырода. З поплава ад рэчкі плыве дурманлівы моцны пах дзікіх красак.

А песня, няскованая ніякімі правіламі музычных гамаў, пач-
цівымі пераходамі, харавым пачаткам і канцом, вольна і бурна
адгукаецца далёкім лясным рэхам. Паветра быццам калышацца
ад песеннага звону і быццам дрыжыць яно і ў тахту рэхавым
гукам шавеліць чорныя пасмы густых валасоў жанчыны на
вэрэндзе.

Нібы гэтае калыханьне п'яніць яе сваёй мяккасьцю, ці
мо' то гукі сталёва-звонкія бадзёрасьцю свайго размаху нясуць
яе ў нязнаную далачынь. Не! Гэта, мусіць, лагодны пах пры-
рэчных красак так дзейнічае, што аж кружыцца галава і хо-
чацца зьліпіць вейкі і аддацца ўва ўладу яго магутна-прыем-
нага. Вось ужо выразна дарываецца скрозь пахі красак віль-
готная асаблівасьць ракі.

Але з новай, мацнейшай сілай разьлягаецца раздольная
песня ў гулкім атулянні ляснога рэха. І п'яніць адначасна,
і цвярозіць гэтае зьмяшэньне прырэчных пахаў з калыхань-
нем песеннага звону; і зьліпаюцца і разьліпаюцца вочы.

Жанчына ўтомна прыўдымае галаву—з нязьмернай сілай
выселя і радасьці гучыць лясная песня! Мука тугі і журбо-
ты засланьне летнія хварбы на невясёлым твары, і вусны жан-
чыны сьціскаюцца ў пахмурай распачы і ціха шэпчуць:

— Як цяжка!.. О, божа мой, як цяжка!..

Праз зеляніну вэранды погляд яе імкнецца ў бок пры-
рэчных пахаў, за рэчку, у лес к разгонна-сталёвым галасом
песьні. І зноў—з яшчэ большаю сілаю—мука сардэчная вы-
плывае на твар, і фігура жанчыны робіцца такою кволаю і бясь-
сільнаю, што ў распачы сплятае яна рукі, ломіць іх, сьціскае
скроні з накручанымі чорнымі валасамі, устае рэзка, быццам
хочучы штосьці рашуча зрабіць, і тут-жа падае назад у крэсла,
не зрабіўшы і кроку.

— За што такія мукі?.. За што?.. За што?..

Галосны ўздых забытваецца ў зеляніне і гэтым быццам
узмацняецца, шырыцца і напаўняе сабою вэранду.

Жанчына ўжо з маленьнем закідае галаву на сыпінку крэс-
ла; шукаючы нібы зрокам выйсьця, і, знайшоўшы маленькі
просьвет у густой зеляніне, усёй істотай надзейна ўпінае зрок
у сіні, паіталійску сіні, кавалачак неба. Але заспакаеньня не
знаходзіць яна ў квола-мяккім колеры неба. Спакойную

гладзь яго хвалююць жыццёрадасныя птушкі, бзыкуны-жукі і здаволеныя мошкі. Усё вакол рухаецца, радуецца, жыве!

Нясьцішоная мука ўнутранае пакуты ахапляе тады раптам яе і паўгалосны крык вылятае з набалелых грудзей, якія сьціскаюцца безнадзейна рукамі, быццам хочучы ўцішыць не-мажлівы боль.

Жанчына ўся ўжо ва ўладзе гэтага болю і распачы, і вусны шэпчуць штось нявыразнае, зусім нячутнае. Чорныя вочы з рэшткаю—некалі сьвежай—пекнаты зачыняюцца бясьсільна; нібы ўзіраюцца яны ў нутро сваёй гаспадыні, у яе мінулае, твар крывіцца з вялікае натугі і праз хвіліну прымае выраз лёгкасьці новага перажываньня ва ўспамінах далёка-блізкага...

3. Успаміны

Як толькі памятае сябе... Здаволенасьць і раскоша на ўкол... Пяшчоты жоўтае сухое маткі—гаспадыні багатага фальварку.

Вялікі нязграбны дом увесь так лагодна схаваўся між густога высокага хвойніку, што раскінуўся соткамі дзесяцін ва ўсе чатыры бакі па абодвы берагі шпаркае рачушкі. Як любіла гуляць яна ў пахучым дрымотным хвойніку! А паабапал рэчкі ўздоўж усяе плыні—густыя паплавы—усе ў кветках бясконца, бяз краю...

З раніцы і да вечара ў паплавах, у лесе з старэйшымі Маняю і Жоржам...

Дзевяць год. Яна гімназістка—пульхненькая, чысьценькая...

Восемнаццаць... Вабна і прыгожа разгарнулася вайна. А яна ўжо ня проста Вольгачка, а Вольга Аляксееўна—міласэрная сястра тылавога шпіталю ў буйным горадзе...

Зрок засьцілаецца шумлівымі рэстаранамі, віном, патае ў афіцэрскіх дужых ласках. Бяссонныя ночы, гульбы, віно і ласкі. Нават зараз круціцца галава ад гэтага тлуму.

Зусім рана на малады і сьвежы твар Вольгі Аляксееўны ляглі шматзначныя зморшчкі, а вочы ўпрыгожыліся цьмянымі паўкругамі і той-жа цьмян—празрысты, вабны на яе погляд, лёг на шчокі і лоб. Самыя найдарагія мары Вольгачкі-гімназісткі спраўдзіліся: укусіўшы плоду жыцця, яна з нястрыманым жаданьнем аддалася яму пад аховаю сьціплае вопраткі міласэрнае сястры.

Яшчэ ўспамінаецца яскравы выпадак—тады яна была ў шпіталі пры стаўцы вярхоўнага галоўнакамандуючага ў Н. Адзін з вялікіх князёў-спаднічнікаў, не чакаючы адмовы з яе боку, нахальна прапанаваў ёй на вуліцы сваё знаёмства...

Вольга Аляксееўна ўвайшла ў моду. Нават яе хрышчоны бацька—шэф шпіталю—надта часта і старанна стаў катаць сваю хрышчэніцу ў аўтамабілі за горад, на ўлоньне прыветнае прыроды.

Многа хварбаў у мінулым—ружовых, трыпечучых сваёй інтымнасьцю, задавальненьем яе жаночкасьці. „Я так хочу“—тупне бывала яна ножкаю ў дарагім чаравіку. І мужчына ня можа не паслухаць: ён цалуе гэтую ножку, чаравік, і ў сваім бяспрэчным падначаленьні прыемна папярэджвае яе капрысы...

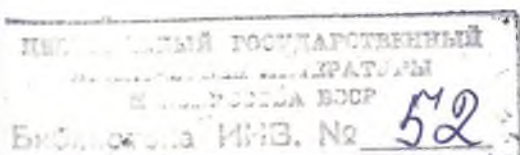
І хутка ўсё апранулася ў цемру, страх і неймавернасьць,—так раптам і зусім непатрэбна... Як сабакі падцяўшы хвасты, пабеглі на ціхі Дон блізкія афіцэры. Замест заўсёдышняе ласкі, пяшчотнасьці ў іх вачох засьвіцілася жорсткасьць і спалох зьвяроў.

Зноў стары фальварак сустрэў былую Вольгачку, цяпер шэра-пажоўклую з вялікім „жыцьцёвым багажом“. Але сустрэў ён ня так, як ёй жадалася-б: грукатам звонкім мужыцкіх сякер у лесе ля самага дому, ды жвавым перакліканьнем тых самых мужыкоў на полі, на яе поплаве, дзе яна, бегаючы, ірвала дзікія кветкі і пляла пахучы вянок для „свайго афіцэра“. Афіцэр—бліскучы, маладзенькі—быў яе мараю змалку.

Рушылася... Няма... Незадаволеная ўканец жаночкая палкасьць вырасла ў глухую нянавісьць да тых, хто перарваў тлумны п'яночы шолам-сон. Брудныя каргавыя мужыкі сталі ў яе вачох агіднымі прышодцамі з таго сьвету. Яны... Яны парвалі залатую нітку яе бліскучага жыцьця!.. Яны пераблыталі званам сваіх сякер яе шлякі. Рос гнеў...

І яшчэ раз чмарае—пустое ўжо—жыцьцё напоўнілася былым зьместам. З'явіліся ня горшыя за сваіх нямецкія афіцэры... А потым... Потым—польскія... У багатым карагодзе надзей закруцілася далейшае... Адным з задавальненьняў яе стала любаваньне на сьмешныя сьлёзы мужыцкіх жанчын ды на грозную пакарлівасьць тых—вясёлых некалі і страшных—сівалапых мужыкоў.

2. „Маладняк“ № 2.

Мінулася хутка і гэта, як казачны сон кінематаграфічнага гэроя, і засталася нейкая тупасьць...

Наўкола чырвоныя сьцягі складкамі абвісьлі, а ў тварах абкружаючых—дзікае жаданьне руйнаваць, крышыць, і ў ваччу зьвярыны агонь помсты. Як прыкра... О-о-о!..

Звонкая жыццёрадасная песня з лесу гулкім рэхам закруціла ў недарэчным скоку яе ўспаміны. Ці то пад уплывам гэтае ўпартае песні, ці мо' як працяг думак перад вачыма вырасла стромкая прывабная фігура.

... Аднойчы, уздымаючы восенскі пыл з дарог, прымчалі к старому дому каля рэчкі два коньнікі. Яны былі трохі запылены, трохі забруджаны, як гэта бывае ў дарозе з кожным, але рухі іх былі жававыя, і самі яны—бадзёрыя, маладыя. Жывавасьць праменілася ва ўсім іх выглядзе; ясныя вочы проста і ў той-жа час задушэўна глядзелі на кожнага, хто сустракаўся з іх поглядам. Апошнія зусім не адмаўляла ў іх настойнасьці, бо сіла волі чыталася ў разьмераных кароткіх рухах, у цвёрдых уладных галасоках.

Пасьпешна саскочылі яны з сваіх мокрых коняў, паўскідалі павады ім на шыі і ўвайшлі ў дом.

На запытаньне, дзе будзе гаспадар дому, нізкая маладая служанка правяла іх да гасьціннае, а сама зайшла ў спальню. Не пасьпелі госьці разгледзецца ў пакоі, як да іх выйшла высокая чарнявая кабета. Гэта была яна, Вольга Аляксееўна. Выраз твару ў яе быў крыху ўтароплены, нібы яна баялася нечага.

— Добры дзень!—пачцёва прывіталіся госьці.

— Добры дзень!—Сядайце, калі ласка,—паказала яна на крэслы, трохі паправіўшыся.

— Мы пыталіся гаспадара, але, па ўсёй бачнасьці, вы будзеце гаспадыня,—сказаў высокі з двух.

— Вы не памыліліся...—(Бацькі к таму часу паўміралі ад невядомае хваробы мазгоў, а брат-афіцэр загінуў бяз весткі нейдзе за кардонам).—Чым магу служыць?—накіравала яна гутарку да справы.

— Мы пераходзім на новыя кватэры са сваёй часьцю і для вялікага прывалу спыніліся ў вашай вёсцы. Там не стае кватэр нават для чырвонаармейцаў... Мы парашылі і прыскакалі на ваш хутар.

Яна нібы думала ці ўспамінала што.

— Нам патрэбен ціхі, спакойны куток, каб мы маглі займацца і адпачыць.

У гэтым дапаўненні к словам свайго таварыша другі плячысты нізкарослы пачціва выказаў просьбу абодвых.

— Бачыце... Бясспрэчна, я не адмаўляю вам... Пакаяў у нас досыць і мейсца для вас знайшлося-б, але...

Яна крыху змяшалася і потым пахмура дакончыла:

— Баюся, што вы не захочаце застацца.

— Мы ненадоўга, а таму я ня думаю, каб знайшліся такія прычыны, што пашкодзілі-б нам скарыстацца вашай гаспадарствам,—адказаў першы госьць.

— У нас ня зусім добра для вас.. Цёмна... І потым... У мяне—сястра... сухотная.

— Адным словам, дарагая гаспадыня, ні адна з прычын ня прымусіць нас пакінуць вашага дому.

— Толькі мы будзем прасіць, каб і вы згадзіліся, каб ня вышла, што мы сілам улезлі—хоць гані.

— Не, што вы, памілуйце! Калі ласка, вось гэты пакой будзе да ваших паслуг. А калі патрэбна будзе што з мэблі ці іншае, са здавальненнем адпусцім вам.

У ёй прачыналася далёкае мінулае. Загрызлі сэрца бліскучыя цені.

— А зараз я ня буду перашкаджаць вам, а калі буду патрэбна, дык клікніце,—ужо з крыху гульліваю ўсьмешкаю праказала яна.

Госьці трохі прыгледзеліся ў змроку. З асобных прадметаў яны пераводзілі зрок часам на яе; гэта заўважана было Вольгай Аляксееўнай.

— Дык, калі ласка, калі буду патрэбна...

— Дзякуем вельмі,—перапынілі папярэдліва яны.

Неяк паспешна тады яна ўбегла ў спальню і таксама паспешна пачала зачосваць навад валасы. „Ім гэтак падабаецца—гэтым чырвоным. Адкрытнасьць... Прастадушша“... Хатняе адзеньне яна хутка змяніла на выхадны з дарагога шоўку і паглядзелася ў люстэрка. „На від мне ня больш, калі ня менш, дваццаці васьмёх год. Адным словам, жанчына з аганьком!“ І пакуль прыбіралася і загладжвала зморшчкі парфумаю,—

сэрца памаладому калацілася ў грудзёх. „Той высокі—такі стромкі і сьвежы, такі дужы“.

Між тым, калі яна пайшла ў спальню, а адзін з гасьцей дастаў з палявое торбачкі вялізную карту, другі вышаў на двор, сеў на каня і хутка схаваўся за даўгою будынінаю хлява ў лесе. У гасьціннай застаўся той высокі, бялявы, стромкі.

Зусім падзявоцку захліпнула сэрца, калі яна ўзялася за ручку дзвярэй спальні...

Чаму гэта з ёю так сталася—яна не знаходзіла тлумачэння. Дый, як праўду сказаць, у той час разважлівасць усякая адсутнічала. Была млосьць гарачая ў сэрцы. Нешта квола-жаданае вяліка-бурлівым ад сэрца запоўніла грудзі. І ад гэтага дыханьне склупвала, быццам не ставала паветра—чыстага марознага. Але на двор не хацелася, бо так радасна, п'янюча кружыла галаву, што жадалася прадоўжыць яго і рынуцца, нырнуць з галавою ў радасьць гэтага кружэння; прыпасыці гарачымі вуснамі к гэтаму магутнаму—дзеянаму пітву, забыцца на ўсю шарань будзёншчыны.

О! Як надакучыла яна! Колькі раз няможныя сьлёзы нагортваліся на вочы пры думцы аб сваёй адзіноце ў гэтых чатырох сьценах, у ціхай паўцемры паміж бяздушных залатых пагонаў—некалі шалёна-вясёлых і так інтымна блізкіх. Ах! Што яна дала-б у такі момант, каб хоць на гадзіну—і не на гадзіну, а на колечкі малюсенькіх хвілінак—ажывіць хоць адзін з гэтых давольна-ружовых твараў і ўпіцца бурлівай ласкай жаночкага задавальнення.

Кожнага разу, кожнае такое часіны ўспамінала яна сваё салодка-мінулае, выклікала яго з ружовых далей мінуўшчыны. Ночы... Рэстараны... Віно і дужыя абдымкі ў асобных габінэтах... Аўтамабілі... Ласкавая блізкасьць чужога цела на мяккім сядзеньні... Бляск залатых пагонаў у змроку зачыненага аўтамабіля... Гарачы, п'яны тлум... Сілы не ставала забыць гэта начное жыцьцё. Бяссонныя ночы сваёй бліскучасьцю зьліліся ў вялізны вабны фэйерверк, што ўспалыхнуў над яе раньнімі жаданьнямі і застаўся далёкім маяком, на якім грэюцца цяперашнія халодныя думкі.

Холод, пустата ў сэрцы. Напуста бурліць жаданьнямі бывалешняя кроў, гараць-перагараюць дарэмна патугі рассыпацца агністымі пацалункамі направа і налева ў дужых бліску-

чых абдымках. Выпешчанае цела яшчэ быццам носіць адчуваньні іх, быццам яны толькі перапыніліся на дзень і вось зараз з вечаровым змрокам зазіхаюць наўкол агні, і яны адноўца гэтыя дужыя ласкі жаданья.

Няма!.. Няма... Жыццё ўпарта, як жалезны дуб, і неўпрана, як мільёны судзьдзяў. У гэтым яна пераконвалася што-разу, прычынаючыся ад сваіх п'янючых успамінаў.

Але чым больш перашкод паўставала перад ажыццяўленьнем яе ненасычонах жаданьняў, чым больш аддавальлася мінулае,—тым гарачэй бурліла кроў, тым яшчэ больш крынічыла і ўзрастала незадаволеная палкасьць. Ї пераростаючы сябе—агромністая,—яна зрабілася яе мамонаю, яе заўсёдышнаю мэтаю. Толькі на кароткую часінку, часіну сну, астываў палючы бляск воч. Увесь астатні час яна асяроджана была на думках аб гэтай салодкай атруце. Воля балюча пнула адноўіць незваротнае.

Ї вось сёньня. Яна ўбачыла іх. Ї, як ні дзіўна, замест нянавісьці к разбурэўшым яе жыццё, замест сьляпое агіды да чырвонага колеру, да разуменьня „чырвоны“ тамлівымі перабоямі затахкала сэрца. Упэўнена прачнуліся надзеі. „Гэты высокі, бялявы, як ён падобны на курляндэкага паручыка Курца. Тыя-ж вочы, тыя-ж усмешка і зрок мутнавата-напорны“. Але апошняй сілаю застаўшае разважлівасьці затоіла дыханьне прачнуўшае буры, схамянулася. Схамянулася, што стаіць перад імі ў звычайным сваім жалобна-чорным шарсьцяным адзеньні і раптам скончыла размову і пасьпяшыла ў спальню.

„Курцік! Курцік!“ Паўставалі перад ёю ласкавыя імёны былога. „А гэты-ж, гэты, такі дужы і стромкі, высокі. Зусім, як Курцік. Мядзведзь!“—прашавялілі разгарачана-сухія вусны, і яна пацягнулася—з рукамі за патыліцай—прагна і спружыніста, як вясновая кошка.

— Вы ня клікалі мяне? Мне здалося, што...

— Не, не, паважаная гаспадыня. Няўжо вы думаеце, што мы здольны так злоўжываць вашу гасьціннасьць!

— А што-ж такога?—празрыста здзівілася яна.

— Не, толькі зьявіліся ў кватэру і зразу турбаваць вас. Гэта нячэсна было-б.

„Нячэсна,—падумала яна:—які ты дурненькі, мой любы! А нашто я сьпяшлася, нашто надзявалася ў самае лепшае

ўбраньне сваё?—запыталася ў думках і азірнула дробным няпрыкметным віркам сваё адзеньне і засталася здаволенай.

Іскрыста-паліскаючыя адлівы фіалетавага шоўку аблягалі квола постаць, стваралі ўмела мяккія лініі і складкі там, дзе ім патрэбна быць, сваім інтымным характарам павялічваючы сугучча і без таго прыгожых формаў цела. Круглае дэкальтэ агольвала прынадна поўную алябастравую шыю, паўсчыняла крыху пры самых маленькіх рухах белыя поўныя грудзі, якія хваляваліся стрымана пад прыгожай дарагой тканінай. Кароткі рукаў-кімано спакусьліва даваў магчымасьць бачыць гэта яшчэ лепш і больш пры кожным руху прыгожае рукі. Ад пераброскі пояса перакідваўся наперад доўгімі кволымі канцамі. Было ўражаньне нечага манумэнтальна-вялікага і разам глыбока-кволага, у якім хацелася патануць, захліпнуцца ў невядомай саладосьці хараства гэтых на дзіва прыгожых у загадкавасьці сваёй злучэньняў цудоўнае матэрыі з вабымі формамі цела. Нейкім нявымоўным пахам, зьмяшэньнем прыгожасьці з інтымным і з яшчэ чымсьці большым за інтымнасьць, што ўладна выклікае ўсясьільныя чалавечыя пачуцьці палу, клікаючым пахам дыхала, здаецца, уся яе фігура, яе адзеньне, голыя рукі, белыя хвалі грудзей. Здаецца, усё дыхала гэтым нявымоўна-п'яным пахам, які напаўняў сабою ўвесь пакой. І ў таго, хто дыхаў ім, кружыла прыемна галаву, а сэрца прымушала затоена біцца часьцей, часьцей.

Добра ведала Вольга Аляксееўна ўсю чароўнасьць сваю ў гэтым адзенні. Ад гэтае спакусьлівае чароўнасьці шалелі ў свой час дзесяткі і соткі прыгожых мужчын, якіх яна жадала.

І вось тады пачалося ўмелае, як ёй здалося, паляваньне на высокага дужага самца. Яе разгарачанае выбражэньне ўжо намячала абрысы малюнкаў п'янай весялосьці, буйнае гарачае радасьці перамогі і задавальненьня.

— Няўжо вам не дакучае езьдзіць так па вёсках, палетках, лазіць па балотах і лясох?—спыталася яна з нутраным чаканьнем злавідзь у тоне адказу скаргу на адзіноту, на няцікавасьць будзёншчыны.

— Зачым? Памойму наадварот! Заўсёды ў руху; напружанасьць у рабоце, новыя ўражаньні, людзі, малюнкi прыроды, такія прыгожыя, як у вас тут.

У салодкім таменьні зашчымела сэрца Вольгі Аляксееўны.

— Гэта—праўда. Новыя людзі, асабліва, калі гэтыя людзі прыгожыя,—гульліва дадала яна.—Выбачайце, мне цяжка гутарыць, ня знаючы як зваць вас.

— Леанід Рыгоровіч,—назваў ён сябе.

— Вольга Аляксееўна,—адказала яна і падала яму цёплую надушаную руку, каб замацаваць нейкую блізкасць, што ўстанавілася з пераказам аднаго другому сваіх імёнаў.

Ён мякка і далікатна сьціснуў яе гладкія пальцы сваёй моцнай рукою.

— Вось вы толькі паспелі прыехаць, як ужо ўзяліся за сваю карту. Я-б, будучы на вашым мейсцы, захацела-б усёй істотаю адчуць тыя ўражанні ад прыгожых малюнкаў прыроды, ад новых людзей і прыгожых і прыемных куткоў глушы. Хіба ў глушы ня бывае таго, аб чым я кажу?

Яна плынна апусьцілася на мяккую імшыстую канапу. Ён працяў яе кароткім поглядам і адсунуў у бок карту.

— Чаму ня бывае?—асабліва ў глушы. У глушы можа захавацца чароўнасьць прыроды, а на фоне яе, чароўна гармонізуючы з ёю, можа расьці ў поўным цвіценьні кветка палёў, лясоў.

— Вы з паэтычнай нахільнасьцю. Усё, што вы намалявалі, прыгожа, а што-ж далей? Гэта яшчэ ня ўсё, трэба глядзець глыбей. А як жыве тая ваша кветка палёў ці лясоў, як адчувае яна сябе пад вашым лірычна-паэтычным віркам? Вось што цікава і важна.

— Бачыце, як сказаць... Ну, і жыве, як кветка, сваім кветкавым жыцьцём,—з крыхою жарту лёгкадумна адказаў Леанід Рыгоровіч.

— Выбачайце... Са сваім адказам вы напамінаеце мне аднаго майго былога знаёмага. Ён таксама паэтычна наглядаў абкружаючае, таксама заставаўся з самым ружовым уражаньнем ад яго, а каб зазірнуць глыбей—у сярэдзіну, каб пад прыгожай надворнасьцю схапіць тон жыцьця і зразумець яго—гэтага не.

— Так? Вы і правы і не. У вогуле, аб гэтым я ня буду спрачацца з вамі. Але вас, мусіць, цікавіць гэтае пытаньне?

— Ці цікавіць? Адна абставіна дае мне магчымасьць быць адкрытай у гэтай адносіне з вамі. Вы ня дзівіцеся такому сур'ёзнаму напрамку, які я дадала нашай гутарцы? Каб

вы толькі маглi ўявіць сабе... Я — аб тых-жа кветках у глушы.

— Калі ласка. Я з вялікаю ўвагаю выслухаю ўсё, што вы скажаце.

— Я хацела-б ведаць, ці задавалі вы сабе запытаньне, калі бачылі сваю цвяцістую кветку, ці пыталіся ў сябе, якое яе шчасьце ў вонкавай бліскучасьці, ці ня глымзае ўжо яе хвароба незадавальненьня ўсім абкружаючым, ці ня зьвіла ўжо апошняя сабе шчыльнага гнязда ў квяцістай асяродзе.

— Ваша заўвага зусім справядловая. Толькі я павінен сказаць, што філёзофскі бок пытаньня не займаў мяне. Як фатограф, я замілоўваўся на часіну надворнай прыгожасьцю на кароткім спачынку і йшоў далей. Бывала, кароткія часіны мілаваньня ўпрыгожваліся гэткім-жа адказам, і я зноў прадаўжаў, як адзінокі падарожнік, свой шлях, ня думаючы пасья аб тым, што магло-б яшчэ жыць у сьвежай на погляд кветцы.

— Як вы падобны ў сваіх суджэньнях на майго былога знаёмага. Гэта мне падабаецца, хоць я і ня зусім згодна з вамі.

— Рад буду паслухаць, што вы думаеце аб тым-жа.

— Дык вось. Можа быць бліскучасьць у кветкі, надворная прыгожасьць, гармонія з прыродай. Але ня выключана і глыбокая, цяжкая хвароба. Яна нявідушча і хітра захавана, яна нейк разам жыве пасуседзку і ў той-жа час варожа з павярховай пекнатаю. Вы не падумайце на што страшнае, агіднае. І ўсё такі гэта—хвароба, і яна няпрыкметна дзень-у-дзень разьяздае прывабнае аблічча квяцістасьці. Трэба зразумець усё гэта, адшукаць прычыны, убачыць умовы. Вось каб вы, замілаваўшыся ёю, ды ўбачылі нутранае і частку свайго замілаваньня патрацілі на тое, каб спачуваюча згладзіць цяжкасьць хваробы. І кветка падаравала-б вас раскошай бутона—пахучай і палкай, як сама прырода ў гарачы сонечны дзень.

— Я з прыемнай здаволенасьцю і на законнай падставе аддаю назад вашы словы аб паэтычнай нахільнасьці. Вы большае права маеце на іх, чымсь я, і з маіх вуснаў гэта ня будзе гучэць высьмешкай так, як з вашых некалькі хвілін назад.

— Я зусім шчыра тады сказала, Леанід Рыгоравіч. Тое, што падумала...

— А я яшчэ больш шчыра перадаю вам назад іх, па праву яны вам. Жанчыны ў большасьці маюць кволае сэрца,

больш тонкія і мяккія пачуцьці. Каму, як не жанчыне, абавязаны мы — мужчыны — многімі сьветлымі старонкамі свайго жыцьця?

— Вы ўжо занадта апаэтызавалі жанчын у вогуле, а мне прынісалі залішнія здольнасьці ў паэзіі. Я ўспрымаю жыцьцё проста, як бачу, бяз усякіх хітрыкаў.

— Не сумняваюся.

Вольга Аляксееўна зыбнулася на бок і плястычным рухам абапёрлася на правы локат. Яе голасна клікала соладка і напружана пацягнуцца, хацелася зьвіснуць у дужых руках... Схіліўшыся на правы бок, яна так і засталася. Толькі як-бы знянацку высунулася ў тонкай панчосе колеру цэла ножка, бы высечаная з прыгожага каменю ножка міфічнае багіні. Таксама нянацкам ускалыхнуліся грудзі. Леаніду Рыгоравічу добра відаць было іх хваляваньне з-за глыбокае выразкі дэкальтэ. Зрок яго пацягло туды, за прыгожую тканіну, к беласьнегавай бялізне і к яшчэ больш белаю целу — пяшчотнаму, як кволы аксаміт, прывабна-таемнаму, як самі сонечныя паўднёвыя далі.

— О, каб вы ведалі, як тут даводзіцца ўпрошчваць свой кругагляд, як даводзіцца сьціскацца ў культурных запатрабаваньнях. У глушы, вы не паверыце, закіснуць можна. Часамі нудота такая... Ішоў-бы чалавек нямаведама куды. Вам гэта цяжка ўявіць сабе. Вайсковае вось жыцьцё, такое бадзёрае. Люблю я яго! Асабліва на вайне ў прыфрантовай паласе. Вакол жыцьцёрадасныя маладыя твары, рухавыя фігуры. Як добра!

— Ды вы зусім вайсковы чалавек, — прыемна заўважыў Леанід Рыгоравіч. — Вам мейсца ў войску.

Яна не адказала на камплімент.

— Цэлымі днямі жывое душы ня бачыш. Усё дробныя шэрыя хлопаты па гаспадарцы. Надакучае да агіды, да млосьці. Хоць-бы пагаварыць з кім шчыра і блізка, каб зразумеў хто, як сёньня з вамі... Месяц за месяцам — даўгія, як зімы, — праходзяць, накладваюць пахмурную адпячатку на ўсё жыцьцё. Закоўваюцца ў кайданы халоднасьці самыя лепшыя пачуцьці і сьветлыя жаданьні-мары. Ах, каб вы ведалі, як цяжка жыць так.

Агонь жаданьня — бурнага, нясутрыманага — бліснуў у чорных вачох, але толькі на хвіліну. Вольга Аляксееўна быццам паглыбілася ў сябе, нібы ў думках сканчаючы сваю споведзь.

— Мае перажываньні такімі-ж былі, як вашы. Я разумею стан адзінокага чалавека, бо сам паспытаў, ды не адзін раз, расказанае вамі. Так гаворыць толькі чалавек, які любіць жыцьцё з усёй адданасьцю яму, з поўным жаданьнем упіцца ім, Вольга Аляксееўна.

— Так?—радасна спытала яна.

— Пры вашым расказваньні мне жвава ўспамінуліся мае перажываньні, адчуваньні тугі і смутку. Вось калі патрэбен блізкі і разумеючы чалавек, які-б кволымі пяшчотамі зьняў павуцінне смутку, асьвятліў-бы вясьлёмымі часінкамі хмурнае жыцьцё.

— Як вы праўдзіва ўсё заўважылі. Леанід Рыгоравіч, хадзеце сюды, сядзьце каля мяне. Вашы словы адразу паднялі мяне на цэлую вярсту з глушы цямноты і смутку.

Сэрца Вольгі Аляксееўны заскакала маладою козачкаю, калі яна адчула пры сабе яго блізкасьць. Яна стромка ўзьнялася з локця і тамліва і жадана глянула праз плячо.

Як на зло, у гэты момант на вэрэндзе загрузацелі шаглі. Вяртаўся той, другі.

Леанід Рыгоравіч павнаёміў яе са сваім падарожнікам— кампалка. Яшчэ колькі хвілін сядзела яна з новымі знаёмымі, але ўжо зьніклі ружовыя хварбы, і тамлівае трыпаньне бурлівага сэрца заціхла ў нейкай варожай халоднасьці; перапынілася на ўздыме вялікае жаданьне, разарвалася і адляцела, заставіўшы на сваім мейсцы няёмкую пустату. Страцілася тое адчуваньне сваёй прыватнасьці, магутнай сілы жаночых чараў. Ёй стала няпрыемна. Заўсёдышняя ўпэўненасьць у сябе, надзеі на ажыцьцяўленьне гарачых жаданьняў зьніклі ўраз, і Вольга Аляксееўна зрабілася раптам такою малюсенькаю, беспомачнаю. Слабасьць ахапіла ўсё цела з галавы і да ног.

„Што-ж гэта такое? Божа“...—падумала яна і паспрабавала рашыцца на што-небудзь.

У яе ўяўленьні перамяшалася ўсё неяк, над усім павісла тупая абыякавасьць. Машынальна яна прадаўжала гутарку, адказвала на запытаньні, устаўляла заўвагі. А ў галаве марудна праплывала:

„Ну, што-ж гэта? Што такое са мною робіцца?“

Яна, лічыўшая сябе моцнаю, магутнаю, зноў як-тоь беспрадметна зьвярнулася за дапамогай зусім аўтаматычна, ня думаючы, што яна пасобіць у цяжкім становішчы.

„О, божа, божа мой!..“

Просьба перарвалася, бо было добра зразумела, што адсюль ніякае дапамогі ёй ня будзе, што гэта толькі яе старадаўная дурная прывычка заклікаць на дапамогу няіснуючага „бога“. Ёй быццам здалася, нечакана падумалася, што вось тут на аксамітавай спружыністай канапе па суседзтву з новымі знаёмымі яна зусім лішняя, непатрэбная.

Як на кіноэкрane, у яе памяці ўсплыло імгненна, празіхацела яскравай маланкай мінулае. Але гэтак-жа хутка з другога боку наплыло раптам чырвона-чырвонае з дымам і полымем. Яна здрыганулася: з насунуўшае чырвонае пушчы пачуліся быццам радасныя і для яе пагражаючыя крыкі. Яна ўзорулася ва ўстаўшае перад вачыма: чырвоная гушча ачысьцілася ад дыму, поўнасьцю разьвешушы сабою маланку мінулага Вольгі Аляксееўны. Як-бы ў адказ на яе няўцямнасьць звонкая чудаўная музыка сталёвым разгонам узнялася ў вышыню.

І страшным ёй здалася адначасна адбыўшае і такім прыгожым і прыватным; нешта штурхала спалохацца рашучасьці яго і грандыёзнасьці; але сьветлыя радасныя хварбы і гукі супакойвалі і мякка клікалі к сабе. Ня выказаўшы яшчэ сваёй адносіны да таго і другога, у палкім парываньні яна выставіла рукі, і цяжка было сказаць у гэты час, што яна прымае і чаго не.

— Вольга Аляксееўна,—пачула яна, і нібы хварба сораму нязвычайна, як ніколі, заліла ёй шчокі аж да кончыкаў вушэй.

— Выбачайце... Я забылася папярэдзіць вас, што я люблю марыць, што я чалавек здатны да лятуценняў. А тут якраз... Прабачце...

Яна ўсхапілася з канапы, аж спружыны звонка падскочылі ўгору і, кінуўшы галавой сваім размоўцам, лёгка і больш пасьпешна чымся ідучы сюды прашумела шоўкам адзеньня і зачынілася ў спальні.

Да наступнае раніцы не паказвалася. Вышла толькі к ад'езду гасьцей разьвітанца.

Леанід Рыгоравіч, цёпла дзякуючы за гасьціннасьць, прапанаваў:

— Калі трапіцца быць у горадзе, не забудзьце, што ў вас ёсьць добрыя знаёмыя, якія рады будуць сплаціць за вашу дабрату тым-жа.

Ён выхапіў з палявсё торбачкі блёк-нот і на лістку паперы напісаў хутка. Потым, падаючы Вользе Аляксееўне, так ласкава паглядзеў у вочы, што яна бяз слоў узяла і пасяброўску паціснула руку.

— Бывайце! Не ўспамінайце ліхам,—казаў ён жартліва і ў той-жа час з наяўным адценьнем лёгкае журбы і смутку.

Не ўладаючы сабою, Вольга Аляксееўна адказала, стараючыся прыдушыць парываньні чалавечай слабасці пры разьвітаньні з добра-знаёмым:

— Толькі вы, Леанід Рыгоровіч, не забудзьце, а пра вас ліхам ніхто не ўспаміне.

— Дзякую.

Абодвы селі ўжо на коні. У знак апошняга разьвітання і шанавання паднялі павайскаваму к казыркам шапак рукі і прышпорылі.

Вольга Аляксееўна глядзела ўслед.

Ужо сіняваты лес стаў паміж ёй і коньнікамі, ужо рэдкі восенскі пыл лёг тонкім сіваватым налётам на сьляды конскіх падкоў, а яна ўсё стаяла і глядзела туды, і грудзі парывчата ўздыхаліся пад чорнай шарсьцянай тканінай будзённага адзення.

— Бывайце, бывайце,—прашаптала яна.

Здрадніцкая сьлязінка зьлілася ў буйную кроплю. Вольга Аляксееўна выцерла яе проста рукою і цьвёрда накіравалася ў дом.

Яшчэ пахмура і цяжка гнятуць успаміны Вольгі Аляксееўны...

Вясна. Толькі растаў сьнег і наўкол зашумелі-забурчэлі весела і здаволена шматлікія раўчучкі. Затрашчэў, стаў ламацца лёд на рацэ. Першай вясновай ласкай зазьзяла сонца. Радасна і лёгка стала зроку ад першага кволага малюсенькага цяпла.

Было гразка і чорна ад балота на дарогах. Вясковы старляр Міхэй пад'ехаў к дому. З возу зьлез аброслы, дзіка глядзеўшы абадранец. Калі ён зайшоў з Міхеем у дом, тады Вольга Аляксееўна прызнала ў ім свайго старэйшага брата Жоржа, былога афіцэра царскай арміі.

Рэвалюцыя загнала і яго, як шмат іншых, за кардон, у „лыцарскі ветлюю“ Польшчу. Так, толькі цьмяныя чуткі хадзілі, што ён там, бо стала ніхто ня ведаў. І вось ён з'явіўся—не падобны на людзей, больш зьвер па выглядзе, чымся чалавек.

З радаснымі сьлязьмі кінулася к брату Вольга Аляксееўна. Але той рэзка адхіліў яе і прамармытаў нейкім нечалавечым голасам: „Есьці“.

Яна заплаціла Міхею за падводу, і той хутка, не азіраючыся, вышаў. Вольга Аляксееўна глянула на Жоржа і спалохалася: дзікім, страшным агнём гарэлі яго вочы; густыя вусы тапырыліся ўверх. Ёй зрабілася страшна сам-на-сам з гэтым абадранцам, хоць ён і быў брат ёй. Ёй ўжо пакаялася, што адпусьціла так хутка Міхея, нічога не распытаўшы. Кінулася да вакна. Але Міхея з падводаю ўжо ня было на дварэ.

Сьцяўшы сэрца, яна загадала служанцы Вользе даць есьці брату. І калі Жорж стаў есьці, праўдзівей кінуўся на ежу, як згаладаваўшы воўк, з абодвымі рукамі, не распрануўшыся, зноў жаласьлівасьць прачнулася да яго ў Вольгі Аляксееўны. У памяці прамільгнулі дзіцячыя гады.—Сьлёзы нагарнуліся на вочы: туман заслаў хату, стол з ежаю і сагнутага, зайздросна чмякаўшага Жоржа.

Доўга ён еў. Са стала зьнікла ўся страва і вялікі акраец хлеба, перш, чымся ён узняўся з услонка. Узняўся і, ступіўшы крокі два, цяжка, як падае падпілены векавы дуб, рухнуў на падлогу...

Да хворае сястры Мані далучыўся зьняможаны хворы Жорж.

І Вольга Аляксееўна тож хварэла, хварэла сэрцам. Што ні дзень, што ні гадзіна, то ўсё больш задумвалася яна аб сваім становішчы і часьцей—аб шляхох жыцьця.

Не перахварэў яшчэ Жорж, як у ясны вясновы дзень, калі зрухнулася канчаткова і пацякла рэчка, памерла сястра Маня.

На пахаваньне ня прыехаў муж памершае—вялікі гаспадарчы спэц, быўшы гандляр сьвіст-ветрам. Па чутках, ён знайшоў сабе салідную пару ў высокім коле нэпманаў. (Ну, хто згадзіўся-б папсаваць сабе кар’еру з-за быўшае сухотнае жонкі).

Хавала нябожчыцу Вольга Аляксееўна з далёкім сваяком—лысагаловым сівым попикам, у якога заўсёды надта боязны выраз воч. З вакольных сялян ніхто не справаджаў нябожчыцы да могілак—вельмі дрэнную славу пакінула яна. Яшчэ за хваробаю вечно злосьным зьмеем павірала на прыяжджаў-

шых у млын „мужыкоў“. У заядлай злосці адхарквала пад ногі сухотную макрату, піла з агульнае конаўкі ваду. З тае конаўкі пасля піў які дзядзька ці маладзіца або малое хлапчанё... Не задоўга да смерці адзнакі сухотаў былі знойдзены раённым доктарзмі і ў вёсцы.

У сваю чаргу ўзьненавідзела і вёска „панскую здыхляціну“. За дамавінаю ніхто ня йшоў з сялян. Апошнім часам усе цураліся панскага дому і абягалі яго.

Пасля пахавання, на другі дзень, Вольга Аляксееўна заўважыла, што ў доме нібы пасьвяжэла, стала здаравей, а ў яе на сэрцы—лягчэй неяк. Разабраўшыся ў заўважаным, яна знайшла і не пабаялася прызнацца сабе ў тым,—са смерцю сястры, з ёю ў дамавіну сышла нейкая чарната, агіда і нудота. Яна прызналася сабе ў гэтым і даволі смела, бо праз цэлы год хвора я са сваімі дробнымі хваравітымі прычэпкамі, сваімі паводзінамі, паклала і без таго пахмурную адпачатку на ўсё абакаляючае. Бурчэньні цёнгля, боязкасць хворае за сваё жыццё, ненадлівыя жаданні перавышалі сваю меру. І Вользе Аляксееўне падумалася цяпер, што яна радуецца гэтай смерці.

З лёгкасцю на сэрцы яна падышла к пасьцелі брата. Жорж ляжаў з расчыненымі вачыма і ўважна глядзеў на сцяну, на якой вісела танная рэпрадукцыя „Голае Вэнэры“. Грукат шагоў, мабыць, адарваў яго ад сцяны. Ён павярнуў галаву.

— Можа табе, Жоржык, патрэбна...—пачала квола Вольга Аляксееўна і ня скончыла.

Зрок, упяты ў яе, адсвечваў дадзіва страшным бласкам палкага жадання, жадання лесавога зьвера ў вясновы вечар. Мімаволі спусьціла яна вочы: так няёмка глядзець было ёй на гэты бласк яго воч.

Паправіўшыся трохі, яна асьмелілася зірнуць на яго зноў. Жорж вялы ляжаў на падушцы, раскідаўшы рукі. Вочы былі зажмураны. Яна не сказала больш нічога і ціхенька вышла.

З таго часу яна баялася падыходзіць к ложку хворага, больш пасылала служанку. Тая даглядала хворага, насіла яму ежу, прыбірала пасьцелю.

Праз тыдзень пасля смерці Мані Жорж пачаў уставаць і хадзіць памалу. Есці ён садзіўся за агульны стол з Вольгаю Аляксееўнаю. Маўкліва пазіраючы ўкрадкі і спадылба, ста-

раўся штораду хутчэй выканаць гэты цяжкі абавязак. Таксама сьпяшалася і Вольга Аляксееўна.

Але аднаго разу яна ня вытрывала, ёй захацелася прыўзняць крыху завесу мінулага брата і гэтым можа аблягчыць цяжкасьць патайных думак, што пачалі складвацца аб Жоржу. Сёньня на полудні ён здаўся больш звычайным і падобным на бывалешняга Жоржыка. Знаёмыя рыскі здаволенасьці і добрадушнай весялосьці заўважыла яна на твары брата.

„Можа праходкі па лесе добра ўплываюць на яго“,— падумала.

Наогул, менш прыкметна было сёньня дзіўных асаблівасьцяў. Яна парашыла ўсцаць гутарку і, як толькі ён паклаў пасля першага лыжку, запыталася:

— Табе добра гулялася, Жорж?

Усё так-жа ня глядзячы на яе, Жорж аднаскладова прамармытаў:

— Так... Нічога.

З яго адказам уся рашучасьць роспытаў прапала ў Вольгі Аляксееўны. Яна бачыла, што нешта стаіць паміж быўшым і цяперашнім Жоржам. Жаданьне дазнацца аб гэтым, разгадаць, яшчэ раз штурхнула на спробу.

— Жорж, я не распытвала ў цябе, а сам ты ня мог казаць па хваробе, скажы адкуль ты прышоў і як?

— З Польшчы... Перайшоў граніцу і ўсё.

Ён рашуча змоўк і ўпарта ўцяг шыю ў каўнер „талстоўкі“.

— Як табе жылося?

— Жылося...—буркнуў ён і нізка спусьціў галаву над сталом, стаў нешта маляваць нажом на мокрай цыраце стала.

— Жорж, чаму ты абадраны такі выявіўся і галодны,— з дрыжэньнем у голасе папыталася Вольга Аляксееўна, каб выклікаць яго на адказы.

Ён нічога не адказаў і прадаўжаў маўкліва сачыць за рухам нажа.

Далейшыя выпытваньні засталіся таксама дарэмнымі. Другая страва полудню вывела Вольгу Аляксееўну з няёмкага становішча. Бяз смаку даела яна сваю талерку і вылезла з застолья.

З таго часу ёй стала гэтак-жа нудна і цяжка, як і пры жыцьці сястры. Смутак па сьветлым і лёгкім не даваў ёй

спакою. Хацелася пагаварыць з чулым разумеючым чалавекам, які-б можа растлумачыў, у чым цяжкасць яе жыцця, як унікнуць яе. Тутэйшае інтэлігенцкае кола складалася з вясковага настаўніка, фэльчара і загадчыка народому. Але ўсе яны былі незнаёмы з ёю і зрэдку калі браліся пры сустрэчы за казырок шапкі, як людзі, якія часта сустракаюцца, і толькі.

Тады з новай сілай пачала яе мучыць адсутнасць спа-чуваючага чалавека. Ён цярпліва выслухаў-бы ўсё, што яна сказала-б, і тонкім розумам мужчыны нараіў-бы. Успамінаўся з гэтым Леанід Рыгоравіч, яго апошнія словы на развітаннях. І гэтая адсутнасць апоры, на якую можна спакласціся, цяжкім гнётам дала балюча адчуць сябе.

4. На заломе

Усё гэта сёння, калі сонца бястурботна глядзелася з блакітнае італійскае вышыні, прайшло тупа перад вачыма Вольгі Аляксееўны. Як-бы паглядзела яна ў цмяны калейдаскоп і нічога не знайшла ў ім для сябе, для свайго перасьпелага жыцця. Так ёй назольліва падказвала ўспамінутае. Але надзеі варушыліся ў глыбіні сьвядомасці, ледзь-ледзь сьвятлеючы абрысамі, надзеі казалі, што з гэтага маецца нейкае выйсьце, што гэта не канец і не надоўга.

Распачалася барацьба думак-ўспамінаў з надзеямі. Пераблыталася канчаткова ў галаве. Пачуцці захлынуліся ў моры тугі і роспачы. І Вользе Аляксееўне ўжо здаецца, што страшнае душэўнае мора залівае ўсю яе, што ўжо няма бавеньня, і чорныя хвалі будзённай шэрані заўладаюць ёю назаўсёды.

— На што такія мукі? Скажы... Скажы...

Пытаецца яна, сама ня ведаючы ў каго, ня цямячы нават сэнсу запытання. Душэўны боль, растраўлены балючымі думкамі, выклікаў сам бяз удзелу розуму гэтыя запытанні. Глухое шурпаценьне слоўных гукаў аднак ня прынесла заспакаеньня. І зноў сьціскае яна цяжка гарачыя скроні, намацвае збалелае сэрца і, безнадзейна ломячы рукі, азіраецца на бакі, на абкружаючую радасьць лета, на радасьць жыцця.

Раптам ёй пачуліся шагі на дарозе. Таксама раптам сьціхла зарэчная лясная песьня вясковай моладзі. На дарозе паказаўся вясковы настаўнік.

— Добры дзень!

Яна адказала на прывітаньне і натужылася схавачь сьляды душэўнай буры. Нейкая няёмкасьць апаноўвала з думкаю, што яе настрой будзе раскрыты чужым чалавекам, што ён дазнаецца аб яе становішчы і набудзе нейкае права без яе дазволу заняць месца ў яе перажываньнях, у яе пачуцьцях. І яна мацавалася, каб як часам неасьцярожна не паказаць нядаўнага, сілкавала выглядаць звычайнай і малазнаёмай гэтаму настаўніку Вольгай Аляксееўнай.

Той не асабліва ўжо і ўзіраўся, здаецца, але, відаць, нешта меў да яе. Твар выказваў просьбу. Ён падышоў зусім блізка і, кашлянуўшы лёганька ў кулачок, сказаў:

— А я к вам па справе, Вольга Аляксееўна. Можна?

— Калі ласка. Хадзеце сюды, я вынесу крэсла...

— Дзякую. Я не надоўга. Мая справа абмяжоўваецца толькі адной хвілінай.

— Зусім кароценькая справа, — расчаравана нібы сказала яна.

— Вось іменная, кароценькая... Гэта нават, бачыце, і не мая справа, але мне даручылі папрасіць і вас прыняць удзел у ёй.

— Мабыць, важная справа, калі так поўна людзей патрабуецца, што аж да мяне дайшлі?

Яна ўсьміхнулася весела, здаволеная, што ў ёй знаходзяць патрэбу і просяць прыняць удзел.

— Гледзячы як сказаць. Я-б асабова сказаў, што—важная.

— Дык што-ж за справа? Вы зусім зацікавілі мяне.

— І зусім просьбенкая... Просьце вас прыняць удзел у пастаноўцы п'есы.

— У п'есе?!

Нешта як-бы асьвятліла яе думкі і голасна паклікала: „Рухацца, рухацца!“ Аддацца ва ўладу гэтага голасу, усімі валаконцамі цела адчуць датыркненьне жыцьця.

— А якая роля мне вызначана?

— Я, па праўдзе, сама добра ня ведаю. Але, мусіць, вы будзеце граць ролю маладое дзяўчыны-работніцы.

— Добра, я згодна.

Далей настаўнік сказаў, што першая рэпэтыцыя адбудзецца сёньня і ўжо зараз трэба йсьці на чытку п'есы і разьмеркаваньне роляў.

— Паміж іншым, прыехаў новы загадчык нардому.

Вольга Аляксееўна папрасіла настаўніка пачакаць хвіліну, а сама забегла ў дом і халоднаю вадою з рукамойніка абліла палаўшыя скроні. Павольнае заспакаенне заступала мейсца ранейшае роспачы і рабілася лёгка так на сэрцы.

Няхуткая праходка да народому і лёгкая гутарка аб тым-сім з настаўнікам умацавала новы настрой. Парог народому яна пераступіла з адчуваньнем душэўнага суладзьдзя, чаго ня было даўно. Гэта яе значна ўзрадавала. Толькі адна невялічкая абставіна паменшвала яе настрой: на спэкталі будуць у ліку „артыстых“ і вясковыя хлопцы, якіх яна некалі цкавала ў лесе сабакамі, будучы малою. Але з далейшай больш сталай думкай гэта страціла сваю значнасьць, і маленькая няёмкасьць адляцела і не звярнулася ўжо. Нардом быў повен вясёлай вясковай моладзі. Усю яе ведала Вольга Аляксееўна. І так была заразьліва агульная веселасьць, што няпрыкметна для Вольгі Аляксееўны перадалася і ёй, і яна адчула сябе як-бы дома.

Настаўнік правёў яе ў пакой гурткаў, дзе цяпер і зьбіраліся „артысты“.

5. Прыгожы піанэр

Прачыталі п'есу і разьмеркавалі ролі. Потым прыступілі да рэпэтыцыі.

П'еса пачыналася надта агітацыйным маналёгам работніцы-камсамолкі, з якім ніяк не магла справіцца Вольга Аляксееўна. Яе язык цяжка вярнуўся да розных палітычных тэрмінаў і слоў; цяжка зламаць было лёд нязручнасьці да пераказваньня рэвалюцыйнага палу, трохі дзіка гучэла гэта з яе вуснаў. Ёй мысьлёва здавалася ўзятае на сябе нейкім „сьвятатацтвам“, вялікім праступкам у адносіне да сваіх пераконаньняў. І яна памкнулася ўжо была адмовіцца ад ролі, растлумачыць абы чым сваю адмову. Але дрыжучае жаданьне нейдзе ў падсьвядомым сьвярліла пачуцьці. Яно прымусіла Вольгу Аляксееўну застацца, прымаць папраўкі і паўтараць рэплікі.

Ролю маладога хлапчука-піанэра выконваў 15-ці гадовы сын новага загадчыка народому Сяргей. Піанэр рэпэтыраваў ролю піанэра. У чырвоным гальштуку, які выгодна адцяняў яго стромкую постаць і аздабляў квола-сакавітую сьвежасьць, ён быў такі прыгожы і любы. Зрок мімаволі спыняўся на ім, асабліва, калі зьвінеў у маладым захапленьні яго высокі чысты голас.

Вольга Аляксееўна ўкрадкі зазіралася на яго, любуючыся яго постацьцю, прыгожым колерам твару, яго маладым чыстым парываньнем. У антрактах паміж выходамі на сцэну думкі яе асяроджваліся на ім. Ход рэпэтыцыі зусім не кранаў яе ўвагі. Прыўзнята прыгожы настрой панаваў, здавалася ёй, ва ўсім пакойчыку, такім невялічкім і інтымным. Ужо не карожыла яе ад карузлага вымаўленьня, ад тутэйшага акцэнтна „артыстых“, ёй было ўсё роўна.

Як у ружовым сьне, перад ёю рухаліся людзі, размахвалі рукамі, узбурана гаманілі штось. А ў асяродзьдзі ўсяго, як ясны май, крыху саромліва, але проста трымаўся Сяргей. Неяк надзвычайна хутка паддалася яна свайму выябражэньню... Яе мары намалявалі вобраз маладога пекнага хлапчука: русыя валасы атуляюць мякка высокі роўны лоб; з-пад брывоў-стрэлаў адкрытна і глыбінна-чыста глядзяць квола-блакітныя вочы, на верхняй ружовай вусьне парос белаваты пушок, мяккі, серабрысты.

Праз увесь час рэпэтыцыі стаяў перад вачыма гэты фантастычна-прыгожы, сьветлы вобраз. З невялічкага хлапчука ён дзіўна хутка вырастаў у сталага дужага мужчыну. Чамусьці ўспамінаўся з гэтым далёкі—з бывалешняга—паручык Курц і высокі стромкі Леанід Рыгоравіч. Кожны вобраз ня меў самастойнасьці ў яе ўяўленьні—усе яны неяк злучаліся ў адзін і асяроджваліся цяпер у маладой і прыгожай постаці 15-цігадовага піанэра Сяргея.

Тысячы думак-мар узьнікалі ў галаве Вольгі Аляксееўны, звязваліся з бывалешнімі сцэнамі з яе жыцьця, і, нарэшце, выябражэньне варочала яе зноў сюды, к цяперашняму. У сонечным настроі трыпталася сэрца Вольгі Аляксееўны.

Калі скончылася рэпэтыцыя, яна не сьпяшалася разьвітацца. Каб ня думалі, што яна часова толькі ў нардоме, пагаварыла яшчэ колькі хвілін.

Пачалі разыходзіцца. Яна разам з другімі вышла на ганак. Сяргей, прыціснуты выходзячымі „артыстымі“, ішоў блізка-блізка каля Вольгі Аляксееўны, так блізка, што яна адчувала маладую пруткасьць яго сьвежага цела.

Дзень дагараў ужо ў медзяным разьліве апошніх праменьняў сонца. Далёкі сіні лес пачаў чарнець на краявідзе ад рэдкага змроку. На блакіт неба выплылі лёгкія, як пушынкi, ледзь паружоўленыя заходным сонцам маленькія воблачкі.

Усё так прыгожа было Вользе Аляксееўне і так нова. Гэтай простай прыгожасьці яна ніколі не прымячала раней. Ніколі ня дыхалася з такой жаднасьцю жыцьця і радасьці. Яна ня стрымалася і сказала:

— Глядзі, Сярожа, які добры вечар...

І больш яна не знайшла слоў.

— Ну, бывай, мой прыгожы піанэр!

Сяргей сур'ёзна разьвітаўся.

Сэрца Вольгі Аляксееўны радасна пела. Яна йшла і не сьпяшала. Так салодка было ад перабытага сёньня, так добра, што хацелася прадоўжыць яго да бесканцовасьці.

Вечаровыя птушкі перамяшалі свой шчэбет з джужуканьнем і гудзеньнем жукоў і камароў. Лісьце кляноў і ліп ціха шалпатала ў прысадах дарогі.

Вольга Аляксееўна йшла лесам. Яловыя галіны звівісалі эгары на сьцежку так шчыльна, што ўнізе рабіўся змрок пад зялёным шатром смалістых ігал.

У паветры стала вільгатнець. Ад гэтага пах смалістых хвой і ялін рабіўся больш чутным і здаровым. Прырода жыла поўным сакавіта-сьвежым жыцьцём.

Было прыемна і любя ў надыходзячым вечары. Адзін успамін аб блізкім ужо дому псаваў усе сёнешнія ўражаньні. І, каб да ночы застацца з прыгожым настроем і легчы спаць спакойна і лёгка з маладым радасным сэрцам, Вольга Аляксееўна ўздумала пабазьцяцца каля ракі.

Увечары нейк мякка, ня так бурліва, шумела вада перад млынам. Каля мосту Вольгу Аляксееўну сустраў, віляючы хвастом, стары сабака „Руслан“. Па звычаю яна ўжо запусьціла пальцы ў касмачы даўгое чорнае шэрсьці сабакі, калі за мас-том пачуліся галасы.

Таму, што яны былі так знаёмы, Вольга Аляксееўна ціха адапхнула „Руслана“ і схавалася за густы куст арэшніку. Галасы прадаўжалі перамаўляцца. Ёй было гэтак няпрыемна, што яна падслухвае чужую гутарку, але прычыны больш грунтоўныя, чымсь простае пачуцьцё чалавечай далікатнасьці, прыму-сіла ня вылазіць з-за куста.

— Пачакай. Ну, куды ты?—гаварыў грубы мужчынскі голас, і з нейкім дрыжэньнем у нутрох Вольга Аляксееўна пазнала ў ім голас брата.

— Ай, Жорж, пусьцеце!.. Трэба дадому ісьці.

— Чаго дадому? Што табе там? Пачакай, Вольга, давай сядзем тут.

Голас яго з грубага стаў кволым і мяккім, наколькі дазволіла гэта прасьлізаўшае наяўна пачуцьцё палу—агромністага, гарачага.

— Пусьцеце, я пайду...—зноў паўтарыў просьбу жаночы голас.

— Дурная... Чаго?..

За мостам пачулася тузаніна і праз кароткую часіну перасьціхла. Потым зноў голас жанчыны з маленьнем гаварыў трохі цішэй.

— Жоржык!.. Будзе позна... Прыдзе Вольга Аляксееўна і тады будзе пытацца...

— Ну, і што-ж?.. Нічога... Ну, і нічога.

— Будзе пытацца... Я не магу склусіць ёй... Сьмеласьці ня хопіць... Я ня прывыкла...

— Кінь глупства казаць. Давай лепш аб чым другім,—рашуча загаманіў зноў Жорж.

— Жорж!.. Ой... Яна-ж адразу дагадаецца... Дзе я вочы дзену?

Быццам іголкамі ўкалола мазгі Вольгі Аляксееўны страшная здагадка.

„Чорт ведама, што такое... Што такое?“

Узбурана думала яна. Яе гонар, чэсьць дому і бацькоў, прозьвішча будуць забруджаны. „Вось табе і загадкавасьць“. Абражаныя пачуцьці прымушалі дзейнічаць, нешта рабіць.

Яна ціха выбралася з кустоў і адышла к дому. „Руслан“, як і першы раз, пачаў лашчыцца. Стараючыся дадаць больш ветласьці словам, яна загаманіла з сабакам. Але гэтага папярэджаньня было мала. Каб добра чутна было там за мостам, яна грукнула на ўсю сілу дзвярыма і, счакаўшы якую хвіліну, зноў вышла на вэранду і моцна гукнула:

— Воль-га-а-а! Во-о-о-оль-га-а-а!

Калі заціх гук уласнага голасу, яна прыслухалася. З-за мосту прагучэў прыдушаны голас служанкі:

— Іду!.. Іду, Вольга Аляксееўна!

6. Падрыхтоўка да генэральнай рэпэтыцыі

Прайшло некалькі дзён.

Вольга Аляксееўна з таго памятнага вечару літаральна ня бачыла Жоржа. Падслуханае ўвечары прымушала яе перамовіцца з братам, але, як на зло, ніколі не траплялася выпадку: то яна сама дзе па справе, то калі дома, дык абавязкова няма тады Жоржа. Апошнімі днямі ён у поўным сэнсе ня стыкаўся дома. Яна ўжо задавала нават запытаньне самой сабе—чым жыве гэтыя дні Жорж, есьць ён што ці не. Нейкі вінаваты выгляд служанкі Вольгі ўзмацняў прычыну для аб'ясненьняў з братам.

У першыя дні не магла ўзяцца ні за якую работу—настолькі паводзіны брата зайшлі далёка па яе цвёрдаму пераконаньню. Потым, трохі счакаўшы, яна пачала забывацца на гэта. Ёй ужо рабілася ўсё роўна, што брат ні робіць і што ён ні рабіў раней; загадкавасьць яго мінулага ўжо ня кратала так хваравіта яе сястрынай цікавасьці.

Часамі яна шукала тлумачэньня свайму такому душэўнаму стану, спрабавала падыйсьці да яго блізка і адшукаць і разглядзець прычыны. І кожнага разу, калі зьяўлялася такое жаданьне, нешта больш магутнае за яго, сіла, якое не перамагчы ніякімі сродкамі, адрывала яе ад гэтага. Тады зьяўляўся, як і ў той дзень, прыгожы настрой; любы спакой і лёгкасьць на сэрцы выклікалі неаб'ёмную радасьць да жыцьця. Тады-ж асабліва ўспамінаўся малады і не па яго ўзросту сур'ёзны Сяргей. Яна спрабавала прагнаць ад сябе яго юнацкі вобраз, сілкавала вызваліцца з-пад яго ўплыву, не падпусьціць. Заўсёды ў такіх разох да яе прыходзілі думкі... Што дзень то больш і часцей бывала гэта.

Разам з тым—адначасова—загаварвала пачуцьцё самакрытыкі: „Ты ўжо старая, аджыла сваё і досыць—сядзі і ня рыпайся“. Але праз якую часіну новы голас спакусьліва і ўпарта казаў сваё: „Хіба-ж я бачыла ў жыцьці што сапраўды ад жыцьця? Не, ня было таго“.

Перад вачыма ўваскрасала мінулая нядзеля... Магутны ў сваёй сьвежэй чыстае ўздымаўся на недасяжную вышыню вобраз... Сяргея, 15-цігадовага піанэра. І разам раптоўна ахапляла яе пачуцьцё няёмкасьці, вялікай і ўсясьільнай. Словы дакору—чужыя, зусім незнаёмыя, нараджаліся ў яе галаве і ўлад-

на прасіліся на вусны. Але другая роўнаважная сіла на момант забівала словы дакору і запэўнівала... „Гэты вобраз... Мне не самога... Вобраз маладосці і жыцця, радасці“. „І мужчынскасці, фізычнай мужнасці мужчыны, радасці вясёлай, бурлівай, як вясновыя хвалі“, дадаваліся да першага словы дакору. „Ён-жа малады, дзіцё, а ты“...

Натугамі волі праганяла яна ад сябе гэтыя словы няёмкасці і гаварыла сама сабе:

„Я толькі люблюся ім... Хіба-ж прырода можа адабраць ад людзей права мілавання першым жыццём?“

Унутраная барацьба нярэдка цягнулася цэлыя гадзіны і ўрэшце апошняе ўсё-ж такі пераважвала. Мысльёва яна пераапранала Сяргея ў вопратку дарослага, і з юнака ён выглядаў зусім мужным і такім любым—дужым—і так жадалася... пабыць з ім сам-на-сам...

Неўзаветку Вольга Аляксееўна прызвычалася чакаць надыходу рэпэтыцыі. Яна стала аддаваць больш увагі сваёй пекнаце, свайму адзенню. Для брывоў і расьніц—„хна-басмаль“, для шчок і носіка—пудра „Коці“. Каб набыць больш элігантнасці, на шоўкавыя сьвідуюшчыя панчохі купіла лакаваныя „лодкі“. Цёглы стала ўбірацца і хадзіць са смакам, утончана, пекна. Лепшыя гарнітуры яе ўжо не валяліся па лафах, не тачыліся молью, а заўсёды былі на воку, так, каб ва ўсякую хвіліну можна было ўзяць і накінуць на свае прыгожыя формы.

Шмат адзнак гэтай перамены знаходзілася ў Вользе Аляксееўне. Служанка Вольга і тая заўважыла, што робіцца з яе гаспадыняю. Устаноўленыя гадзіны сьнеданьня, полудню і вячэры пабыталіся, і страва псавалася ў печы. Нярэдка яна вылівалася сьвіньням. Служанка патроху становілася поўнай гаспадыняй на гаспадарцы.

Вольга Аляксееўна зусім мала ўвагі аддавала ўсім гаспадарчым дробным клопатам. З няпрыемнасцю яна адмахвалася рукамі ад іх і ўпаўнаважвала за сябе Вольгу. Апошнімі днямі стала забывацца і на прысутнасць у доме Жоржа, быццам ён быў зусім далёкі і чужы, так зрэдку толькі прыходзячы.

Сёння Вольга Аляксееўна больш дакладна стала рыхтавацца. (На сёння назначана была генэральная рэпэтыцыя). Як звычайна, на рэпэтыцыю яна адзелася добра, нахварбава-

лася, напудравала шчокі і шыю. Каб дадаць фігуры больш інтымнасьці і жаночкай таемнасьці, каб стварыць уладную прыватнасьць, зрабіла памодзе зачоску, накруціла валасы і накрапілася моцным адэкалёнам „Гэліотроп“.

Ужо зусім была намерылася пайсьці, калі ўспамянула, што нечага яшчэ забылася. Ах, так! Так! У руках яе не ставала каштоўнага сярэбранага рыдыкюльчыка, аздобленага дарагімі каменямі. Вось што патрэбна было ёй.

Рыдыкюль ляжаў парожным у аднэй з шуфлядак камоду. Доўга марнеў ён бяз ужываньня і ўжо крыху пацямнеў ад сталасьці гадоў. Трэ́ было даць яму яго натуральны бляск.

Вольга Аляксееўна ласкава паклікала служанку.

— Вольгачка, пачысьць гэтую мазьзю рыдыкюльчык. Ды глядзі не марудзь.

Пакуль служанка чысьціла, яна тымчасам узяла куфэрачак з грашыма і адклала некалькі дробных сярэбраных манэт. З грудкі білетаў яна ўзяла некалькі паперак. І калі служанка Вольга прынесла блішчэйшы ясна рыдыкюль, яна агледзела пачышчанае „брыльянцікам“ серабро і не знайшла нідзе хібы.

7. Генэральная рэпэтыцыя

Рэпэтыцыя прайшла вельмі ўдала. На праглядзе прысутнічалі ўсе грамадзкія працаўнікі сямі, члены гурткоў пры народоме і вучнёўская моладзь. Асабліва гучна пляскалі ў ладошкі гэтай сцэне, дзе Вольга Аляксееўна заставалася ўдваіх з Сяргеем. Аплёдысмантам, здавалася, канца-краю ня будзе. Маладыя парачкі, што, прыціснуўшыся адно к аднаму, уважліва сачылі за п'есай, вельмі гарача справяджалі гэтую сцэну. На няпрыхільнасьць іх да перажываньняў маладых гэрояў нельга было паскардзіцца. Вольга Аляксееўна адчувала поўнасьцю моцныя бакі сваёй гульні і, дзе патрабавалася, не шкадавала сілы сваіх пачуцьцяў. У самым распале дзеі п'есы яна сама запалілася жаданьнем увайсці цалкам у ролю.

На дзіва добра граў і Сяргей. За часы сустрэч з Вольгай Аляксееўнай ён зусім абыраў. Сур'ёзнасьць, з якой ён разьвітаўся першага разу, зьнікла ў наступных. Заўсёды ён сустракаў і праводзіў яе радаснай хлапечай усмешкай. Маладую нязручнасьць перамагла жаночка бліскучасьць і заўсёды папярэдлівае абходжаньне.

Пасьля рэпэтыцыі Вольга Аляксееўна ня стала надта слушаць запэўніваньні, што спектакль добра пройдзе. Яна ведала, што добра, бо гэта залежала, галоўным чынам, ад яе і Сяргея. А тут яна магла паручыцца, што ўсё абыдзецца ладом. Сяргей быў досыць прывязаны к ёй, а яна... Аб гэтым і гаварыць ня варта было.

Удзельнікі п'есы яшчэ няспешна дзяліліся сваімі ўражаньнямі і адчуваньнямі. Відоўцы п'есы перамяшаліся з кучаю „артыстых“. На ўсю залю разносіўся здаволены гоман аб удала-скарыстаным часе.

Знайшоўшы патрэбную хвіліну, калі яе ніхто не займаў гутаркай, Вольга Аляксееўна падышла к Сяргею і ўзяла яго пад руку. У адказ на гэта ён скапіў яе пальцы і маладо пахлапечу паціснуў.

— Сярожа, ты згодзен прайсьціся пагуляць са мною?

— З радасьцю, Вольга Аляксееўна.

— А ты ўжо тут не патрэбен? Цябе ня будуць шукаць?

— О, не! Я зараз скажу бацьку, што пайду гуляць.

— Я пачакаю на ганку.

У сэкунду Сяргей выкапіў сваю руку з-пад яе і зашыўся ў публіку.

Яна чакала нядоўга. Не пасьпела як сьлед абмеркаваць плян праходкі, калі Сяргей жвава выбег на ганак.

— Цяпер можам ісьці. Ніхто мяне ня будзе шукаць. Я пытаўся і пра цябе...

— Навошта?

— Чаму?—здзіўлена паглядзеў на яе Сяргей.—Сказалі, што больш нічога ня будзе,—цішэй ужо дадаў ён.

— Ладна. Ведаеш, што я надумалася, Сярожа? Не? Мы зойдзем зараз у каапэратыў і купім чаго-небудзь. Ты згодзен?

— Чаго?

— Чаго-б ты хацеў купіць? Я думаю чаго з смачнейшага.

— Арэхаў...

— Любіш арэхі? Давай арэхаў... А можа і яшчэ чаго. Наогул, там паглядзім.

— Толькі ў мяне грошай няма,—крыху саромліва праказаў Сяргей.

— Ну, вось яшчэ знайшоў аб чым турбавацца. Я закладу і за цябе, пазычу табе, у мяне грошай хопіць. Ты выбірай толькі што купляць.

— Я табе пасья аддам. Мне бацька дасьць, як я скажу яму, што пазычыў. Вядома поўна ня дасьць,—у раздуме дадаў ён:

— Кінь... Гэта ня важна і ня цікава. А вось па дарозе нам трэба ўмовіцца, куды пайсьці. Я не надумала.

— Аб гэтым мы дагаворымся. Я ведаю такую прыгожую мясцінку ў лесе,—узрадавана пасьпяшыў паведаміць малады падарожнік Вольгі Аляксееўны.

Са сваім натхненьнем маладой радасьці ён літаральна захапляў яе. Часамі ёй здавалася, што яна—пятнаццацігадовая дзяўчынка, і ёй хацелася бегач і вяселіцца наўсю. Пасья яна лавіла сябе на гэтым і, разабраўшыся стала, знаходзіла на мейсцы зьнікшага дзявочага жаданьня больш вызначаныя жаночкія пачуцьці. Каб хутчэй купіць што і выйсьці за сяло,—застацца ўдвох без нагляду цікавых староньніх воч, яна за сьпяшалася. Сяргею прыйшлося наддаць кроку.

У каапэратыве арэхаў не знайшлося, але за тое былі добрыя шакаладныя цукеркі, і Вольга Аляксееўна, ня пытаючыся ў Сяргея, колькі-б ён узяў, запатрабавала цэлае кілё. Калі каапэратар адлічваў ужо рэшту з пяціх рублёў, у Вольгі Аляксееўны прасьлізнула раптоўна блазня думка: яна папрасіла каапэратара даць пачак цыгарак „Наша марка“ вышэйшага гатунку і запалак.

Сяргей здзіўлена зірнуў на яе і ўжо расчыніў рот запытацца—няўжо яна курыць, як яна паднесла палец к вуснам і дала знак, што нельга гаварыць. Сяргей замаўчаў. Вольга Аляксееўна тымчасам забрала купленае і схавала ў рыдыкюль рэшту.

За каапэратывам яна папрасіла Сяргея ўзяць цыгаркі і схавачь у кішэню, бо ёй нязручна несцьці. За сялом яна сказала.

— Ты—недагадлівы, Сярожа. Добра, што я папярэдзіла, а то на ўсё сяло раззванілі-б, як я купляла з табою цыгаркі. Пагалоска-то яшчэ нічога, але каб дазнаўся твой бацька,—было-б няпрыемна.

— Дык ты не сабе купіла іх?—падзяцінаму наўна запытаўся Сяргей.

— А ты як думаеш? Угадай.

— Я думаю, што так для некага.

— Вось і не ўгадаў. З якое радасьці я буду купляць абы-каму цыгаркі. Я купіла іх для нас абаіх: цябе і сябе.

— ?!

— Не глядзі так здзіўлена, але, для цябе і сябе... Я думаю завучацца курыць. А каб гэта было лягчэй і веселей, дык ты пасобіш мне. Бачыш, аднаму заўсёды рабіць абы-што нудна. Ты не адмовіш мне ў гэтым? Сярожа!..

— Я ня куру ды й піанэрам ня можна курыць, але калі неабходна... для цябе... я буду,—зачырванеўшыся, сказаў Сяргей.

— Ого! Ты і кампліменты ўмееш казаць, ды яшчэ й якія. Які ты мілы!..

Вольга Аляксееўна палкімі вачыма бегла агледзела з галавы да ног усю постаць Сяргея.

„Сапраўды, мілы... І ня зусім маленькі—па плячо мне. З ім гэтак забаўна“.

Яны ішлі берагам ракі. Густая трава кучаравілася залёным блішчастым шоўкам. Моцна пахлі цьвіўшыя поўным цьветам прырэчныя краскі. У рацэ плюскаліся белавата-серабрыстыя плоткі. Блішчастыя бакі і стракатыя матылі круціліся па-над поплавам і ракою. А ў блакітнай вышыні, у моры сонца з вясёлым піскам купаліся плоймы ластавак, ды недзе далёка па-над полем чуцен быў заліўчаты жаўранак.

Так любя на ўлоньні прыроды!

Жаночкая кволасьць распаўскалася пякнейшым бутонам у сэрцы Вольгі Аляксееўны. Хацелася моцна абняць усю прыроду, а ідучага ўпоруч прыгожанькага хлопчыка да болю сьціснуць у абдымках і ад яго атрымаць у адказ тое-ж самае. Мімаволі рука яе сьціскала руку Сяргея, прыцягваючы яго бліжэй і бліжэй.

Было па полудні. Тамліва пералівалася шызым дымочкам паветра на краявідзе палёў. Сонна цякла рэчка ў мяккіх аксамітавых берагох.

Якія вялікія прасторы ў прыродзе і як квола і радасна на зялёнай волі!

Хутка поплаў заканчваўся лесам. Карчакаватыя старыя дубы моцнымі вартаўнікамі стаялі на квалі лесу, быццам ахоўваючы яго старадаўны сівы спакой. Бліжэй да рэчкі алешнік і дробны хмызьняк склаў з сябе нягусты жывы загарад. А

далей на ўзгорках зелянеў задуменна тумлівы хвойнік і лапчаты ельнік.

Пасьля некаторае маўчанкі Сяргей загаманіў. Столькі захапленьня сьвіцілася ў яго сьветлым поглядзе і столькі багатай уражнасьці ў міміцы твару і рухах усяго цела. Ён расказаў, што ведае ў лесе—недалёка ад рэчкі—невялічкую прагалінку, наўкол абстаўленую высокім зграбным арэшнікам, а пазаду стромкімі гладкімі хвоямі.

— Я спадзяюся, што гэта мясцінка, якую я аблюбасьціў, спадабаецца табе.

— О, я зусім давяраю табе, мой любы рыцар, і цалкам спакладаюся на твой смак у выбары.

— Ты, ня сьмейся, Вольга Аляксееўна,—вось як убачыш, дык згодзішся са мною.

— Я й на ўв'язе ня мела сьмяяцца, мой добры, мой любы Сярожа,—сур'ёзна і шчыра адказала яна.—Яказала тое, што думала.

— Прыгожае мейсца,—натхненна і крыху голасна праказаў Сяргей.

— Упаўне веру... Але што-ж гэта мы нясем свае пакупкі, усё роўна, як на сховань. Сярожа, даручаю табе зараз несьці і цукеркі, з гэй умовай толькі, што-б ты не забываў часьцей зазіраць у мяшок. Я першай пачну—так і быць.

Вольга Аляксееўна сунула ў мяшок руку і, захапіўшы жменю, пачала зьнішчаць саладосьць. Сяргей нясьмела пасьледваў яе прыкладу.

Не перастаючы гутарыць і разгортваць цукеркі, яны ўсё паглыбляліся ў лес, пакуль не падышлі к Сяргеевай прагаліне. Ён, ідучы папераду, першы ўбачыў і весела крыкнуў. Па накірунку яго выстаўленае рукі зараз угледзела яе і Вольга Аляксееўна. Ціха захрабусьцела сухое гальлё, што валялася вакол, і яны прабіліся праз гушчарны арэшнік у сярэдзіну.

— Аказваецца зусім правільна, Сярожа. Я табе давярала і ніколькі не памылілася. Я нават не падазравала аб такой прыгожасьці і так недалёка ад свайго дому.

Яна ў захапленьні спынілася на сярэдзіне ярка-зялёнага дывану і прагна аглядала які час злучэньне прыроднай пекнаты з добрым інтымным прытулкам. Арэшнік наўкол быў як-бы жывым загародам, а крыху воддаль за ім хвоі—мо' ве-

кавыя—уздымаліся магутнай сыцяною, пакідаючы ўгары невялічкі кавалачак кволага блакіту.

Ледзь прыкметны ўздых выляцеў з грудзей Вольгі Аляксееўны. Ці яна шкадавала, што лес з такімі цудоўнымі мясьцінкамі ўжо больш не яе, ці яна зайздросьціла прыродзе, такой усясьільнай, ці можа яшчэ што—больш глыбокае і магутнае—кратала яе сэрца. Яна адарвалася, нарэшце, ад сузіраньня і прыгожа апусьцілася на мяккую высокую траву. Сяргей сеў каля яе.

— Ведаеш, Сярожа, я так даўно была ў лесе, хоць і живу ў ім. Яшчэ будучы маленькаю-маленькаю дзяўчынкаю я ведала ў ім усе закуткі, нават магла сказаць, дзе якое дрэва расьце, дзе ягады, а дзе грыбы, дзе поўна арэхаў, а дзе птушыныя гнязьдзечкі. Даўно была ў лесе.

— Чаму-ж ты не хадзіла?—наўна запытаўся Сяргей.

— Хто яго ведае... Можа каб гэтак як сёньня вось з табою... Ат кінем. Лепш давай... закурим. Ня бойся, тут ніхто ня ўбачыць. Мяне-ж ты ня будзеш сароміцца, бо я і сама буду курыць.

Замест адказу Сяргей выцяг цыгаркі і запалкі.

— Ну, распакоўвай і частуй сваю даму,—жартліва азвалася Вольга Аляксееўна.

Пальцы Сяргея ня спрытна хадзілі каля пачка. Вольга Аляксееўна сама ўзялася, і ў яе спрытных руках ён хутка расчыніўся. Адну цыгарку яна ўзяла сабе, а другую з вясёлым рогатам убіла ў зубы Сяргею. Той і сам зарагатаў, калі праз рот і нос Вольгі Аляксееўны паваліў дым.

— Вось і ня ўмееш курыць, ня ўмееш,—весела закрычаў Сяргей, убачыўшы, як яна закашляла з першым дымам і як на вачох яе выступілі сьлёзы.

— Няпраўда твая, Сярожа... А ты ўмееш?—у сваю чаргу заўважыла яна сьлёзы на яго вачох.—Нічога, гэта толькі першая зацяжка. Там будзе гэтак добра.

— Горка,—сказаў проста Сяргей.

— А калі кажуць горка, дык трэба цалавацца.

Яна адкінула на бок цыгарку і, ухапіўшы за галаву—нічога ня цяміўшага, у чым справа—Сяргея, моцна-моцна пачалава ў вусны.

— Цалуй-жа, цалуй і ты.

У адказ Сяргей ціха пацалаваў.

З шалёнага рогату Вольгі Аляксееўны задрыжэў, здаецца, вакольны хмызьняк. Твар Сяргея выглядаў такім няёмкім, відаць, ён адчуваў сябе не ў сваёй талерцы. Вольга Аляксееўна палічыла доўгам растлумачыць.

— На кожным вясельлі прысутныя крычаць маладым „горка“. Яны тады павінны цалавацца. Дык вось і мы... як на вясельлі, толькі бяз прысутных. Але ты цалуеш не як малады... Мацней трэба, гарачэй!

Вочы блішчалі ў яе радасьцю і яшчэ нейчым...

— Зараз давай ізноў курыць.

І яна ўзяла патухшую цыгарку і прыпаліла. Выпусьціўшы клубок дыму, зірнула ўгару.

Высока-высока плылі лёганькія белыя воблачкі. Вольга Аляксееўна прасачыла за іх плыньню і спусьціла вочы.

У галаве прыемна дурманіла і трошкі кружыла. Яна зацягнулася яшчэ колькі разоў, прыганяючы Сяргея рабіць тое-ж.

Кружэньне ў галаве быццам зачароўвала. Здрадніцкі румянец выступіў на шчокі. Яна адчувала гэта, але так хацелася аддацца пад уладу гэтага дурману, што, кінуўшы адну, яна закурыла другую цыгарку. Прыкурыўшы і трэцюю, дала яе Сяргею.

— Я п'янею, Вольга Аляксееўна.

— П'янееш?—гарэзьліва зарагатала яна і схілілася к яго галаве.—Гэта добра.

Частымі і глыбокімі зацяжкамі выкурыла яна ўсю цыгарку і адкінула недакурак.

— І я п'янею... Сярожа!.. Патрымай мяне... Так закружылася галава... Я ўпаду! Трымай, Сярожа!..

У нейкім бажэстvenным экстазе яна хутка праказвала словы, а галава хілілася на грудзі к Сяргею, і гарачыя рукі сплталіся вакол яго шыі, казыталі яе квола і зазыўна. Трацілася адплывала кудысь недарэчна астатняя частка сьвядомасьці. Гарачы пал разьліваўся вялізным полымем па ўсім целе. Чароўна-прывабныя кросны ткалі смаглыя мары—цягнула спакусіцца. І яна паўтарала бяссэнсава, але з маленькім у голасе:

— Трымай, Сярожа... Трымай!..

Потым яна абхапіла яго палка моцнымі рукамі і пажаночу прыцягла парыўчата к сваім вуснам. Круглыя высокія грудзі

ўздымаліся жадана і парывіста; сэрца быццам выскачыць хацела. Сяргей не адсоўваўся—у яго таксама, мабыць, закружылася галава.

Тады яна раптам адкінулася дагары і рэзка прыціснула яго к сваім грудзям. Ружовыя кругі пайшлі перад вачыма... Рукі дрыжуча шалесталі па яго вопратцы, забытваліся ў ёй, шукалі чагось...

Аднекуль з-за кустоў прыляцела і гулка пракацілася ў звонкіх соснах працяжнае „ау“. Можна яно дайшло да вушэй Вольгі Аляксееўны, ці можа што іншае зьявілася прычынай перашкоды, толькі яна ўраз адапхнула Сяргея і ўсхапілася. Рэзкім рухам паправіла адзенне, адкінула з ілба памакрэўшыя валасы. І раптам заплакала—ціха і моцна.

Колькі хвілін прайшло так. Сяргей сядзеў у тым палажэнні, у якое яго адкінулі рукі Вольгі Аляксееўны, і з жаласлівасьцю пазіраў на плакаўшую. Потым, быццам сьціміўшы, што ў яе нейкае гора, паволі паклаў ёй на галаву рукі.

Як ад агню ўскочыла яна. Заплаканымі вачыма паглядзела міма Сяргея і, просячы прабачэння, ціха сказала:

— Ня злуй на мяне, Сяргей. Я такая нягодная і няшчасная.

І, не пацалаваўшы на разьвітанні, як можа хацелася-б, яна хутка выбегла з прагаліны і схавалася за маўклівым арэшнікам.

(Працяг у наступным нумары).

А. Вечар

* * *
Слава тым, хто на зямлі ідзе
Да вядомых і далёкіх станцый!
У змаганьні за агні і дзень
Атамана страцілі паўстанцы.
Зьняжывелага нясьлі адтуль,
Дзе чуцён быў кулямётны лёскат.
Многа, многа падалі ад куль
Пазрыванымі пялёсткамі!
Палажылі ў садзе на траву—
Хай апошні раз вясну абдыме.
Нахіліла вёска галаву,
Занудзіла камянамі ў дыме.
Паміраў паўстанец. Перад ім
Дні мінулага мільгнулі.
Адзьвінелі сьветлыя рады,
Адзьвінелі, як у полі кулі.
Не адно ўжо сэрца жаль адзеў,
Не адна журбы на думках пляма.
Многа згіне залатых надзей,
Ды нямнога іх праройдзе ў лямант.
І чырвоная раса ўпадзе
Шчэ ня раз на землю ў змрочным танцу...
Слава тым, хто па зямлі ідзе
Да вядомых і далёкіх станцый!

М. Нікановіч

Сьлёзы веснавыя

I

Ужо з самай раніцы п'е Якім і прапівае апошнюю пяцёрку. За доўгім брудным, не пакрытым аніякім абрусам, сталом, залітым душна-горкай самагонкай і раскіданымі, перад кожным з шасьцярых кампаньёнаў, кавалкамі сьлізкага селядца, жараных тараноў і мокрага хлеба,—яшчэ з учарашняга вечара, прадаўшы суседняму гандляру-яўрэю сваю цялушку, раскашэліўся Якім.

Гідка й надзвычайна прыкра ўбіраць у грудзі мутны туман адгону, які разам з удушлівым дымам самасейным плавае ў хаце...

І дым і туман гэты затапіў сабою: і чыстае вясновае паветра, і соўнечна-яркі сьвет, і песьню птушыную, што скупа ўлівалася сюды...

І яшчэ ад гамонкі зьбіваючайся, неразборлівай і глухой—тлум стаяў, ды пробаваў выкачвацца па-за шчыльныя маленькія вокны гэтага вясковага, патаеннага шынка...

Акрамя бруднай лаянкі, зыкаў ад сьлюнявых пацалункаў, пагроз і проста так п'янага мармытаньня,—Якім, падпёршы абедзвюма чорнымі, заскарузлымі далонямі свае даўно нябрытыя, шаршавыя шчокі і раскудзеліўшы па іх сівыя, мокрыя ад выпітай толькі што самагонкі, густыя вусы ды хваравіта заплюснуўшы свае, у запаленьні ад доўгага п'янства, вочы, качаючыся з боку на бок, нізкім тэнарам пеў:

„Вяду бяду, ой вяду бяду,
Ой бяда не вядзецца;
Пад вішняю, пад чарэшняю
Бяда спаці кладзецца...
Ой ляж, бяда, ой засьні, бяда,
Ды на ўсю ночку спаці,
А я молада, маладзеньчка
Пайду мілага шукаці“...

Гэтай песьні гукі п'яныя давілі чорныя пракопчаныя сьцены і з свайго цёмнага кутка строга пазіралі на гуляючых чорна-замызганыя „багі“. Ня лезла нешта ўсё гэта мне ў галаву, і адначасна ня думалася нічога... Прыпёршыся к вушаку дзвярэй, я ціха стаяў і нічога неразуемыхі вачыма глядзеў, што рабілася перада мною, і адчуваў, як нешта востра-балючае ныла ў грудзёх...

Раптам кінуў Якім сьпяваць, абвёў сваім ціхім паглёдам усіх і, заўважыўшы мяне,—усьміхнуўся, узрадаваўся, падняўся і працягнуў ка мне рукі.

Я адчуваў і нават гэта бачыў, як яго мутна-чырвоныя вочы затуманіліся сьлязою, поўнымі яны наліліся, па ўсім твары сумленьня чалавечага чырвань разьлілася...

— Мікола!.. Міколка... друг неадэнны... Нічога не кажы... не кажы мне... Вінават я, сабака!..

Змоўклі ўсе на момант, а Якім сеў, наліў чарку жоўтай катлянкі й дрыжачаю рукою падаў мне цераз стол.

— На, вазьмі... За маё здароўе!.. За дзяцей маіх... Ня судзі мяне басяка-п'яніцу... Тут ня я віновен...

Мне да болі шкода стала Якіма; я ведаў, што цяпер я нічым яму не дапамагу, не адцягну ад стала, і, узяўшы важкую чарку я вышаў моўчкі на двор і з усяго маху трэснуў ёю аб вуглавы хатні камень...

II

Якім—сусед мой, спрадвечны батрак і мой самы лепшы таварыш. Яму цяпер за 65 гадоў пераваліла, а помню я яго з моманту, калі стаў помніць усё наўкола сябе... На яго руках я гадаваўся. Таму ён і родны мне,—бліжэй, як таварыш...

Ганяючы разам з ім летам у поле панскіх кароў—ён навучыў мяне грамаце. Пасьля я сам яму чытаў свае творы, і ён першы з усіх... Але што гаварыць!.. Ён тады, у тую навек для мяне памятную раніцу, абняў мяне, пацалаваў і з сьлязьмі ўвадох глядзеў у вочы мае ўрачыстыя, плакаў сьлязьмі радасьці, захлапаючыся, гаварыў:

— Сынok мой дарагі... уцеха мая...

І вечарам піў тады.

Піў ён заўсёды ў самыя ўрачыстыя, радасна-хваляючыя мінуты.

А пачаў піць з таго часу, як я яшчэ малым быў і падпаскам служыў у яго, а яму, помню, амаль ня кожны дзень жонка Алена полудзень у поле прыносіла. Высокая яна была, поўная, жыццярадасная, з такім добрым, прыгожым тварам...

Асабліва душа мая млела ад воч і ўсьмешкі большай дачкі Якіма—Волькі...

Вочы яе я раўняў заўсёды з незабудкамі рачнымі, а ўсьмешку—з усьмешкаю сонца ранішняга... Таму і засталася на ўсё жыццё маё вяліка-радаснае, што я так і люблю заўсёды і нязьмена,—гэта вясну з яе майскімі раніцамі й незабудкамі, бо любіў страсна вочы і ўсьмешку Волькі...

Тады яшчэ ня піў Якім...

... Вясною было. Пасучы статак ля бору, я з Якімам плялі лазовыя кашы, седзячы над рэчкаю. Смачна каровы прыпалі к сьвежа-сакавітай прырэчнай траве, а каля смуглага бору—жменькамі рассыпаліся авечкі...

Ціш.

Сонца млела над намі, жартавала рачушка, кланялася нам недасьпелае жыта з таго берагу... Мы паволі гаварылі, Якім чакаў, калі жонка прынясе полудзень...

— Сынok мой!.. (Так заўсёды ён мяне зваў). Ты яшчэ слаба ведаеш... слаба...

Кінуў Якім пераплятаць кош і з вялікім натхненнем у вачох абвёў вельмі прыгожы, жывы куток прыроды, дзе мы сядзелі...

— ...Каб ты ведаў, як прыгожа ўсё!.. Як жыць радасна!..

— Ведаю, Якім!..—махінальна і ня думачы, адказаў я, угледзеўшыся на дзівосныя пералівы ракі.

Якім глядзеў на мяне і сабіраўся ўжо нешта сказаць, як раптам шуснулі к нам авечкі, зараўлі каровы і, згрудзіўшыся ў кучу, сунулі ў кусты, і яшчэ ня ўспелі мы апамятавацца, а Якім схапіць сваю стрэльбу-паядынку, як пачулі, зусім блізка нас—немы, разьдзіраючы сэрца жаночы крык...

Да болі крануў гэты крык маё сэрца, а Якім, зьбялеўшы, як палатно, увесь скалануўшыся, ціха прасіпеў:

— Што-ж гэта такое?! Каго?! Сынok, уцякай!!!

Ня помню, як было, але белкай я ўжо сядзеў на алешыне, што пагражаюча схінулася над гутарліваю ракою...

Яшчэ больш перапалохаўся і здрыгануўся я, калі нада мною прарэзьліва-коратка, з нейкім дробным водгульлем у лесе, лопнула Якімава паядынка, і ён сам, дзіка крыкнуўшы,—кінуўся ў рэчку й шпарка паплыў на той бераг...

Зусім пада мною круціўся, скіголячы ад злосьці й ляскаючы зубамі ды абліваючыся кроўю, вялікі шэры воўк. Дальш за кустамі, як быў на зямлі, тады мне ня відна было, ляжала, распластаўшыся, у бясчуласьці, гэтак сама акрываўленая, Алена...

З вёскі беглі людзі з каламі, крыкам і лямантам...

III

Пасьля гэтага здарэньня па жыцьцёвай рацэ праплыло некалькі тыдняў. І на вёсцы людзі, як у звон білі, што воўк гэты шалёны, і Алена ашалее, калі радачкі ёй ніякай не дадуць...

Сумны, як лес у буру, хадзіў Якім і маўчаў,—не хацеў гаварыць са мною, а я нудзіўся, трымаўся асабняком і ўсё думаў аб жудасна-крывавым здарэньні...

У вачох маіх стаяў гэты раптоўна выбухнуўшы малюнак, у сэрцы—сьлёзы Волькі над бясчулаю мацер'ю, галашэньні, пахмурная злосьць Якіма, і ў думках—нейкая нямая, але востра-глыбокая апаска, палыном атруціўшая маю радасьць і гульні...

Тады яшчэ, падоўгу седзячы над абрываў ракі і забыўшыся аб сваіх недаплеценых кошыках, у мяне, у глыбіні пацуюццаў, ішла нейкая добра нявызначаная мною барацьба, ішоў глухі бунт, падыходзіў ён к граніцам маіх думак і пераліваўся ў гнеўна-нездаволеннае... А потым, як сьціхала ўсё гэта—тады ціха, але настойна падымалася напавярх радасьць і ўяўляліся словы Якіма:

— Ты, братка, яшчэ ня ведаеш, як гэта жыць радасна!..

Тады яшчэ ня піў Якім...

IV

Яшчэ больш прад намі мятнулася часу ў вечнасьць, і здавалася, што мы з Якімам пачалі ўжо трохі забывацца аб мінулым—радзей успаміналі, і Якім пачаў уваходзіць у сваю заўсягдашнюю жыцьцёвую каляіну... Толькі як калі прыходзіла к нам у поле Алена, і як толькі мне кідаўся ў вочы яе скалечаны твар і пажованая рука—тады ў памяці маёй усплываў з глыбіні забыцьця жудасны малюнак, і я глядзеў у яе вочы...

Але дзіўная рэч—чым больш я глядзеў у гэтыя некалісь прыгожыя васільковыя вочы,—тым больш я заўважваў у гэтых вачох нейкі востра-шырокі, час-ад-часу ўсхліпываючых, ліхманкавы бляск... Гэты дзікі бляск выбіваўся з вачэй жудасным холадам, ледзяніў чужую душу, і я стараўся і сіліўся ўспомніць гэты погляд, які бачыў я дзесьці, але ўжо забыўся дзе... І потым, неяк само-сабою ў памяці пражытага маляваўся шалёны погляд канаючага зьвера —і тады мне становілася страшна і балюча, і я далёка адходзіў ад Алены...

І вось адзін раз, калі я моўчкі і з больлю ў сэрцы глядзеў так на яе—Алена, неяк пакутна ўсьміхнуўшыся, ад чаго на нудным яе твары выявілася яшчэ большая душэўная боль і журба, і, узяўшы аднёю рукою мяне за шыю,—прыцягнула к сабе на грудзі і, гладзячы шурпатаю, запрацаванаю, мазалістаю далоньню мае вялікія, доўга-нястрыжаныя валасы, пшчотна-ласкава нахінулася нада мною:

— Чаму ты, Міколка, заўсёды глядзіш на мяне так сумна і ціха?!

Чаму заўсёды на вачох тваіх я віджу сьлёзы?! Дзе твая ранейшая радасьць дзелася, сыноч мой!?. Сірацінка ты мая адзінокая!..

Гэтая ад душы першая нада мною жаночая ласка, ласка чалавека хворага, працятага душэўнай больлю—мяне расчуліла да сьлёз... Уткнуўшы свой чорна-загарэлы, патуплены ад непагоды і сьпёкі сонца, твар у яе калені,—я горка наўзрыд заплакаў...

Сьлёз было шмат, і яны ўжо даўно прасіліся іх выліць, каб гэтым самым спаласкаць свае пачуцьці й затушыць імі пякучыя мае думкі, распаленыя даўнейшым здарэньнем і пакутай у вачох Алены...

Калі пашла Алена,—Якім, разам са мною адварачываючы кароў ад шкоды, ціха, пасьвістываючы ў паветры пугаю, запытаў:

— І праўда!.. Чаму ты заўсёды такі маўклівы, асабліва, як прыходзіць к нам Алена?..

— Якім?.. Ты нічога ня бачыш?..

— А што?..—трохі спуджана запытаў ён у мяне.

— Нейк, хто яго ведае чаму, вочы ў Алены зусім іншыя сталі... Трохі страшкататыя... Як-бы вельмі-ж у яе што баліць!..

Патупіўшыся і трохі памаўчаўшы, ён глыбока зірнуў на мяне, узноў ціха і нібы раздумываючы кожнае слова, падаў:

— А што ты думаеш?.. Бачу, братка, і я гэта!..

І ўжо потым цэлы дзень са мною нічога не гаварыў.

V

— Ведаеш што, Мікола?!—вечаром, гонячы дамоў з поля статак, звярнуўся да мяне Якім.—Заўтра я паеду ў Менск, а ты папасеш, пакуль я адтуль вярнуся, статак... На нейкі час к табе ў дапамогу падойдзе Волька, а можа пан-аканом каго другога дасьць... А мне трэба...

— А чаго табе аж у Менск?..—увесь час уяўляючы Менск недасягаемым для нас мужыкоў горадам, дзе толькі жывуць адны паны, здзіўлёна й баязліва я запытаў у Якіма.

— З Аленай, як я запрыкмячаю, нешта дрэнна!.. Баюся вельмі... Ды й то, каб хаця позна ня было!..—цяжка ідучы, з нейкім абурэннем казаў Якім.

— Ну, дык трэба было раней!..

— Раней, раней!.. Вучыш ты ўжо!.. Сам ведаю... А папытаўся, ці адпусціў мяне пан раней?..—пырскаючы злосцю, гаварыў Якім.

— Да і то адпусціў мяне аднаго...

Я маўчаў і думаў аб хворай Алене, аб злосным з каменным сэрцам пану, аб прыгожай Вольцы, якая заўтра будзе разам са мною пасьвіць кароў...

А назаўтрае, сабраўшы за ўвесь час у двор службы ўсёй сям'ёй заробленыя капейкі,—пашоў Якім у Менск к доктару купіць для сваёй жонкі Алены лякарства...

Ужо трэці дзень, як я пасу адзін без Якіма, з малым хлапчуком, пастаўленым аканомам мне ў падмогу. Бралася к паўдню. Каровы панаядаліся, і некаторыя, вяла перажоўваючы жвачку, ляжалі ў цяньку пад кустамі... Затрубіўшы ў трубу—мы пагналі іх у двор...

Яшчэ здалёку мы пачулі, як каля парабковых хат нехта крычаў, галасіў, прыдушаным гулам раскачывалася па полю грамада людзей... Пачуўшы гэтыя трывожна-вострыя, працятыя небяспекай, нейкім жахам і сьмяротным сполахам, крыкі—у мяне моцна сьціснулася і закацілася сэрца, потым пацямнела ўвачу, а ў галаве цэлым роем думкі-дагадкі сыпнулі, напе-

рабой адна перад другой сьпяшаліся заняць сапраўднае здарэньню мейсца... А з цэлага хаоса афармлялася нешта адно, што азначала думку:

— Пажар — ні пажар!.. Значыць сьмерць... забіваюць адзін аднаго... А мо' гэта... Алена?!—трывожна шавяльнулася ў мазгох, і тады ўзноў задрыжэлі перад вачыма малюнкi кануючага воўка і вочы Алены...

— Братка, гані ты адзін і запы, а я зараз!..—на бягу кінуў я падпасавічу і машынай паімчаўся к пасёлку...

Яшчэ здалёку я ўгледзеў вялізную стракатую чароду мужчын і баб, якая нешта гула, махала рукамі, перабягала з месца на месца, крычала, і, сярод гэтага крыку, я чуў плач, галашэньні, і гэты плач мне да болі напамінаў знаёмае, нават роднае... І толькі яшчэ бліжэй падбегшы—я бяз думак спазнаў што гэта плача—Волька... І тады яшчэ мацней абцугамі сашчаміла маё сэрца: крыўда, боль і жаласьць...

VI

Вакол Якімавай хаты гуў, працяты страхам, натоўп парабкоў і сялян, прыбегшых з суседняй вёскі...

Чорна-каравыя ад старасьці дзьверы ў сенцы былі наўскос забітыя дошкай і спырканы яшчэ сьвежаю крывёю, у хату цераз вокны лазілі людзі, вылазілі, абыходзілі вакол хаты, спрачаліся, разважалі...

У сенцах—жудасна, аж валасы на галаве становіліся, голасам прыбітага кануючага зьвера нешта пішчэла, раўло, скіголіла, потым мякка біла нечым аб сьцены...

— Што гэта тут такое?..—трохі смутна, сам ужо дагадываючыся, баязьліва я папытаў у вялікай, худой і зусім старой ужо бабы... Тая кінула на мяне сваімі падсьлепаватымі вачыма, яшчэ бліжэй ка мне нахінулася і, шапяляючы, выпадзіла:

— Няшчасьце, каласок мой!.. Алена ашалела!..

— Што вы кажаце?..—ніто здзівіўся, ні то спужаўся я.

— Але, але!.. Ды каб яшчэ толькі гэта?! А то і дачок пакусала сваіх... рукі ім пагрызла... твар... Ах, божа мой, божа!..—і пачала праціскацца наперад...

Мне ўсё стала ясна. І, праціснуўшыся бліжэй к дзьвярам,—убачыў я, як, мурзаючыся ў цёмна-чырвоную сваю кроў—жаласна плакала Волька і прычытывала, як над нябожчыкам, Ганна (меншая дачка Якіма), ды раз-па-разу нешта мяккае,

але моцна білася з крыкам у сьцены сянец... Як патым я даведаўся—гэта галавою білася аб сьцены Алена...

І тут-жа я ўгледзеў самае жудаснае, што востра й несьцярапіма-балюча рэзнула мяне па сэрцу й сьлед той, нявыказанага людзкога гора і пакуты, аставіла аж па сёнешні дзень страшна-незажываючым рубцом...

Цераз поле, проста нацянькі, бег праставалосы, шэры, абветраны і запылены чалавек... Бег ён моўчкі, спатыкаючыся, але ўжо значна аслабеўшы. Шмат хто ўгледзеў яго, і, пакрыўшы вочы ад сонца далонямі, пачалі ўглядацца на незнаёмца, які, путаючыся ў ярне, сьпяшаўся к натоўпу... Ніхто не апазнаваў яго, і толькі як падбег ён бліжэй—Волька сарвалася з месца і рынулася насустрач...

— Татачка!.. Даражэнькі мой!..—загаласіла яна, будзячы сваім крыкам засмагла-палкае й гарачае паветра...

Усе зжахнуліся й расступіліся, а Якім, ні на крок ня сунімаючыся, падбег моўчкі да дзьвярэй і з сілай, наколькі яна яму дазваляла, пачаў рваць ад дзьвярэй нядаўна прыбітую дошку...

А гэтым часам за сьцяною, як нарочна, заціхалі стогны і ўдары живога чалавечага цела аб сухія бярвеньні будыніны...

Паддалася дошка і востра-візгліва крыкнулі сьвежыя цэвякі, вылазячы з вушакоў; у гэты час пярэднія з натоўпу шуснулі назад, а заднія іх ня пускалі, і ў свой чарод пёрлі наперад паглядзець, што будзе рабіць гэты дзіўны чалавек...

Ня ўсьпеў Якім адпёрці дзьверы, як к яму, з чорнага роту сянец, кінулася напоўголая, у крыві, растрапаная, з разьбітай, скалечанай галавою—жанчына... Якім спачатку падаўся назад, а потым, наставіўшы к ёй рукі, з дрыжэньнем у голасе, праз сьлёзы пазваў:

— Алена?! Аленка?! Ты пазнала мяне?!

Адзін толькі момант нярухома пастаяла Алена перад Якімам і зусім так, як калісь, ласкава-пяшчотна сказала:

— Якімка мой!.. Ты бачыш, якая я?!—і, ашчапіўшы сваімі чырвонымі ад крыві й сьвежа-разьбітага мяса рукамі яго шыю, яна павалілася і—абцяжарыўшы яго постаць—прыгнула на калені...

Ён моўчкі трымаў яе, а яна, затарнаваўшыся ў яго руках, пачала канаць...

Плакаў Якім, плакалі яго дзеці, плакаў натоўп, і ў гэты-ж час сьвежай крывёю плакала маё сэрца й пачуцьці...

Нешта тыдні два, ці нават тры, пабылі ў вёсцы Волька з Ганнаю пасля сьмерці мацеры, а потым пан загадаў іх некуды вывезьці, і колькі ні маліў, ні прасіў Якім у пана, каб так ня было,—не згадзіўся пан, і цераз ноч астаўся Якім бабыль-бабылём...

Як і ня было вакол яго сям'і..

А цераз месяцы паўтара—пан ужо сам паведаміў Якіма, што яго дочки памёрлі дзесьці ў Вілейцы, і пахавалі іх там, як нікога так ня будуць хаваць з мужыкоў...

А назаўтрае пан даў загад аканому павялічыць андынарыю Якіму...

Не здаволіла, відаць, Якіма ні добрае пахаваньне яго дачок дзесьці ў вялікім горадзе, ні павялічаная андынарыя—цэлы месяц хадзіў сумным, маўклівым, людзей дзічаўся, уцякаў ад іх... Гледзячы на яго—самі сьлёзы цяклі, а ў мяне ад усяго перажытага нейкая надзвычайная пашана зьявілася к Якіму, любоў, жаласьць...

З таго часу ён мне даражэй усіх стаў: як тып, як характар, як чалавек...

З таго-ж моманту і піць пачаў Якім...

У некаторыя дні, пад асобы на тое настрой, калі мы разам выганялі ў поле скаціну,—апавядаў мне Якім свае думкі, пачуцьці...

Я слухаў іх, баючыся парушыць сваімі словамі й заўвагамі, і стараўся па іх, як па сьцежцы, далей зайсьці ў душу Якіма, разгледзець яго скрытыя ад усіх жаданьні, імкненьні... Разгледзець там тую накіп нечалавечай болі, якая толькі нядаўна асела, але ўжо дала сябе адчуць Якіму, асмугліўшы гэтым яго характар...

— Ты ведаеш, што такое гора?!—ня гледзячы на мяне, казаў Якім, седзячы над ракою, якраз на тым самым месцы, дзе мы сядзелі ў той памятны для нас, жудасны дзень.—Ты

ведаеш, што гэта за яно?.. Га?!. Ого!.. Гэта вялікі смоўж, чарвяк, які высмоктывае з чалавека ўсю кроў, здароўе нават, браток мой, думкі!.. Во!.. І калі гэты чарвяк залез у мае грудзі, вот сюды, вот... сюды!..—тыкаючы сябе пальцам у грудзі, казаў Якім.—Калі пачаў тачыць мяне... я радачкі не знаходзіў!.. Думаў ужо ўтапіцца... Ды адчаю таго няма, храбрасьці ці чорт яго бацьку ведае, як гэта там завуць той момант, калі чалавек закручвае на шыю сабе вяроўку—і ні скаланецца!?

— Ну, што ты, Якім!..—міжвольна перабіў я яго.

— Так, так... так!.. Ты маўчы, бо блазан яшчэ, ня ведаеш нічога, і калі гавару з табой, як з роўніцай, дык толькі таму, што паважаю цябе, як усёж-ткі разумнага хлапца... Вот!.. Ну, я і знайшоў сабе ўцеху... Чарку закінеш—лягчэй тады на душы... Ты, разумееш, Мікола,—лягчэй, як стопудовы камень з сэрца далоў... На гора забываеш, на пакуту...

Змоўк Якім, і больш мне ні слова, а я тады яшчэ шмат думаў, меркаваў, прыглядаўся к яго жыццю, каб як палегчыць яму яго гора, зрабіць яго яму нязначным, мала прыкметным... І, нічога не знайшоўшы такога, я часта плакаў адзін над рэчкаю, калі Якім астаўляў мяне аднаго пасьвіць каровы—сам ішоў на цэлую ноч у карчму...

VII

Дрыжэў цёплы вясноўскі вечар...

Млела прырода пад пацалункамі залатой соўнечнай павуціны, і лашчылася на гарбатым даляглядзе сыравата-прэлая зямля к васільковаму небу.

Зьвінелі жаваранкі, над рэчкаю кукавала зязюля, а там, далей за ёю—нястройным хорам гукалі вясну, радасныя, на сваіх родных загонах, усялякія птушкі...

Моцна пахла сьвежа-сакавітаю травою, і нежна-сярэбранымі званочкамі-ландышамі... А за ракою і сырымі берагамі—празрыстым далі, зьбягаючыся з далячыні,—рабіліся блізкімі, яскрава-соўнечнымі, незабудкавымі...

Лазілі каровы па берагу ракі й выбіралі сярод пажоўклых леташняй травы сёлетнюю, маладую, чвякалі капытамі ў крыніцах, шукалі спажыўных месц... А я гэтым часам чытаў узятую ў вясковай школе кніжку, разьбіраў яе, стараўся паміж радкоў прачытаць прапушчаную аўтарам думку... А, чы-

таючы, я забываўся аб усім, што вакол мяне існуе, і яно рабілася тады для мяне мізэрным, прыдушаным...

Адно, што я жалеў—гэта ня было каля мяне Якіма. Ён піў.

А калі зусім зьвечарэла і недзе далёка-далёка ад мяне, за ракою, тоненькім струменем палілася песьня дзявочая—раптам зьявіўся каля мяне Якім, п'янаваты, узбуджаны, але радасны... Ён, шырока размахнуўшыся, зьдзеў з сваіх худаватых плячэй шэрую, падзёртую каля кішэняў і на рукавах, сьвітку, разаслаў каля мяне і з крэткам цяжка расьцягнуўся на ёй... Трохі памаўчаўшы, гледзячы мне ў вочы, ён, падняўшыся на локаць, сказаў:

— Што ты робіш?..

— Бачыш, кніжку чытаю!..

— Кніжку чытаеш—гэта добра; у кнізе шмат чаго ёсьць разумнага... У кнізе вялікія чалавечыя законы, якіх мы яшчэ з табой ня ведаем... Так!.. Законы, як жыць!.. Як жыць, каб гора ня знаць...

І, памаўчаўшы ды падумаўшы, аглядаючы вечар, ён ужо ўсхвалявана кінуў:

— А ты бачыш, які вечар?.. Ты гэта калі думаў над тым, колькі тут хараства, жыцьця?! Думаў?! А гэта вот самая мудрая кніга!.. Колькі ўжо я чуў розных кніг—а вот усяго таго, што бачу я перад сваіма вачыма—нідзе не напісана, нідзе ня сказана... Яшчэ не радзіўся той, хто гэта як сьлед зямлю апіша!.. А вось я чамусьці шмат бачу хараства ў зямлі, ой, шмат, і таму-ж жыць радасна, і хочацца жыць!..

Я быў здзіўлен. Гаварыў аб гэтым Якім так разумна і стала і адначасна сілком губіў у сабе і радасьць жыцьцёвую, і ўсялякую ахвоту к жыцьцю...

— Якім, чаму ты піць ня кінеш?! Ты-ж губіш сябе!.. Ты-ж і сам гэта ўсё добра бачыш!..—не ўцярапеў я.

— Кіну, братачка, кіну!.. Дзень толькі такі трэба, рашучы нейкі, важны... Кіну!.. Сабакам назавеш!..—і калі мы ўсталі гнаць дамоў, ён, як-бы ачнуўшыся ці забыўшыся, дабавіў:

— Для гэтага сьлёзы трэба... Сьлёзы, тады можа й кіну!..

Я на гэта і не зьвярнуў вялікай ужо ўвагі, бо родную зямлю ўжо мякка ахінала аксамітная ў залатых дзірках чорная дзяруга, і салавей грымнуў першай песьняю...

VIII

З таго часу, як я кінуў ганяць на паству і пашоў у горад здабываць магутную сілу навукі, каб яе назад з сабою прынесці ў цёмную і трухлявую вёску і зьмяніць гэтай вялікай сілай пракаветачныя цьвярдыні закасьцянеласьці сялянскай, з таго часу—прайшло шмат год...

А вёска жыла сваім ціхім аднастайным жыцьцём, паволі боўтаючыся ў сваіх старых непарушаных берагох, як уюны ў бруднай заплясьнелай саджалцы... Так і рэвалюцыя прайшла, як нешта страшнае для іх, ды зусім ня іхня, ня крэўнае і таму як—чужая, непатрэбная... Чырвоны Кастрычнік спаласнуў загоны сялянскія моцным, бурным шквалам, і тады толькі пачалі прачынацца заспанія, ісьці на дзіўныя сходкі, слухаць дзіўных людзей...

— Ня будзе вайны... Зямля ўся сялянам... Ня будзе паноў... Свабода вялікая... Усё гэта было незразумела, а потым—і сам розум падказываў, што рабіць далей...

І Якім прачнуўся. Накіп злосьці ён пастараўся зараз-жа садраць; і ў вадну цёмную, даждлівую васеньнюю ноч—усе бліжэйшыя к маёнтку вёскі й хутары асьвятліліся барвіста-крававым і злавесным водблескам...

Гарэў панскі маёнтак.

Гэта так адплаціў Якім пану за сям'ю сваю, за пастаянныя штурхачы і насмешкі над ім, за службу сваю верную і дарэмную. І назаўтрае піў...

Калі прыехаў я на адпачынак у сваю вёску—мяне першым сустрэў Якім... За нейкі дзесятак год маёй тут адсутнасьці, ён на першы погляд паказаўся мне старым, згорбленым, моцна скавяраным горкім жыцьцём... Толькі ўсьмешка, вочы глыбока-разумныя, яго мілыя рысы твару—настойна казалі, што гэта—ён добры, чулы, ранейшы пастух—Якім...

Ён плакаў чыстымі сьлязьмі радасьці, калі ціснуў у першую сустрэчу ў сваёй шырокай мазолістай руцэ маю руку... Шмат гаварыў ён і гаварыў аб вялікім у яго горы, аб адплаце пану, аб знойдзенай цяпер ім праўдзе, аб характэры ў прыродзе і непадробленай радасьці жыцьця...

Я глядзеў на гэтую бедна-апанутую постаць і думаў:

— Колькі жыватворчага агня заложана ў сэрцы нашага селяніна, колькі там гэтаі вялікай, бадьшавіцкай праўды, колькі дарагой радасьці... І мусіць таму так весела й слаўна жывецца, бо жывуць яны аднымі толькі слаўнымі днямі..

І потым я даведаўся ад суседзяў, што Якім на радасьцях са мной сустрэчы прадаў гандляру сваю цялушку, каб як най-лепш пачаставаць мяне, але ня змог утрымацца ад навалы яго „друзей“, і вось цэлы дзень ужо сядзіць у вясковым шынку і прапівае гэтыя грошы...

У той момант, як вышаў я з шынка, дзе піў Якім,— мне ад цяжкасці й велічыні думак, здавалася, ня было месца, і востра-балюча перажываючы мінулае, цесна звязанае з жыццём Якіма, і мяшаючы яго з гэтакімі-ж востра-шырокімі пачуццямі ад успрыманьня маладога ў прыродзе, вясеньняга— проста бязмётна пашоў за вёску, к маладому гаю, за якім па адзін бок цягнулася цяпер чорна-халоднае балота, летам-жа— добры луг, а з другога— бег сухадольны луг, які ўсёж-ткі зьліваўся з шэра-сінеючым лесам...

Акрамя ўсяго гэтага, мне адна думка не давала пакою:

— Трэба ратаваць чалавека, бо вялікая віна будзе за мною, калі я не змагу зрабіць гэтага!..

Было трохі росна ад пацярусіўшага зранку дажджа, але ісьці было весела і мала-па-малу сучаснае, вот тое, што перад вачыма, заняло ўсё месца ў думках і памалу выціснула ранейшае, балючае... Я астанавіўся ў сырым рэдкім кустарніку і прыслухаўся... Недзе зусім блізка мяне па каплі хлопала вада і як-бы, здаецца, яна паволі капала ў нешта мяккае і сырое... Потым гэтыя дробныя зыкі зьмянілі песьні птушак... І вот, на бліжэйшай алешыне пеў усё моцна, крачаў сваёй песьняй дрозд, і да тых часоў, пакуль к яму не падляцела самка,— тады змоўкла песьня й замяніў яе ціхі шчэбет—шэпт іх абаіх.

Наперабой пелі лясныя жаваранкі, сьвісталі шпакі, трымкалі нейкія маленькія птушачкі, а з імі разам пела лазовая жалейка пастушкоў...

У паветры было зусім ціха і к таму неяк урачыста-важна, пахла сырымі купінамі, неабсохшым лугам з толькі-што прабіваўшайся травой, ды поўным цёмна-зялёнай вады лужком, у якім за аголенымі кустамі зрэдку нешта ціха боўталася,

бурболіла, а потым я пачуў, як зусім каля мяне ў сухім лешным перагніўшым лісьці нешта зашастала. Калі я аглянуўся—я ўбачыў, як шэры, укачаны ў сухія лісьця і жоўты мох, худы і, як мне здалося, зусім кволы,—выбег аднекуль вожык і, востра нюхаючы паветра, высока падняўшы свой маленькі лыч, ён асьцярожна і падазрона мяне абыходзіў...

Прыемнай музыкай гуў чмель, прыгожай вясёлкай трапыхаўся над пралескаю матылёк...

А малады, здаровы лес маніў к сабе далей.

Управа ад мяне—пасьвілі дзеці авечкі з каровамі, за імі людзі баранавалі сваё поле, а яшчэ далей, па дарозе,—цэлым абозам, ступою, змораныя бяскорміцай узімку, везьлі худыя коні сьветла-празрыстыя, пахнучыя смалю, бяровеньні...

Я дагадаўся, што гэта сяляне з суседняе вёскі вязуць лес на пабудову новай школы.

Мне хацелася ўсё ісьці ды ісьці ўпярод, яшчэ больш і вастраў адчуць гэтай вясновай радасьці, яшчэ глыбей і мацней увабраць у сваё сэрца тое, што бачу я перад сабою...

І падумалася мне:

— Гэта-ж тут, у адным толькі маленькім куточку столькі жыцьця і буйнай слаўнасьці, а калі ўзяць шырэй межы?! Эх, яшчэ многа нясходжана сьцежак, яшчэ шмат нязведана радасьцяй!.. А ўсё-ж гэта на кожным кроку, на кожным месцы...

І ўявілася тады:

— Жыцьцё вясны ў прыродзе—вельмі-ж сьвежае, дзіцячарадаснае, бязмежна-слаўнае, толькі цаніць мы яго ня ўмеем!..

З гэтымі думкамі й пачуцьцямі, з слаўным здавальненьнем свайго існаваньня—я той-жа дарогаю, усё любуючыся і глыбока ўбіраючы ў душу, што толькі можна было забраць ад прыроды,—пашоў у вёску.

Млеў вечар, і ўжо хісталася над вёскаю п'яная, усыпаная дыямэнтамі, ноч... На кучаравым бары смуглела неба ды пераходзіла яно ў прыгожы васількова-ружовы адценак, а крыху вышэй усяго гэтага, на фоне рачной вады—дрыжэў маладзік...

Ідучы па сырой дарозе, у мяне ізноў выразна адбіўся ў памяці проста жудасны малюнак сёняньшняй гуляні Якіма...

Калі я падыходзіў к шынку, дзе аставіў Якіма з яго сябрамі,—ужо зусім цямнела, і, хутчэй крутуўшы закрутку, ды

рыпнуўшы дзвьярыма,—я ўпоўз у чорна-змрочны, да нявытрыманасьці чадны ад разьлітай самагонкі, пакой...

Якім, як мне здалося, ужо трохі працьверазіўся, і калі запалілі газьнічку—ён выглядаў—быццам хворым, яшчэ больш пастарэўшым, нудным. Ён усё маўчаў, вінавата кідаў на мяне паглёды і нэрвова кудлачыў свае сівыя, даўно нячэсаныя валасы...

Я сеў з ім побач. У Якіма хутка і моцна захадзілі сківіцы... Было відаць, што Якім вельмі нэрвеўца... Усе неяк міжвольна маўчалі, і ад гэтага рабілася напружнае, да немагчымасьці нацягнутае становішча. Трэба было парваць гэтую маўчанку, і Якім зрабіў гэта першым:

— Мо' ты вып'еш, Міколка?!

І хоць глуха, як нямоцны ўдар абуха ў сырое бервяно, выкінуў гэта Якім, аднак усё зьмянілася і пачалі наперабой, ня слухаючы адзін аднаго, гаварыць змрочныя твары за сталом, ды калыхацца ў бакі гарбатымі постацямі...

— Браток мой, Якім!..—ухапіўшы яго за мокры рукаў сьвіткі, ня помню, але, здаецца, з жаласьцю зьвярнуўся к яму,—Кінь піць!.. Прашу цябе...

— Чаму?..— і захадзілі сківіцы.

— Ты ня ведаеш, як прыгожа і слаўна жыцьцё навокала!.. Асабліва наша з табою!.. Ці ты забыўся, як сам-жа мне казаў, што як радасна жыць і як гэта хочацца жыць!..

— Гаварыў!.. А жыць было трудна, немагчыма...—панура ня глядзячы на мяне, буркнуў Якім.—Узноў усе змоўклі.

— Ну вот, ты гаварыў... І тады, праўда, было трудна!.. А цяпер ужо ў нас другое, ня тыя часы, і жыцьцё наша ў нашых-жа руках!.. Якім, мы будзем патрэбны жыцьцю!..

Я гаварыў шмат і аб усім, успомніў яму мінулае, яго помсту, яго цяперашнія, бяз твару чалавечага, дні, гаварыў аб прыгожым у жыцьці, і як толькі я ўзноў сказаў яму:

— ...І так, Якім, жыцьцё прыгожа і трэба жыць і радасна жыць, але не такім сьмярдзучым і гідкім, як ты цяпер!.. Кінь, Якім, ня пі!.. Братка, паслухай мяне хаця ў памяць сям'і тваёй...

І дзіўна!

Нявыцерпела мяккае і чулае сэрца Якіма—і ён, абхапіўшы маю шыю ды палажыўшы сваю сіваю галаву мне на грудзі,—прарваўся нясутрыманай жальбай, цэлым выбухам сьлёз...

Калаціліся плечы старога, уздрыгівала кудлатая галава, і скрозь патоку сьлёз, перарываючым голасам, Якім кляўся, прысягаў, што:

— Чалавекам буду... Сумленьне і так ужо даўно ад боли мэнчыла!..

Усе зацята-напружана маўчалі, ахопленыя нейкім сполахам, дзівам, а мо' і ў іх пачуццях яшчэ першы раз у жыцці распаўзлася сягоньня чорная шалупаіна, хмарай агарнуўшая сумленьні, і бліснула яно, гэта чыстае чалавечае сумленьне, прыгожа-яскравым золатам, як чыстым золатам блішчэў у маленькае мурзатае вакно з неба маладзік...

Плакаў Якім, і гэтыя першыя яго сьлёзы былі вясеньнімі сьлязьмі, і рашучымі, бо вось ужо трэці год, як Якім кінуў піць і служыць для сялян—іх старшынёй камітэту ўзаемадапамогі...

Красавік—ліпень 1927 г.

в. Клянік.

Я. Івашын

У сэрцы радасьць расквітнела...

У сэрцы радасьць расквітнела
буйна-зорным агняцвітам,
бо ў палёх ужо ня бела,
і зямля жыццём дыхнула,
сонцавеем абagrэта,—
засьмяялась песьняй-гулам.
Быццам срэбныя званочкі,
звоняць-граюць ручаёчкі,
баяць сэрцу дзівы-казкі.
А вясна ўжо сыпле краскі:
каля лесу сінь-палескі
усьміхнулісь сонцаблеску..
Уздрыгнуўся дол бадзёра,—
веснаход гуляе з ветрам.
Песьні-музыка ў паветры
узвіхорылі прасторы.
А жар-сонца каля гаю
вясьне коску заплятае...

Дасужая

I

Усё перажытае чалавекам пакідае ў ім сьлед свой, малыя ці глыбокі, і робіцца для яго дарагім, блізкім, і чым глыбей сьлед перажытага, тым радней, тым бліжэй яно, тым прыемней аб ім успаміны. Мо' таму гэта так, што ўсё, што было, больш ніколі ня будзе, што ўсё, што бывае, бывае толькі адзін раз, і як само жыццё, і каханьне, і радасьць. Ня ведаю. Ведаю толькі, што ўсё праходзіць і застаюцца пра ўсё былое толькі ўспаміны.

Чалавечае жыццё мае сваю вясну, поўную радасьці нараджэньня, росквіту, сваё лета, поўнае сіл і бадзёрасьці жыцьцёвай, сваю восень шэрую, хмурую і сваю сьцюдзёную, лютую зіму, з надыходам якой пачынае паміраць жыццё.

Прыемна ў восень мокрую ўспамінаць пра поўную сонца вясну, прыемна старому ўспамінаць дні маладосьці, дні юнацкія. Як толькі-толькі што адыйшоўшыя, толькі што перажытыя, паўстаюць яны ў памяці і захапляюць сабой, вабяць хараством сваім, прыгожасьцю. Успамінаючы гэтыя дні, чалавек нібы нанава перажывае іх, ён адчувае іх тады ўсёй сваёй істотай. І таму аб днёх сваёй маладосьці чалавек любіць расказаць не адзін раз і не аднаму, аб днёх, калі пачаў ён жыцьцё.

Аб такіх днёх раскажаў мне лес, сказала поле, раскажаў горад. Аб такіх днёх сваіх раскажа ні адна Надзя.

Успамінае Надзя.

Быў дзень, была хмурая восень.

Было... як-бы толькі-толькі што.

Старыя высокія аленыны хісталіся верхавінамі пазалочанымі, адпывалі вясну і лета сваё, пелі пра тое, як убіраліся ўвесну, як красавалі лета зялёнаю вопраткай, пелі, а сьветлая пазалота казала аб надыходзячай сьмерці.

Гуло ў гары, у гольях, стагнаў лес. Мо' ад холаду стагнаў, мо' ад таго і плакаў і капаў на зямлю вогненымі слязьмі. Надзя скурчыўшыся на купіне пад елкай сядзела, рукі за пазуху сабе пахавала і дыхала за каўнер, каб цяплей было. Недалёка ад яе грызлі пажаўцелую мураву каровы.

Неба было ўзлахмочана ўжо цэлыя тыдні і лахмоццям шызым, запыленым, што жабрак Саўка, трасло, а з лахмоцця сыпалася сьмеццця—дожджык часты, дробны. Сыпаў і мачыў. Мачыў і халодна ад таго было Надзі, каровам, дрэвам, а яшчэ халадней, як думала Надзя, было небу, апранутаму ў рызьзё, дык яно дрыжэла ад холаду і сыпала дажджом.

Гуло ў гары. Шумеў, стагнаў альховы лес. Гэта кроплі частыя, дробныя дажджу аб лісьце церліся і шумелі, гэта лісьце шапталася ласкава з гольлейкам, прашчалася з ім на-векі, на-векі, бо налета вырасьце другое лісьця, а апаўшае на зямлі згніе, зьмяшаецца з зямлёй і алешыны карэньням будуць смактаць з зямлі гной той і карміць ім будуць галінкі, гадаваць будуць новае лісьце, а пра лісьце мінулага лета можна будзе толькі ўспомніць таму, што іх сілай узрасьце і будзе красаваць новае.

Слухала гоман лясны Надзя і пазірала ўгару на алешыну. Лісьцік жоўценкі, што агоньчык сьветлы адарваўся ад галінкі, палятаў ля яе трохі, як-бы жадаючы затрымацца, зьвярнуцца назад да сваёй маткі-галіны, потым захістаўся ў бакі і паціху паляцеў на зямлю. Упаў, заслаў шырынёй сваёй лапінку чорнай зямлі, а на яго зьверху ўпала буйная кропля вады.

„Мо' сьляза матчына, а мо' кропля крыві ад сучка, ад якога адарвалі лісьцік вятры дажджавыя“, — думала Надзя і поглядам плавала ў залатым лісьцёвым моры. Наўкола хісталіся алешыны, наўкола адзін за другім паціху ападалі залачонымі кроплямі лісьцейкі, наўкола падалі за лісьцем буйныя кроплі, ні то сьлёзы матчыны, ні то кроплі крывавыя.

Трасло лахмоццям неба. Гуляў ведер над полем, над лесам. Стагнаў лес, дрыжэў ад холаду, абсыпаў сваю залачоную вопратку, усыцілаў лісьцем зямлю, пісаў па ёй лісьцем узорами рознымі ціхіх казкі аб перажытых, поўных зелён лісьцёвай вясьне і леце. Вясна і лета недзе далёка, а ў гомане лесу чуўся ўжо цяжкі крок зімы доўгай, лютай, марозьлівай

Уяўляла Надзя, як прыдзе зіма, вытрасе зусім к таму часу неба рызьзе сваё, апранецца ў новую, шызую вопратку і пачне на зямлі ўсцьдлаць белым пухам дарогі зімовыя. Будзе цесна тады і халодна. І боязна Надзі было, што блізка зіма, і хацелася, каб хутчэй прыйшла яна, бо з зімой той павінна было пачацца жыццё яе.

Успамінае Надзя...

Летам яшчэ прасіла бацьку, каб паслаў вучыцца. Адказаў бацька: „як нападае сьнег, кінеш статак ганяць і йдзі сабе ў вучылішча“.

Пасучы кароў пасьля гэтага з затоенай радасьцю слухала Надзя пужлівы гоман лесу і чакала першага сьнегу. А як убачыла, што пацямнела неба ад найшоўшай густой хмары і паміж галін пачалі лётаць матылькі белыя і асядаць на зямлю, тады счула яна, што радасна забілася сэрца, ускочыла з купіны і разам з сьняжынкамі закружылася ў іх карагодзе.

Хутка пабялела зямля. Дрыжачыя, пацягнуліся дамоў каровы. Надзя апошні раз, у тым годзе, стаяла ў лесе моўчкі, доўга, сумная. Шкода было пакідаць лес, хацелася, каб як мага глыбей застаўся ён у памяці, у пачуццях.

А назаўтра раненька сплёў бацька прыгожыя, новыя лапці. Маці з кубла дастала сарочку белую кужальную, паношаную, выдрала з рукавоў дзьве анучкі і, абуўшыся, пайшла Надзя з бацькам першы раз у вучылішча.

У вучылішчы ня было ёй прастору ляснога. Чыстыя пабеленыя сьцены ціснулі яе. Зьнікла сьмеласьць, гульлівасьць дамашняя. Стаяла з бацькам у калідоры і слухала, як за дзвярыма, што шмялі, гудзелі дзеці. Слухала, не разумеючы, як бацька доўга паціху нешта гаварыў настаўніку, які той слухаючы чысьціў сярнічай зубы і, здаецца, думаў аб чымсь другім, а ні аб тым, аб чым гаварыў бацька. Скончыў бацька, пакланіўся нізка настаўніку, а той узяў Надзю за руку і павёў у клясу. У клясе разьбегліся вочы Надзіны ў галоўках сьветларусых, згубіліся думкі ў гомане дзіцячым, згубілася й сама. Усё наўкола, і сьцены, і дзеці, і дашка чорная, і настаўнік, усё расло, расло і расплывалася ў шыркi; і захапляла сабой яе. Гэта было ў першы дзень. А потым беглі ўперагонку кароткія дні, утапалі ў радасьці дзіцячай, у радасьці пачатага

жыццця, шырыліся і плылі ўсё ўперад і ўперад, у далёкі, невядомы тады яшчэ, але прыгожы, вабны па ўяўленьню, горад.

II

— Ётту! Ётту! А божухна, бацяхна мой, у каго яна толькі ўдалася! Вось вырадак нейкі! Усюды лезе, усюды ёй трэба. Не пажывеш ты, Надзечка, доўга, скруціш галаву сваю звар'яцелую, скруціш... А матачкі мае, галубачкі, што з яе будзе такі?.. Гэта-ж бач рукі ў крыві і шчака. Дзе гэта ты, кажы?!

Надзя, утупіўшы ў зямлю вочы, слухала папрокі мацеры і маўчала. Са шчакі ля вуха сачылася кроў, кроў была на руцэ.

— Хадзі сюды я завяжу руку. Вось коршык, вось драчун вырасьце, капцюрамі сваімі гатова горла перадраць усім. Мо' білася з кім, а?

— Не.

— А дзе, як? Кажы, а то біць буду!

— Я не вінавата.

— Дзе абадралася, кажы!

— Аб елку.

— Аб елку, як гэта?

— З кургана, дзе елкі, стрэхі нейкія відаць, а я хацела бачыць усё, далёка і палезла...

— Ну?..

Надзя глянула на мацеры, на сьмяхотлівы твар суседкі і ціха праказала.

— Я ўпала.

— З елкі?

— Ну.

— А божачка-ж ты мой, ай, ай, ай! Мо' ўдарылася, баліць?

— Не.

— Што з яе будзе, што будзе толькі? Вось ужо ліха ўрадзілася на маю галаву. Маленькай была, усюды лезла, так і сачы за ёй, а не, дык на печ узлезе ды грымнецца адтуль, то з плоту. А вырасла, дык яшчэ горай, так і пільнуйся з ёй. Ой дам, Надзя, дам, калі будзеш яшчэ лазіць! Прападзеш ты нізавошта гэтак, прападзеш... Бяжы ў хату, памыйся.

Надзя глянула на мацеры і, упэўненая, што яе больш тут ня трэба, пабегла да раўчука.

— Во, бач як бяжыць. Куды, ты! Я табе!

— Спрытная дзеўка, маладзец. А то вунь у Палашкі нейкі цяльпух удаўся, дык ні павернецца, людзей баіцца. Ужо лепш дасужае мець, чым такое.

— Ды яно верна. Удалая дзеўка, мо' выйдзе што, але-ж баюся я, баюся, што не дарасьце яна да тае пары, чужае нешта маё сэрцайка.

І пачала маці апавядаць суседцы пра Надзю.

— ...І гэтак-жа кожны дзень, кожны дзень. Ты ёй гэта скажы, гэта пакажы... А то ў лес сыцянецца вечарам адна, сядзе там і слухае, а потым пытае: „чаго, мама, лес так жалобна гудзе? Чаго ноччу птушкі ў лесе паціху пераклікаюцца?“— А адзін раз ля лесу на поплаве прыклала вуха да зямлі, слухала так доўга-доўга, потым прыбегла да мяне і кажа:—„слухала я, мамачка, зямлю ля лесу, стогне зямля, як хворы чалавек, цяжка стогне“.—А то, і грэх мо' казаць, як пачну я маліцца, дык запытае:—„а ці бачыла ты, мамачка, сьвятых, чаму ты ім гаворыш, гаворыш, а яны ані слова табе, усё маўчаць?“— А летась-жа чуць ні ўтапілася. Каб ня Цімох, дык і ня было-б дзеўкі. Ubачыла нейкую краску ў рэчцы і палезла за ёй, кажа—ня бачыла я такой краскі нідзе раней... Хто яе ведае, ку-мачка, што з ёй такое. Я і зарок тройцы давала, і на старцоў...

— Дасужая дзеўка, надта ўжо дасужая.

І ківае галавой суседка.

— Дасужая, гора з ёй мне.

— Затое, як вырасьце, не прападзе, усюды знойдзе сваю сьцежку.

— Ці-ж вырасьце? Хіба выжыве такое? Кажуць-жа людзі, што ўсе дзеці разумныя ды дасужыя такія на сьмерць толькі бываюць, ня доўга живуць яны.

— Крыў божа, мала што кажуць людзі.

— Ды так, але-ж хто яго ведае, ці-ж угледзіш за ёй такою, ці-ж утрымаеш дома.

Яшчэ доўга стаялі суседкі, гаварылі пра Надзю, а яна сядзела на купіне ля раўчука, пазірала на пазалочаны край сінняй хмары, на заходзячае чырвонае сонца і жмурыла вочы, каб рассыпаць у іх сонца тысячамі іскраў маленькіх, пазалаціць імі палявыя прасторы і лавіць іх рукамі, прыгаршчамі збіраць пазалоту румяную.

III

Цемра, цемра. Беспрасьветная ноч. У цемры ночы губіцца па аднаму днямі жыцьцё „Мачульскае“. З днёў складаюцца тыдні, тыдні плятуць паску месяцаў, гадоў і год за годам зьнікаюць у бяздоннасьці цёмнай, зьнікае нікому непатрэбнае жыцьцё мачулянцаў.

Губіцца. Колькі загублена ўжо, а колькі яшчэ загубіцца? Хіба пробаваў хто калі кольвеч нетры „Мачульскія“, хіба мераў каштоўнасьць іх?

Сотні год стаяць на гэтым мейсцы хаты. Адны зьнікаюць, зьяўляюцца новыя. У хатах сотні год живуць людзі і так сама адны зьнікаюць, і таксама зьяўляюцца новыя. Колькі іх нарадзілася, колькі ўмерла? Хто ведае, колькі сярод іх талентаў, гэніяў, колькі было ў іх творчай сілы, што зрабілі-б яны, каб іх адшукаць, каб даць ім прастор?

Якое каму дзела да Мачулак? Ці-ж адны Мачулцы на сьвеце? Ой, багата іх. Ё ў кожных гэтак і ня год і ня два, а сотні год гэтак і ніхто ня прышоў, не прыгледзеўся, каб зьмяніць што, перарабіць. А мачулянцы самі ня ведаюць як зрабіць лепшым жыцьцё сваё, бо такое яно было і ў прадзедаў і ў дзядоў іхніх, бо такім-жа жыцьцём живуць і Пятровічы, і Каменка, і Старцы і скрозь цемра і скрозь ноч беспрасьветная.

Жыцьцё мачульскае цемрай захована. Хаты мачульскія сьнегам занесены, не пратоптаны да іх сьцежкі, не праежджаны дарогі. Думаюць недзе далёкія людзі, што ў Мачулках живуць людзі не разумныя, без таленту, створаныя толькі для таго, каб рабіць і рабіць.

Ё жыцьцё ішло па старому.

Зімнім вечарам выцяг Панас з пад банькі ліст ад сына з далёку, з войску царскага, і ў хустачку завязаўшы яго павёз у мястэчка прачытаць, а вечарам другім у Язэпа ў хаце сядзеў, расказваў пра ліст, які ў руцэ трымаў і мутнымі сумнымі вачмі пазіраў на невядомыя рыскі чорныя, у якіх была захавана радасьць недалёкага спатканьня сына і бацькі.

— Як сьляпы я вось шчупаю паперу, а што ў ёй—ня ведаю. Трэба, Язэп, паслаць Надзю ў школу, мо' мелі-б хоць, каб лісты хто чытаў. Ой як цяжка няпісьменнаму, а йшчэ на чужой краіне.

— Цяжка.

Язэп жыў як і другія. Розьніца хіба толькі ў тым, што дзяцей у яго было багата, было каму пасьвіць сьвіньней і кароў. Па гэтай прычыне Язэп паслаў у вучылішча Надзю.

— Статак ё каму даглядаць, хай павучыцца.

І адвёў бацька Надзю ў вучылішча.

Першыя дні цесна было Надзі ў вучылішчы, малымі ёй здаваліся прасторы школьныя, пасья лясных. А на трэйцяй зіме наведала Надзя шафу настаўніцы, пазналася блізка з кнігамі і маленькімі крокамі-старонкамі, пайшла ў новыя далі, што расшчыніліся перад ёю недасяжныя, вабныя.

У Пятровіцкай школе можна было вучыцца Надзі толькі тры зімы. На чацьвертай снягі замялі ўсе дарогі і ўсё далей і далей адпывала міргнуўшая здалёку будучына. На чацьвертай зіме плакала Надзя вечарамі за прасьніцай, бацьку прасіла адвезьці ў Глуск, у вучылішча, а на пятай зіме прыбіра-ла пакоі настаўніцы, мыла, чысьціла і за гэта вучылася.

Глуск—мястэчка вялікае. У Глуску ў сярэдзіне цэрква, вучылішча, воласьць, манаполька, крамы, домікі, а па ўскраінах густа маленькія хаткі. У Глуску жывуць: поп, дзяк, вураднік, пісар, судзьдзя, манапольшчык, паштальён, крамнікі. Ува ўсіх дзеці ёсьць, усе вучацца і сярод іх Надзя, парабчанка настаўніцы.

Цяжка было. Але што цяжкасьць у параўнаньні з тым, што пазнала, што пазнае яшчэ ў школе. І за ўсім, і за цяжкай работай, і за насмешкамі другіх дзяцей над сабой бачыла Надзя далі прыгожыя, да якіх з дзён цяжкіх масьцілася шчаслівая дарожка.

IV

Надзеі, мары! Колькі часу аддае ім чалавек у сваім жыцьці. Жыцьцё чалавечае—гэта вечныя надзеі, мары; гэта імкненьня ўперад і ўперад, ад учарайшага да заўтрашняга, ад старога да новага, ад горшага да лепшага. Надзеі, зьвязаныя з ажыцьцяўленьнем мэты, да якой імкнецца чалавек, прымушаюць яго пагрудзіць усе сілы, усю энэргію, каб зрабіць так, як яму хочацца. Надзеі! Як цяжка жыць з разьбітымі надзеямі!

Язэп прадаў цялушку, завязаў новенькія паперкі ў ражок хустачкі і павёз у горад за сорак вёрст Надзю, каб аддаць вучыцца ў настаўніцкую семінарыю. Больш некуды. Хтосьці скажаў, што ў семінарыю прымуць, што там будуць вучыць на кошт

казны. Надзя везла з сабой у семінарыю ліст ад настаўнікаў Глускай школы з прозьбай прыняць яе. Ехала спадзяючыся што прымуць, што будзе вучыцца.

У семінарыі ў Надзі зарадзілася нейкая трывога. Пахадзіла, паглядзела наўкола, на людзей і нешта нядобрае пачало гаварыць сэрца.

З раньня на другі дзень прыезду ў пакойчыку яе аглядзеў доктар, а ў поўдзень трэба было трымаць залікі.

Невялікі пакой з сьценамі абвешанымі партрэтамі сьвятых і цароў, людзі за сталом хораша прыбраныя, увешаныя мэдалямі,—усё гэта адразу няпрыветліва спаткала Надзю, зьдзівілася ёй, пакрывілася зьдзіўлена і тады надзея, учора яшчэ зусім яскрава бачаная, сёньня пачала хавацца за туманамі, вось-вось зьнікне.

Доўга стаяла ля стала, доўга распытвалі, экзаменавалі. Пыталі пра веды кніжныя і пыталі аб тым, што робіць бацька, колькі зямлі мае, ці плоціць подаці спраўна. Доўга глядзеў поп з крыжам залатым і мэдалямі, паперы яе, ліст настаўніцкі.

За Надзюй у пакой заходзілі другія. Яна да вечара хадзіла ў калідоры, чакала што скажучь. Зноў была ўсплыла надзея, прыгожая і павяла яе ў марах за собой. Чакала яшчэ дзень. Потым зноў пазвалі ў пакой і той-жа поп з мэдалямі, угледзіўшыся ў яе, праказаў.

— Вы ня прыняты, ня можаце быць прыняты, бо ў вас... што ў яе, доктар?

Доктар парыўся ў паперах.

— Малакроўе ў яе, айцец.

— Та-ак. У вас малакроўе, а мы здаровых прыймаем. Едзьце.

Як цяжка жыць з разьбітымі надзеямі.

Бывае так.

Атрымаеце вы ліст ад блізкага, любімага чалавека, у якім ён піша, што зусім здаровы і просіць вас прыехаць да яго. Вы едзеце. Вы ўпэўнены, што ўбачыце чалавека якога любіце, спатканьня з якім так доўга чакалі. Вы ўяўляеце яго твар, яго погляд, усмешку, рухі, ён як жывы прад вамі, а потым на мейсцы вас сустракае другая вестка, што гэты чалавек нечакана захварэў, памёр. Гэта сьмерць—факт, але вам ня хочацца верыць у сапраўднасьць гэтага факту, вы ня мо-

жаце ўявіць сабе мёртвым чалавека, аб спатканьні з якім толькі-толькі што марылі, вы ня можаце зразумець такога капрысу жыцця, ня хочаце прымірыцца з ім.

Надзя ехала ў горад упэўненая, што яе прымуць у семінарыю. За яе настаўнікі Глускія, за яе пасьпяховасьць асабістая, за яе жаданьне вучыцца. А тут гэтыя словы, — „вы не прыняты“. Яна ні паверыла адразу словам, перапытала. Ёй ні адказалі і, стоячы на мейсцы, аслупянела на момант, а перад вачмі ўсё задрыжэла, пачало расплывацца туманам.

„Ехаць назад? Як-жа гэта? Бяз нічога назад і толькі таму што доктар сказаў, што ў мяне малакроўе. А мо' й ня толькі таму? Але як-жа назад, чаму няма дарогі ўперад? Што-ж дома скажуць, тата-ж цялушку прадаў“.

Няма дарогі далей, а перад вачмі прорва бяздонная, цёмная. Па дарозе да дому адна думка без перапынку завівалася ў клубок, усё цяжэйшы й цяжэйшы.

„Назад, больш няма ходу мне, усё прапала дарэмна“. Дома ўсё па старому. Толькі бацька маўклівей зрабіўся і хадзіў ціхі, смутны. Маці вечарамі за прасьніцай ціха плакала аб праданай цялушцы, аб нешчаслівай долі дачкі.

Дома ціха чуж-чуж крталася жыццё. Прапаўзалі адзін за другім вечары зімовыя, з імі між пальцаў бегла бяз канца нітка кужэльная, намотвалася радкамі на шпулю, а вакол сэрца намотваўся смутак ціхі, нікому нявыказаны, балючы. Думкі роіліся ў галаве, крталі сэрца пачуццямі рознымі, жаданьнямі, шукалі выйсьця жаданьні і, не знаходзячы, болью ціснулі сэрца.

За вокнамі вечарамі зімовымі плакалі мяцеліцы, ня відаць было за сьнегавымі хмарамі сьцежак, дарог. Нехта злосны, страшны хадзіў у полі, па вуліцы, слухаў пад вокнамі, браскаў трывожна вакеніцамі. Ёй здавалася, што ніколі-ніколі ня будзе канца зіме, мяцеліцы.

Надзя слухала мяцеліцу, слухала думы свае, выглядала, а мо' блісьне промень надзеі, і ня бачыла.

Плакалі мяцеліцы, густа сыпалі сьнегам, засыпалі нізенькія хаткі Мачульскія. Нараджаліся ў Надзі думкі адна за другой і зьнікалі. Праходзілі паскай дні запоўненыя марамі, жаданьнямі, падзеямі і ў агуле складалі, павялічвалі суму мінулага, перажытага.

V

Больш сотні год стаяць Мачулкі ў адным мейсцы, не мянялі яго і ні мяняўся зьмест жыцця мачулянцаў, ні разу ня бачылі мачулянцы дзён такіх, ня чулі нават такіх дзіўных. Мачулкі жылі па свойму: хлебам, зямлёй, работай, подацямі. І ўсе думкі іх, усе гутаркі, усе надзеі іх, усе жаданьні былі пераплецены з разуменьнямі хлеб, зямля, работа, подаці. І цераз хлеб, цераз зямлю, цераз работу і подаці былі яны трохі звязаны з другім жыццём, з гарадзім. Але горад жыў па свойму, а Мачулкі па свойму, здавалася адно другіх надта мала цікавіць. А недзе праз хлеб, праз зямлю, праз работу, праз подаці каваўся моцны ланцуг, небачаны, але звязваючы ўсё мацней і мацней Мачулкі з горадам.

У адну, з шмат перажытых, восень пачулі мачулянцы новыя словы, убачылі новых людзей і па новаму, і зусім па другому загаварылі пра хлеб, пра зямлю, пра работу, пра подаці. Гукнуў па новаму горад і на гэта рэхам адгукнуліся загубленыя ў полі, сярод лясоў Мачулкі.

Пачалося нешта другое ў жыцці Мачулак.

Праходзілі дні, тыдні, месяцы. Кожны дзень нёс новыя словы, новыя весткі. Прагналі цара, скончылася вайна, пачалася вайна другая, новая, пачаліся ў горадзе дні жорсткай, галоднай. Горад з далёку заклікаў на дапамогу, прасіў, патрабаваў, браў дапамогу. У Мачулаках—адны адгукнуўшыся пашлі за горадам, другія напуджаныя чакалі што будзе, трэція з хат выйшлі ў лес, у кусты зялёныя прыдарожныя, пільнаваць пачалі людзей новых.

„Не парушай таго, што вякамі збудавана“,—шаптала ў кустох нешта страшнае і паўзла па лесе, кроў сьляды свае замывала.

Надзя з першых дзён, як дайшлі да Мачулак словы гораду, чула ў іх сваё роднае, блізкае Мачулкам, і пачала жыць новым, прынесеным з гораду людзмі ў шыналях, з вінтоўкамі. Хаваючыся ад бацькоў стала разам з другімі ў мястэчку комсамолкай і пачала гарэць новым, дагэтуль невядомым ёй.

— А божа-ж мой, божа-ж мой, што толькі яна сабе думае гэтая дзеўка, што толькі думае. Наўкола бандзіты, прайсці няможна, а яна дзень-у-дзень у мястэчка ляціць, у такую даль і нічога ня кажа. Хоць-бы-ж спытаў ты яе, хоць-бы-ж пакрычаў на яе.

— Крычы, яна мо' вучыцца надумалася, вунь-жа кажуць што зараз вучыць дарам будуць.

— Куды вучыцца? Чаму-ж слова ніводнага ня скажа? Тады гэта хацела ў горад паехаць, праз яе страціліся, дык мусіць і ня хоча зараз казаць нічога... Ходзіць, кніжкі нейкія носіць, газэты, хто яе ведае. Ды ў такую пору, па такой дарозе! Гэта-ж зьмецяць, дык ведае бог адзін што могуць зрабіць з ёй за газэты. Хіба мала пабілі?.. Як малая была, такой і цяпер засталася. Усё ёй цесна, усё ёй мала, усё чагось хоча. Вось сядзела-б дома, як равесніцы ды і ўсё. Хіба можна аб чым у такія часы думаць, аб вучэнні. Хто ведае, што шчэ з гэтага будзе ўсяго... Б'юць, рэжуць, страляюць. Есці людзям няма чаго, бульбачцы рады. Дзе ўжо тут шукаць лепшага. Чакай пакуль прарэйдзе ліха гэтае, тады ўжо... А яна, сама ня ведаю, што за дзеўка. Маўклівая зрабілася, не загаворыць ні аб чым. У поле пойдзе, дык песняй заліваецца, а ў хаце зноў маўчыць... Я ўжо і людзей пытала і да ўліткі хадзіла і ў самой, мо' хвора, ці што. Гэта-ж вазьмі равесніц яе, дык дзеўкі як дзеўкі, а яна вырадак нейкі, а ня дзеўка выдалася.

І з трывожнымі думамі мацярынскімі ішла за сяло на дарогу, каб сустрэць Надзю.

„Што будзе з яе толькі, чаго яна шукае сабе, чаму ня ўрымсьціцца дома, чаго ёй трэба? Каб-жа работы ня ўмела рабіць, ці каб хвора, а то золата-рукі, агнём работа гарыць, а вось ні хапае нечага ёй, шукае чагось...“

VI

Гады пражытыя, што дарогі пройдзеныя, што гасьцінцы праеханыя, цяжкія і лёгкія.

Надзя вечарамі раз у тыдзень пасяля цяжкай работы ішла ў мястэчка на сход комсамольскі, мацеры гаварыла, што да таварышак на гулянку ходзіць. У нядзелю кожную з самага раньня да позьняе ночы праводзіла час у вёсках і жыла гарачымі словамі аб тым, што патрэбна хлеба фронту, галадаючым. З хаты да хаты ў чужых незнаёмых вёсках хадзіла з мяшком і ў мяшок пасяля слоў яе, пасяля агоньчыку, які загараўся ў вачох, калі пачынала гаварыць Надзя, сыпалі бабы вязковыя гарцамі жыта, ячмень, бульбу. Хадзіла па хатах і з жартамі збірала ў сялян для фронту цэлыя вязкі лап-

цей. З непатухаючым ніколі ў вачох аганьком гаварыла на сходах сялянскіх аб разьвёртцы, слухала крыкі злосныя мужчын ад разьвёртак частых, крычала сама так каб перакрычаць іх і разьвёртку зьбіралі. Ад хаты да хаты хадзіла, перапісвала коняй, калёсы і ўпрашвала, выганяла сялян у лес па дровы, каб падвезьці да станцыі ў трохтыднёвік паліва патрэбныя дровы.

І непрыкметна ў рабоце праходзілі дні, непрыкметна засталіся ў перажытым два з паловай гады. У жыцьці зноў пачыналася новае, жыцьцё пражытых гадоў дапаўнялася новым і захачалася Надзі самой пачаць жыць па новаму.

Да гэтага—кожны дзень Мачулкі, мястэчка. У мястэчку густа налепленыя, лапленыя хаткі, нахіленыя на бок, з аброслымі мохам стрэхамі. У хатах шыбы вакон пазабіваты лубкамі, дошчачкамі, пазапіханы рызгём якім, а то і цэлыя вокны забіты дошкамі. Над дзвярыма хат аблезлыя, паржавеўшыя шыльды на адным гвазду вісяць, ад ветру хістаюцца і жалобна іржава зьвіняць, стукаючы аб сьцену.

Дзе манаполька была—рамы выламлены ў вокнах, нехта зьнёс на лучыну іх, а ў сярэдзіне прылавак абярнуты, абломленыя паліцы. Крамы ўсе з забітымі вокнамі, пахмурнелыя, маўклівыя, а з вакон незабітых, з кватэр, на вуліцу на праходзячых пазіраюць пужліва пары вачэй, рукі трывожна нэрвова перабіраюць пальцамі валасы барод.

Быўшая калісь баня папова цяпер на хату перароблена і жыве ў ёй поп сам, высялілі яго комсамольцы з пакояў у баню, а ў пакоях разьмясьцілася школа, (стала цесна школе ў былым будынку). І тут ваконныя шыбы дзе-ні-дзе лубком забіты, абарваныя вакеніцы на іржавых завесах пішчаць, пахілілася на бок дзіравая загарадзь. Побач быўшае „волостное правление“, зараз валасны выканком. На выканкоме палінялы чырвоны сьцяг. Выканком і школа аддзялілі папа ад цэрквы і цэрква, засароміўшыся нібы, прынізілася за тапалямі і бярозамі, схавала аблезлыя тры купалы свае.

У папоўскім быўшым доме пакой комсамольскай ячэйкі. Самы жывы, вечна гаманлівы. Небагата комсамольцаў у ячэйцы, тры дзяўчыны, да сямёра хлапцоў. Надзя сакратаром ячэйкі.

У пакоі ячэйкі за сталом невялікім пяць чалавек. Надзя расхвалываная, у вачох агоньчык знаёмы.

— Укамо́л пасылае ў рабфа́к мяне, вучы́цца. До́ма я пра-
сі́ць ня буду ў бацько́ў ні капейкі, а паеха́ць няма як. Хо́ць бы
на чыгу́нку, а да го́раду я й пеша да́йду.

— Вучы́цца, а ячэйка як?

— А ў ячэйцы́ Хведзька́ сакратаром будзе.

— Трэ́ба як кольвеч сабра́цца ды памагчы. Надзя́ ў нас
з першых камсамолка́, ячэйку́ арганізо́увала і вучы́цца ёй
першай трэ́ба.

— Дык як-жа зрабі́ць?

— Дык як хо́чаце зрабе́це. Я адно то́лькі кажу: паку́ль
хавалася ад бацько́ў, паку́ль няведа́лі што ў камсамоле́ я. да-
ту́ль ці́ха было, а потым сэрца́ пача́лі праяда́ць, кпіны́, па-
прокі́, лая́нка. Як права́даюць, што дом кіну́ць хачу́, зусім за-
грызу́ць. Мне яны́ й капейкі́ не даду́ць, са́мі гэта веда́еце і
прасі́ць у іх я ня буду. Дапамо́жаце чым, добра́, а не, дык
пяхатой пайду́ і да Ме́нску, ног хо́піць можа́.

— Пяхатой ня пойдзеш, са́бяром грошы́. Спэ́такль, хлоп-
цы́, паставі́м і буду́ць на да́рогу грошы́.

— Спэ́такль, а іна́кш ні зьбя́рэш. Усе мы ба́гатыя надта́.

— Спэ́таклем зьбя́ром, а ты з до́му то́лькі вы́рвіся.

— Вы́рвуся, не затры́маюць, ня і́х справа́.

І ўся Надзя́ была́ зараз адно жада́ньне, адно імкне́ньне
пайсьці́ ў новы́я да́лі, упера́д, аб чым ма́рыла ка́лісь. Вусны́ ў
тахту́ з стука́м сэрца́ шапта́лі та́кія зразуме́лыя зараз сло́вы:
„Гэ́й напера́д, по́кі сэрца́ б'е́цца, рве́цца на пра́стор! Гэ́й да
сонца́, гэ́й да зор!“ І пера́д вачмі́ ўсплыва́лі яскра́ва акра́сьле-
ны́я пра́сторы не́далёкае́ будучы́ны, асьветле́най сонца́м наву́кі,
ваб́ячы ма́нілі мі́ганьнем цудо́ўныя да́лёкія зоры́.

— Па́еду.

— Вы́рвіся, а мы па́дтры́маем.

І як за́валакло́ зьмя́рканьне ме́стачковую ву́ліцу шэ́рань-
ню цёмнай, вы́йшла Надзя́ з ячэйкова́га пако́ю і забы́ўшыся пра́
блі́зкую но́ч і пра́ бандыта́ў, доў́га ста́яла ў ле́се за́чарованая́
го́мана́м хвойны́м, слухала́ яго́ ні́бы ў апо́шні ўжо́ раз і па́д го́-
ма́н гэ́ты пра́ сябе́ пела́, нейкую́ новую́ для са́мой, песьню́. На-
ра́джалася́ і расло́ жада́ньне зьлі́цца з го́мана́м хвойны́м і разо́м
з ветра́м, што га́моніць ў ве́рхаві́нах хвойны́х, імкну́цца і імк-
ну́цца без канца́ туды́, дзе́ няведа́мыя яшчэ́ новы́ го́рад, рабфа́к.

(Канец у наступным нумары).

Г. Лёнгфелло

Гайавата і Мэджэківіс *)

Прамінуплі дні дзяцінства —
Стаў мужчынай Гайавата.
Вырас лоўкім паляўнічым,
Зьведаў ўсю старых навуку,
Ўсе юнацкія забавы,
Ўсе мужчынскія работы.
Шпарка бегаў Гайавата,
Даганяў стралу, што з лука
Выпускаў рукою лоўкай;
Дужы вырас Гайавата;
Мог ён больш як дзесяць стрэлаў
З лука выпусьціць так хутка,
Што дзесятая цяціву
Пакідала, пакуль тыя
Дасягнуць зямлі пасьпеюць.
Меў ён зробленыя з скуру
Рукавіцы Мінджэкэгван
З дзіўнай сілаю чароўнай,
І калі ён апранаў іх,
Ен меў сілу скалы трушчыць,
Разьбіваць у пыл дазваньня.
Моккасіны з скур яленя
Зачарованыя меў ён,
І калі сабе на ногі
Вакол лытак іх прывязваў
З кожным крокам мераў мілю.
Часта ён пытаў Нокоміс:
— Хто мой бацька Мэджэківіс?

*) „Hiawatha and Mudjekeewis“ from „The Song of Hiawatha“ by Henry Longfellow.

І старая расказала
Яму тайну ракавую
Пра прыгожасьць яго маткі
І пра бацькаў зман і здраду,—
І ў грудзёх яго палала
Сэрца, як чырвоны вугаль.

Ён сказаў старой нарэшце:
— „К Мэджэківісу пайду я,
Пагляджу я, што там з бацькам
Ля дзвярэй заходніх ветру
Ля заходняй брамы сонца!“

Апрануўшыся ў камашы
І яленевую сьвітку,
Увабраную у вампум
І аздобленую пер'ем,
Ўзяўшы ўбёр з арловых пер'яў,
Пояс з вампуму прыгожы,
Ўзяўшы лук свой ясенёвы
З цяцівою з жыл яленя
І калчан дубовых стрэлаў,
Стрэлаў з ясьпісам і пер'ем,—
Ў рукавіцах Мінджэкэгван
У чароўных моккасінах
З хаты вышаў Гайавата.

Асьцярожная Нокоміс
Гаварыла:—„Гайавата,
Не хадзі туды на Захад,
Дзе пануе Мэджэківіс,
Каб цябе ён не скалечыў,
Не забіў сваім вядзьмарствам!“
Але сьмелы Гайавата
Не зважаў на прасьцярогу,—
Шпарка ў лес глухі пусьціўся
І ў чароўных моккасінах
З кожным крокам мераў мілю.
Хмурна неба выглядала
І зямля здавалася хмурнай,
І здавалася Гайаваце,

Што ў паветры вар насіўся,
Мгла гарачая вісела,
Нібы лес ці стэп гарэла,—
Бо ў грудзёх яго палала
Сэрца, як чырвоны вугаль.

Ўсё на захад, ўсё на захад
Ён ішоў шпарчэй яленя,
Антылёпа і бізона,
Пераплыў ён цераз хвалі
Рэчкі стромкай Эсконаўбо
І магутнай Місісіпі,
Перайшоў праз горы Прэрыі,
Праз зямлю варон і лісаў,
Праз пасёлкі Чорнаногіх
І прыйшоў да Гор Скалістых,
Дзе жыве Заходні Вецер,
Дзе на ўзвышшы навальнічным
Жыў старэнькі Мэджэківіс,
Кіраўнік вятроў нябескіх.

І зжахнуўся Гайавата,
Як убачыў свайго бацьку.
Валасы паўсталі й дзіка
Разьвяваліся ў паветры;
Як глыбокі сьнег блішчэлі
Яго хвалістыя пасмы,
Так як Ішкуда комэта
Зорка з агнявым валосьсем.

Ўзрадаваўся Мэджэківіс,
Як зірнуў на Гайавату,
Бо на твары Гайаваты
Малодосьць сваю убачыў,
Перад ім краса Вэноны
Ад магілы зноў паўстала.

Пародыі

Алесь Дудар

Кажуць людзі, што я страціў розум,
Па завулках ганяў сабак.
Быў п'яны я і нецвярозы,
Думаў, што гэта—няўзнак.
Мне пляваць на сьвятых і на бога.
Мне—скакаць над бяздоньнем вякоў—
Толькі вось, каб паспаць мне ня доўга—
Хоць адну тысячонку гадоў.
А прачнуся—у іншым сьвеце—
Ня мільёны пудоў у гадох—
Па дэкрэту адменяць вецер,
Дзень павесяць на правадох.
І заляскае гулкім топатам
Залаціста-сталёвая вуліца,
І замосьцяць яе коўкімі строфамі
І Купала, і Колас, і Бядуля:
Мне прысьніцца адменены вецер,
Не захочу мазгоў завіньціць—
Буду я шчасьлівейшым у сьвеце,
Шыбы буду каменнямі біць.
Тады гіцлі за мною рынуць,
Будуць дзеці ад мяне уцякаць,
А, злавіўшы, пасадзяць у зьвярынец
І напішуць—„рукамі не чапаць“.

Уладзімер Дубоўка

* * *

О, Беларусь! Мая шыпшына!
Галовы нізка хілім—ой!
У ветры дзікім—не загінем,
Таварыш любы, браце мой!
Даволі рабства ўжо—даволі!
Бо крыўды мала, многа слоў—
Ішоў бы далей, ды на ўлоньні
На сьцежках дываны з лістоў.
Варожасьць шляху—не зачыніць.
Вам адшукаў,—знайду й сабе...
О, Беларусь! Мая шыпшына,
Мая Комуна і Савет!

В. Сташэўскі

* * *

... Гу!..

Вайна!

Семнаццаты!

І трэснулі калёсы...

І неяк вырас, вырас чалавек.

Народ бярэ сам лёс свой,

Яму і дзевятнаццатае лета—

Тырэ—20 век.

Расеюшка!

Адчэаства гарыць!

Прамовы тронныя

У гісторыю ўнясём мы.

Пастаў Хрыстову

Веру дагары,

Семнаццаты і дваццаць сёмы—

Гу!..

Іл. Барашка

Уладар мастацкага слова

(*Да стагоддзя са дня нараджэння расійскага клясыка
Льва Мікалаевіча Талстога*).

1828—1928

Спаўняецца стагоддзе са дня нараджэння славутага клясыка расійскай літаратуры—пісьменніка Льва Мікалаевіча Талстога. Некалькі эпох змянілася за гэты час, аднак тая мастацкая спадчына, што пакінуў пасяля сябе пісьменнік, засталася і яшчэ доўга будзе заставацца вялічэзным укладам у гісторыю культуры і літаратуры чалавецтва. Нязлічная колькасць вучоных займалася і займаецца вывучэннем спадчыны, пакінутай Талстым. Мастак, дасканалы ўладаючы словам, назіраўшы жыццё ў яго біялагічных, радавых, агульначалавечых праявах, з выключнай яснасцю,—стварыў такое літаратурнае багацце, якое перарасло ўласнасць аднаго клясы, аднаго нацыі і стала багаццем усяго чалавецтва.

Якраз таму усе гёроі твораў Талстога живуць і цяпер жывым жыццём, а культура, што стала для нас учарайшай, у творах Талстога паўстае перад намі ў створаных пісьменнікам, жывых вобразах.

* * *

28 жніўня 1828 г. ў сям'і расійскіх графаў Талстых, у матчыным маёнтку „Ясная Паляна“ нарадзіўся будучы вялікі пісьменнік Леў Мікалаевіч Талстой. Калі Льву Мікалаевічу было ўсяго тры гады—памірае ягоная маці, і, выхаваннем яго, а таксама братоў і сясьцёр, занялася сваячка Талстых Яргольская. Пад яе апекай праходзяць дзіцячыя гады Льва Мікалаевіча.

Леў Мікалаевіч, як зазначаюць біографы, быў вельмі нэрвовы хлапчук. Жартаўніцтва ў ім ужывалася побач з задум-

ленасьцю, цікавасьць—побач з няўстойлівасьцю. У будучыні Леў Мікалаевіч выявіў усю нясталасьць сваёй дзіцячай псыхалёгіі ў гэроі свайго „Детства“—Міколеньке Ірценьеве.

У 1840 годзе пачынаецца новы пэрыяд жыцьця Льва Мікалаевіча. З яснапалянскай глушы ён трапляе ў горад,—да сваёй цёткі Н. Ю. Юшковай, у Казань.

Пятнаццацігадовым хлапчуком Леў Мікалаевіч паступае ў Казанскі унівэрсытэт на факультэт усходніх моў. Выпадкова абраны факультэт мала цікавіць Льва Мікалаевіча. Праз год—ён пераводзіцца на юрыдычны факультэт, аднак і гэта ня цікавіць яго. Такое становішча рэчаў адбіваецца на сьвядомасьці будучага пісьменьніка. Ён пачынае адчуваць пустату свайго жыцьця. Ні унівэрсытэцкая навука, ні студэнцкія папойкі не здавальнялі яго. У працівавагу ўроджанаму панству пачынаюць нараджацца новыя жаданьні—імкненьне да разумнага і карыснага жыцьця. І вось, ён знаходзіць, што дзеля таго, каб жыць карысна і разумна,—трэба адмовіцца ад панскіх звычаяў і ўзяцца за „служэньне народу“. У 1847 г. жаданьні свае Леў Мікалаевіч спраўджае, кідае няскончаным унівэрсытэт і едзе ў Ясную Паляну, дзе жыве 4 гады. „Я выходжу з унівэрсытэту, пісаў Талстой, каб ахвяраваць сябе жыцьцю ў вёсцы, бо адчуваю, што народжаны для яе. Галоўнае зло якраз у тым бядацкім цяжкім становішчы мужыкоў і зло гэткае, якое можна справіць працай і цярдлівасьцю. Ці-ж ня мой просты і сьвяты абавязак клапаціцца аб лёсе гэтых сямісот чалавек, за якіх я павінен буду адказваць прад богам. Пашто шукаць у іншых галінах выпадкаў быць карысным і рабіць дабро, калі перада мною стаіць бліскучы і найблізшы абавязак. Я пашоў па зусім асабліваму шляху, але які добры і я адчуваю, прывядзе ён мяне да шчасьця“. Зразумела, гэткае разуменьне „абавязкаў“ перад народам, зьяўляецца прыродным для ўладара сотак сялян з уроджанай псыхалёгіяй „пана“.

Аднак і „карыснае“ жыцьцё ў Яснай Паляне не здаволіла 20-ці гадовага юнака. У 1851 г. ён едзе на Каўказ, да брата афіцэра, а ўрэшце і сам паступае юнкерам у войска. Жыцьцё захоплівае яго: ён прымае ўдзел у цэлым шэрагу боях з горцамі, што апісаны ў апавяданьнях „Набег“, „Казакі“, „Рубка леса“. З гэтага-ж часу ён пачынае сур'ёзна займацца літаратурнай працай. У 1852 г. Талстой адсылае ў часопісь „Совре-

менник"—што рэдагаваўся поэтай Някрасавым—свой першы твор „Детство“. Першы твор надрукованы.

Жыццё на Каўказе дало магчымасьць Талстому азнаёміцца з народамі і бліжэй падыйсьці да яго, чым у Яснай Паляне, дзе гэтаму перашкаджалі памешчыцка-сялянскія адносіны. Як толькі пачалася севастопальская кампанія—Л. М. Талстой пераводзіцца ў армію, прымае ўдзел у бойках. І тут, на вайне, Талстой не пакідае раздумываць і філёзофстваць.

У канцы 1855 г. Л. М. Талстой трапляе ў тагочасны Пецярбург; знаёміцца амаль што з усімі расійскімі літаратарамі 50-х гадоў—Тургеневым, Някрасавым, Ганчаровым, Грыгаровічам, Астроўскім і інш. Літаратары сустракаюць Талстога як таленавітага, з вялікімі надзеямі, пісьменьніка, тады ўжо аўтара „Детства“, „Отрочества“, „Юности“. Паступова Талстой пачынае ўцягвацца ў пісьменьніцкае жыццё, аднак у той-жа час, ахопліваючы яго сваім філёзофскім розумам, ён робіць свае вывады, падобныя на вывады яго юнацтва: з аднаго боку, ён жыве, карыстаючыся ўсімі благамі жыцця, з другога—хоча жыць неяк іначай. А для заспакаеньня самаго сябе зьвяртаецца да бога і да народа. Гэткія настроі ўзмацняюцца пазьней, імі характэрызуецца апошні пэрыяд яго жыцця. У адзін з такіх момантаў Л. М. Талстой зноў уцякае на „улоньне прыроды“, у Ясную Паляну, але, неўзабаве едзе заганіцу. Сьмерць брата прымушае яго зьвярнуцца ў Расію. Л. М. Талстой пачынае сваю пэдагогічную дзейнасьць. Праца зацікавіла Талстога, ён едзе зноў заганіцу—вывучае школьную справу ў Эўропе. А з 1861 г. займаецца навучаньнем сялянскіх дзяцей у сваёй Паляне па вольнаму мэтаду выкладаньня. У гэты пэрыяд ён выдае пэдагогічную часопісь „Ясная Паляна“, якая прыцягвае да сябе ўвагу шырокіх колаў навізнаю думак.

Умовы, створаныя клапатлівай рукой жонкі пісьменьніка, Зофіі Андрэеўны, далі магчымасьць Талстому сур'ёзна і ўважліва заняцца працай над сваімі раманамі. Аднак на фоне гэтага спакойнага жыцця вырастае і паглыбляецца трагэдыя падваеньня Талстога. Рэлігійна-філёзофскія пытаньні бяруць верх, іхні аскетычны ўхіл урэзваецца ў спакойнае жыццё пісьменьніка-раманіста, а ўрэшце прыводзяць да таго, што Леў Мікалаевіч уцякае ад гэткага жыцця.

У 1880—1900 г. г. Л. М. Талстой узмацнёна займаецца пропаведзьдзю сваёй рэлігійнай філэзофіі. „Калі табе зробіць зло, а ты адкажаш добром, дык чалавек, зрабіўшы зло, убачыўшы веліч твае душы, раскаецца. Ё перастане быць злым і пачне рабіць добро“,—казаў Талстой. Свае погляды ён выказвае праз артыкулы і, пачаўшы напісаныя, тэндэнцыйныя апавяданьні. Ствараецца нават сэкта „талстоўцаў“. У гэты час Талстой адгукаецца на ўсе выпадкі прымусу і несправядлівасьці сучаснай яму грамады. Протэст супроць балячак капіталістычнай цывілізацыі робіць імя Талстога популярным сярод усіх дэмакратычных элемэнтаў усяе зямное кулі.

А ў 1910 г. 82-х гадовы старац, Леў Мікалаевіч Талстой, пакінуўшы ліст жонцы, з мяшком за плячыма пакідае Ясную Паляну з намерам пачаць жыць жыццём простага селяніна. Аднак тут, у дарозе да новага жыцця, сьмерць абрывае думкі Льва Мікалаевіча.

Так скончыў сваё жыццё гэты гэніяльны чалавек, бязумомны ў сваіх шуканьнях, забытаўшы сябе ў іх.

Вялічэзная мастацкая спадчына, пакінутая Л. М. Талстым, шчыльна звязана з яго жыццём, якая якраз таму і ўяўляе сабой вялікую цікавасьць для вывучэньня. Гэроі яго твораў зьмяшчаюць у сабе ўсе стадыі фізычнага і духоўнага разьвіцця Талстога, пачынаючы з дзіцячых гадоў і аж да старасьці пісьменьніка.

Перажываньні дзіцяці, юнака, з надзвычайнай псыхалёгічнай праўдай адбіліся ў славутых „Детстве“, „Отрочестве“ і „Юности“. Моманты шуканьняў Льва Мікалаевіча, яго імкненьні да набліжэньня з народамі стварылі Няхлюдава ў „Утре помещика“, а пазьней Левіна ў „Анне Каренине“, перыяд жыцця Талстога на Каўказе даў матар’ял для цэлага шэрагу каўказкіх апавяданьняў: „Казаки“, „Набег“, „Рубка леса“, „Кавказский пленник“; удзел Льва Мікалаевіча ў севастопальскай кампаніі даў „Севастопальскія апавяданьні“; а ў лепшым па мастацкаму выкананьню рамане Талстога „Вайна и мир“ няма ніводнае асобы, якая-б ня была сьпісана з жывых асоб, акольваўшых Талстога, альбо існаваўшых у гісторыі.

Але, акрамя аўтабіяграфічнасьці, мастацкія Творы Талстога маюць яшчэ іншыя рысы, дзякуючы якім яны сталі багацьцем усяго чалавечтва. Творчасць Талстога, як твор-

часьць кожнага мастака, зьявілася продуктам пэўнай грамадзкай эпохі, і, зьяўляючыся глыбока клясавай па пахаджэньню, яна адбіла рысы тае клясы, з якой быў зьвязаны Л. М. Талстой. А з другога боку, у творчасьці Талстога, як у творчасьці гэніяльнага мастака, занатованы такія рысы і бакі чалавецкай прыроды, якія ўласны людзям усіх краін і ўсіх клясаў, і гэта робіць яго творы агульначалавечымі, агульнаразумелымі, аднак апошняе не дазваляе яшчэ гаварыць аб Талстым як аб мастаку „надклясавым“, паколькі тое агульначалавечае—„фізыолёгічныя“ зьявы ў жыцьці чалавека, займаўшыя ў жыцьці талстоўскіх гэрояў пераважнае месца, зьяўляецца вынікам культывізацыі таго асяродзьдзя, з якога вышаў сам мастак, а менавіта—багатай шляхты.

Талстой—мастак і філёзоф мінулага панска-мужыцкага, напалову фэадальнага сьвету вёскі, багаты духоўным і фізычным здароўем гэтага прымітыўнага жыцьця, мудры яго разуменьнем прыроды і фізыолёгічнага і біолёгічнага ў чалавеку, але абмяжованы яго „ідэтызмам“ у адносінах соцыяльнага змаганьня сучаснасьці,—так ахарактарызаваў Ул. І. Ленін Л. М. Талстога, прызнаючы яго за аднаго з буйнейшых мастакоў расійскай літаратуры.

Л. М. Талстой быў сапраўдным уладаром мастацкага слова.

* * *

Над падрыхтоўкай да выданьня поўнага збору твораў Л. М. Талстога праводзілася праца на працягу 30-40 гадоў. Толькі цяпер, пры дапамозе ўраду СССР, пачынаецца выданьне поўнага збору твораў Льва Мікалаевіча, які павінен будзе складацца з 84—90 тамоў і ахопіць у сабе творы, дзеньнікі і лісты пісьменьніка.

П. Р.

Барацьба за якасьць

— Чытатель—подлец,—кажа ў адным лісьце Чэхаў,—ему нужно сразу дать по морде,—радзіць ён далей, даводзячы гэтымі словамі думку аб неабходнасьці адразу ўразіць чытача чым-небудзь вельмі цікавым.

У гэтых дасьціпных словах, бясспрэчна, шмат праўды. Якія-бы цікавыя і глыбокія ідэі не зьмяшчаў-бы ў сабе твор, але ён мала будзе варты, калі гэтыя ідэі падаюцца чытачу ў нуднай форме. Як добры кіно-рэжысэр, так і пісьменьнік павінен пільна сачыць, каб чытач ні разу не пазіхнуў, каб не занудзіўся бадай на адну хвіліну. Новым, арыгінальным шляхам павінен разьвівацца сюжэт (дакладней аб тэматыцы спадзяёмся пагутарыць у бліжэйшы раз), каб чытач ніколі не дагадваўся, што-ж будзе далей, але ня менш важнай умовай жыцьцёвасьці твору зьяўляецца такжа сьвежая, яскравая мова, бо слова, можа, нават яшчэ хутчэй сьціраецца, хутчэй лінае. Як зазначаюць мовазнаўцы, ніякае слова ня ўжываецца ў другі раз з такім самым сэнсам і пачуцьцём, як у першы раз. Апошняя прычынай і абумоўліваецца імкненьне пісьменьнікаў асьвяжыць сваю мову, даць пабольш новых слоўных вобразаў. І нярэдка здараецца, што, захапіўшыся клопатамі аб знадворным баку, аб слоўных формах, пісьменьнікі даходзяць да працілеглых крайнасьцей, даходзяць да „слоўнага гафтаваньня“, як кажа украінскі пролетарскі крытык В. Коряк (гл. „Гарт“ № 1 за 1927 г., стар. 89 і наст.). „Стріхами впали брови“ — толькі так, іначай нельга сказаць. Бывае і горшае. У пісьменьніка ня хопіць неабходнай талентасьці, а тут трэба абавязкова пісаць нейкай асаблівай мовай, не такой, якую ён ужывае штодня,—вось ён і хапаецца за першы вобраз, які памяць яму падсуне; але гэтым чынам звычайна, ён толькі псуе сваю мову катахрэзамі¹⁾ і рознымі іншымі няпрыгожымі зваротамі.

¹⁾ Аб катахрэзах гл. хоць-бы ў Тамашэўскага. Тэорія літаратуры, 3 выд., ст. 33, ув.

Вось у межах гэтых двух працілеглых канцавосьсяў і вядзецца па большасьці літаратурная дыскусія паміж прадстаўнікамі розных літаратурных угрупаваньняў, розных літаратурных партый; падобныя спрэчкі знайшлі месца ў апошні час і на старонках беларускіх часапісаў і газэт у артыкулах некалькіх асобаў—Тодара Глыбоцкага, У. Ж., П. Шукайла, якія, дарэчы сказаць, здаецца, самі зьяўляюцца адначасна і паэтамі. Апошняю акалічнасьць асабліва падкрэсьліваю. Бо калі крытыку спэцыялістаму, які сам не „грашыць вершамі“, вельмі цяжка бывае вытрымаць бесстароннасьць, калі Бялінскі нават у значнай меры ўславіўся сваімі памылкамі, даўшы клясычныя прыклады неразуменьня і ідэйнага і мастацкага бакоў некаторых гэніяльных пісьменьнікаў (пар. яго адносіны да Шэўчэнкі, Шчоголева, Грыбаедава), калі крытыкі часта больш патрабуюць самых крытыкі, чымсі тыя пісьменьнікі, якіх яны крытыкуюць¹⁾, чаго-ж тады вымагаць ад аматарскай крытыкі маладых паэтаў. Ясна, што яны маюць ня менш праў рабіць памылкі ў сваіх ацэнках. Ёх яны і робяць.

Бясспрэчна, што нямала знойдзем у іх артыкулах і справядлівых, цвярозых заўважаньняў. Цалкам можна згадзіцца, напр., з тым, што кажа Тодар Глыбоцкі аб бяссэнсасьці вобразаў Кляшторнага, або аб каляровай сылепаце Труса, гл. „Савецкая Беларусь“ № 226 за прошлы год, але ў тым самым нумары знаходзім артыкул другога крытыка (У. Ж. „Літаратурнае Полюмя“), мэтоды крытычнага аналізу якога вельмі здзіўляюць. Адшукаўшы ў розных супрацоўнікаў „Полюмя“ паўтараючыя словы (*блакіт, зоркі*), сьрогі воіл прыходзіць да сумнага вываду: „паэтаў многа, але вобразаў мала“. Вывад, можа, правільны, ня ведаю, але мэтад ва ўсякім разе даволі хітры і слухняны; з яго дапамогай лёгка можна давесьці тое, чаго хоча крытык. Ужыць яго можна ў адносінах да любога пісьменьніка, якога трэба сьцерці ў порах. Калі У. Ж. перагледзіць творы славутых пісьменьнікаў, ён знойдзе ў іх к свайму жаху такія „затасканыя“ словы, як *вада, зямля, неба* і гэт. дал., бо вада, бачыце, заўсёды застаецца вадой, і тады нават, калі гэрою апавяданьня хочацца піць. Амаль заўсёды застаецца блакітным і крымскае неба, блакітнае ў Крыму і

¹⁾ Такую крытыку расійскіх крытыкаў становіць вядомая кніга Валынскага (Флексэра).

мора, і паветра і вось з гэтай прычыны аўтар гэтых радкоў, прачытаўшы артыкул У. Ж., не пабаяўся ўсё-ткі ў сваім вершы „У Крыму“ заявіць, што там Чатыр-даг „цалуецца з праменем, падпірае *блакіт* нябёс“. Ужыты У. Ж. метод дае нам повад успомніць аб тым, што Хвілёвага абвінавачваюць, што ён ужывае такі трафарэт, як „вуха йому горілі і в скронях стукало“ (гл. В. Коряк, Гарт. № 1 за 1927 г., ст. 101). Хіба гэта ня гучыць як горкая гіронія? Вінаваціць у трафарэтнасці таго, каго лічаць галоўным прадстаўніком таго літаратурнага кірунку, які толькі і клапаціцца аб „слоўным гафтаваньні“. Ясна, што ва ўсіх падобных заяўленьнях ёсьць нейкае непаразуменьне: відавочна, вобразнасьць трэба вымяраць нейкімі іншымі спосабамі.

Аналізуючы стыль пісьменьніка, нельга, па-першае, выхапляць паасобныя словы. Вобраз вельмі рэдка выказваецца паасобным словам. Тропы (мэтафоры і мэтоніміі) часьцей за ўсё становяць злучэньні слоў і нават цэлыя сказы, паасобнае ж слова становіцца насіцелем вобразнасьці па большасьці толькі тады, калі гэта эпітэт. Але ад эпітэтаў нельга вымагаць, каб ён заўсёды быў-бы новым і арыгінальным. У поэтыцы ёсьць нават цэлая катэгорыя гэтак званых заўсёдных эпітэтаў. Апроч таго, у кожнага пісьменьніка можа быць нахіл да ўжываньня сваіх улюбёных эпітэтаў. Так, у Чэхава пераважае эпітэт *тихий*, у Тютчэва—*роковой*, у Фэта—*безумный* (гл. Рыбніковай „Изучение родного языка“, 1921, ст. 82). Нахіл да пэўных эпітэтаў можна зазначыць і ў беларускіх пісьменьнікаў. Такім улюбёным эпітэтам у Зарэцкага зьяўляецца *гарэзны* або *гарэзьлівы*; і наогул, можна казаць, што ў гэтага пісьменьніка пераважаюць психолёгічныя эпітэты. У Дудара часьцей спатыкаюцца зрочныя эпітэты: *сіні*, *залаты* і інш.¹⁾

Тое, што мы казалі аб эпітэтах, у значнай меры датычыцца і іншых тыпаў вобразнасьці. Вобраз у поэзіі можна параўнаць з ісьцінай у навуцы. Як вучоны адкрывае пэўную ісьціну, так адшукоўвае новы вобраз і поэт. Зрабіўшы такую вынаходку, поэт, падобна вучонаму, мае права атрымаць патэнт на яе, дзеля чаго даводзіцца часам „папулярызаваць“ свой вобраз, паўтарыць яго і другі, і трэйці раз, каб звараціць на яго ўвагу чытача. Але часта гэта паўтарэньне вобра-

¹⁾ Гл. П. Бузука „Увагі аб мове і стылю маладнякоўцаў“, Маладняк за 1926 г., № 5, стар. 70—71.

заў тлумачыцца тым агульным законам, які называецца законам ашчады псыхічных сіл. І цікава, што падобныя паўтарэньні або, іначай кажучы, аўторэмінісцэнцыі можна знайсці нават у такога мастака слова, як Пушкін. „Он (г. зн. Пушкін), кажа В. Хадасевіч у кніжцы „Поэтическое хозяйство Пушкина“ (і прысьвечанай якраз гэтаму пытанню), был иногда до мелочей экономен в своем поэтическом хозяйстве. Иногда одну строчку, интонацию, прием берег по-долгу--и умел-таки использовать“ (ст. 16). Успамінаюць свае вобразы і украінскія пісьменьнікі—Шэўчэнка, Франко і інш., бясспрэчна, паўтараюць сябе нярэдка і беларускія пісьменьні; амаль аб кожным пісьменьніку можна было-б напісаць такую кніжку, якую напісаў Хадасевіч аб Пушкіне, а цяпер, каб ня быць голаслоўным, выпішу хоць некалькі прыкладаў з твораў нашага волата—Янкі Купалы: *думку сьнаваць* (Песьня мая, зб. тв. II), *песьню вечную сьнаваць* (там-жа, Грайце, песьні), *пасмы радасьці сьнаваці* (там-жа, Не прасьпі). А вось якім вобразам у вершах, прысьвечаных роднай старонцы, поэта малюе яе адраджэньне: „*Скінь лахманеў непазорны*“ (Песьня-байка); „*скінь лахманы*, што доўгія векі ты валачыла з кастры, з палыну“ (там-жа, Выйдзі). Знаходзім часам паўтарэньне вобразаў і ў М. Багдановіча; жыцьцё пісьменьніка ён параўноўвае (два ці тры разы) з зьнічкай або мэтэорам.

Зусім іншая справа—паўтарэньне аднолькавых вобразаў у творах розных пісьменьнікаў. Тут міжвольна паўстае пытаньне: што-ж гэта такое—выпадковае супадзеньне ці штосьці горшае? Рашуча запэўняць, што гэта іменна літаратурны крадзеж, мы маем права. У творах прыблізна адначасных ужываньне падобных вобразаў сапраўды можа быць выпадковым супадзеньнем падобна таму, як часам і ў навуцы розныя вучоныя незалежна друг ад друга прыходзяць да аднолькавай вынаходкі. Не памятаю цяпер добра, у каго і ў якіх іменна творах, але ведаю добра, што ў некалькіх расійскіх пісьменьнікаў я калісьці зазначыў такую думку: „болезнь и смерть, когда к нам не приходят, всегда приходят слишком рано“. Але нярэдка мы маем у такіх выпадках справу са звычайным літаратурным „запазычаньнем“. Асабліва зручна і даволі-такі бясспечна (бо ня так скоро даведаюцца) „запазычаць“ вобразы з іншых літаратур. Нядаўна ў аднаго расійскага пісьменьніка (у месцы, дзе апіс-

ваецца руйнаваньне губэрнатарскага будынку ў 1917 г.) я спаткаў вельмі знаёмыя вобразы; парыўся ў памяці і пазнаў: шмат гэтых вобразаў, як аказалася, супадае з вобразамі украінскага вядомага мастака слова М. Коцюбінскага, якія ён даў у аповесці „Гата моргана“, прысьвечанай рэвалюцыі 1905 г. А як любяць пісьменьнікі розных народаў СССР пераймаць у Есена; здаецца, у гэтых адносінах небязгрэшны і некаторыя з маладых беларускіх пісьменьнікаў.

Але наогул справа з высьвятленьнем правоў аўтараў на той ці іншы вобраз стаіць даволі безнадзейна; я думаю, што ніколі ня будзе утворана гістарычная поэтыка, якая замацавала-б за кожным пісьменьнікам належнасьць яму пэўных вобразаў. Ускладняецца, нарэшце, справа яшчэ і тым, што супадзеньне або запазычаньне можа быць частковым. Так, напр., М. Зарэцкаму цемра здаецца нейкай мякацьцю: *нясецца поезд, рэжэцца ў чорную мякаць ночнае цемры* („Сьцежкі дарожкі“), З. Бядулі-ж яна напамінае вату: *змрокі ўрываліся ў хатку і запойнілі яе цямыстай ватай* (Салавей). А колькі на нашых ужо вачох зьліняла прыгожых удатных вобразаў у беларускай, украінскай і расійскай літаратурах: хто толькі не рассыпаў себрабрыстага сьмеху дзяўчыны, а хто не ўвасабляў толькі ўсьмешкі (або ўхмылкі): яна і „грае“ і „гуляе“ на твары, а потым „тае“ на ім, „спаўзае“ з яго і застаецца ад яе толькі „тоненькі хвосцік“. Ён не заўсёды, яшчэ раз падкрэсьліваю, можна вінаваціць пісьменьнікаў у тым, што яны ўжываюць такія на палову сьцёртыя вобразы: яны могуць толькі няясна адчуваць, што недзе штосьці падобнае сустракалі, але калі ў іх ня хопіць шырокай эрудыцыі, цьвёрдай пэўнасьці ў іх ня будзе: а магчыма, падумае адзін, другі з іх, што гэты вобраз калісьці зарадзіўся іменна ў маёй сьведомасьці.

Цяпер хачу падзяліцца думкамі сваімі адносна якасьці вобразу. Ужо з таго, што мы дагэтуль казалі, у значнай меры магло зрабіцца відавочным, што ня трэба на кожным кроку ганіцца за вобразнасьцю толькі дзеля вобразнасьці паасобнага. Вобразы, збудаваныя, галоўным чынам, на законах асоцыяцыі па падабенству, можа, лепш зьбіраць да пісаньня твору, назіраючы, як жыцьцё знадворнае, так і ўнутранае. Ён, бязумоўна, значна лепш будзе, калі вобраз будзе пабудаваны не на адда-леным падабенстве, а на такім, якое прызнае большасьць людзей. Адсюль выцякае другая ўмова—вобраз павінен быць простым

і добра зразумелым. Хто з расійскіх пісьменьнікаў не маляваў навальніцы, але давялося даць малюнак навальніцы (якая толькі набліжаецца) Чехову, і ў некалькіх сказах ён даў сьвежы новы вобраз які і цытую па памяці: „кто-то чиркнул спичкой... и через несколько минут прошелся по железной крыше. И очевидно, прошелся босиком, потому что железо заворчало глухо и сердито“. Не ганяецца за вобразамі Якуб Колас, і таму якія простыя, але ў той самы час якія ўдатныя яны ў яго выходзяць. Сколькі іх знойдзем у „Сымоне Музыцы“ і ў „Новай зямлі“. А вось побач два вобразы ў урыўку з новай поэмы „На шляхох волі“. „Правёў пярун па дубе шрам. А пад рачулкаю бліскучай цягнуўся верб купчаты вал“. Адным словам, з вобразам зусім так як з „калумбавым яйцом“¹⁾. Вельмі проста і лёгка, аднак, раней ніхто да гэтага не дадумаўся.

Гэта цалкам справядлівае вымаганьне ад вобразу, каб ён быў лёгка і зразумелым, знаходзіць сабе тлумачэньне ў сучаснай рэфлексолёгіі. „Моўная рэакцыя“, якая ўласна становіцца адзін з відаў умоўных рэфлексаў вышэйшай катэгорыі—гэтак званых супэррэфлексаў, у псыхіцы нормальнага чалавека выяўляецца ў пэўных асоцыяцыях, у шэрагу процэсаў замыканьня, і працяжнасьць гэтага процэсу рэакцыі на слова ў здаровага чалавека павінна быць даволі кароткай²⁾.

Дапасоўваючы рэфлексолёгічны пункт гледжаньня да пытаньня аб вобразе, мы добра зразумеем, якім ён павінен быць. Ён павінен выклікаць шэраг асоцыяцый ці замыканьняў, па магчымасьці падобных да тых, якімі было выклікана ўтварэньне данага вобраза ў пісьменьніка; чым больш гэтых замыканьняў, тым лепш, але, з другога боку, гэтыя замыканьні павінны адбывацца чыста рэфлектарным шляхам на працягу таго кароткага часу, які звычайна ў нашай псыхіцы траціцца на „моўную

¹⁾ Шмат іх у Купалы, у Бядулі, у Ц. Гартнага, у Зарэцкага, Дудара, Чарота (гл. арт. Бузука ў V № Маладняка за 1927 г.). Трапляюцца яны і ў Мурашкі: жвава так і пераклікаюцца два малаты... малаты моцналобыя (Стрэл начны ў лесе).

²⁾ Цікавыя досьледы па вывучэньню моўных рэфлексаў былі зроблены нашым проф. Ленцам, які зьяўляецца адным з вучняў акад. Паўлова. Між іншым, у сваіх працах проф. Ленц даказаў, што псыхічна-хворыя на слова адпавядаюць мэханічна паўтарэньнем гэтага-ж слова у той час, як здаровыя людзі на данае слова адказваюць іншым словам, якое знаходзіцца ў асоцыяцыйнай сувязі са словам-раздражальнікам.

рэакцыю". Калі-ж вобраз ня ўспрымаецца рэфлекторным шляхам, калі чытачу даводзіцца напружваць сваю ўвагу і траціць значна большы час на зразуменьне вобразу, тады, звычайна, даны вобраз не выкліча эмоцыянальнага адчування яго прыгожасці. Гэта можна сказаць аб вобразах футурыстаў; грашаць гэтым нярэдка і нашы маладыя поэты.

Як-бы ні было, ясна, што ў справе з вобразнасцю пачаў нейкі пералом. І цалкам магчыма, што прынамсі ў галіне бэлетрыстыкі пачнецца рэакцыя супроць слоўнага гафтавання (яна ўжо выявілася ў дыскусіі украінскіх літаратурных партый), бо, урэшце, ёсць-жа магчымасць даць цудоўны і вельмі праўдападобны вобраз з рэальнага жыцця, але без офіцыйных вобразаў. Пабольш непадмечаных раней драбніц, выклікаць пабольш асоцыяцыйных шляхоў у мазгу, каб настроіць чытача ў унісон аўтару. У гэроя вялікае няшчасце, а ў гэты самы момант ён несвядома лічыць гузікі на пінжаку лекара. Але абавязкова, падкрэсліваю, новыя, непадмечаныя раней драбніцы, бо дакладнае апісаньне кватэры гэроя, яго вопраткі, вуліцы, прыроды будзе ўсё-ткі нудным, калі тут няма „вынаходкі“ новых рысак жыцця, таксама нудным, як і пратокольная справаздача аб тым, а якой гадзіне гэрой прышоў дамоў, а якой сеў вячэраць, як яго маці запытала, ці ня будзе ён больш есці, і як адказаў: не, ня буду больш.

Ня трэба маўчаць аб тым, што ў літаратурных спрэчках на нашых франтах захоўваецца яшчэ адзін момант—гэта несвядомая конкурэнцыя, якая ў выніку яго прывядзе да палепшання прадукцыі. На адным літаратурным дыспуце украінскі пісьменьнік Рільскі сказаў: „біда в тому, *що багато* пісьменьніків, а не в тому, *що їх мало*". У гэтым ёсць часціна праўды. Спрыяючыя ўмовы, якія дала савецкая ўлада для развіцця літаратуры, павялічыла *колькасць* пісьменьнікаў. Ясна, што ўсім не змясціцца ў мазгох чытачоў—вось і пачалася барацьба за месца. І гэта цалкам трэба вітаць, бо вынікам яе павінна быць палепшаньне *якасьці*. Але для таго, каб адбыўся адбор лепшых літаратурных сіл, неабходна, па-перш, чэсна весці гэтую барацьбу, па-другое-ж, неабходна, каб была дадзена шырокая магчымасць выказацца ўсім, ня толькі тым, хто можа карыстацца блізкасцю да рэдакцыі. Галоўнейшую-ж ролю тут павінен адыграць чытач—працаўнік, селянін і працоўны інтэлігент.

Ул. Каліноўскі

К суду над Б.С.-Р. Грамадою

I

Мы ўсе ведаем, а шмат хто і на сваёй скуры адчуў той польскі шовінізм, якому нават некаторыя, больш радыкальныя польскія колы далі назву „звярыны“.

Аднак Заходняя Беларусь прыгнечваецца ня толькі гэтым адным „звярыным“ шовінізмам, які тлуміць усё нацыянальнае, беларускае.

Заходні беларус у пераважнай колькасці—гэта бедны малазямельны альбо беззямельны селянін і, у пэўнай колькасці,—гарадзкі рабочы. Як той, так і другі адчуваюць ня толькі нацыянальны ўціск, але і страшэнны клясавы прыгон, адчуваюць і клясавую істоту панскага Польскага Рэспублікі, гінуць ад самаволі і ўціску польскіх абшарнікаў.

Калі, паводле слоў У. І. Леніна, нацыянальнае раскрэпашчэнне магчыма толькі адначасна з раскрэпашчэннем клясавым, то гэтая думка будзе правільнай і ў адваротным сэнсе, а іменна, што нацыянальны ўціск зьяўляецца адным з сродкаў падтрымання капіталістычнага ладу і эксплуатацыі працоўных.

Польскі нацыянальны і клясавы ўціск шчыльна спляліся ў Заходняй Беларусі. Насельніцтва гэтай злыбеднай краіны стогне і шукае ратунку; шукае шляхоў да абароны сваіх чалавечых правоў.

Выявіцелем вольнага імкнення працоўных Заходняй Беларусі да абароны сваіх правоў і была Беларуская Сялянска-Рабочая Грамада, якая заснавалася ў пачатку 2-ой паловы 1925 году. У польскім Сойме прадстаўнікамі гэтай партыі былі дэпутаты: Тарашкевіч Браніслаў, Рак-Міхайлоўскі Сымон, Мятла Пётра, Валошын Павал. Пазней—у палове 1926 году ў Б. С.-Р. Грамаду ўвайшоў дэпутат Сабалеўскі Юры, які

пасья арышту дэпутатаў Грамады здрадзіў працоўным Заходняй Беларусі і перайшоў у лагер іхніх ворагаў.

Грамада была масавай рабоча-сялянскай арганізацыяй, якая сапраўды змагалася супроць політычнага бяспраўя, нацыянальнага ўціску і страшэннага эканамічнага становішча рабочых і сялян Заходняй Беларусі.

Грамада ня была арганізацыяй камуністычнай, але па сваёй дзейнасці, па сваіх лёзунгах яна была блізкай да шырочкіх мас рабочых і сялян.

Адміністрацыйны праізвол і тэрор польскае ўлады, нацыянальны ўціск з асаблівай сілай абваліліся на насельніцтва Зах. Беларусі пасля фашысцкага перавароту мінулага году. Зачыненне беларускіх школ, праследванне роднае мовы і культуры, гвалтоўная колёнізацыя, насаджэнне польскіх вайсковых перасяленцаў, беззямелье штурханулі шырачайшыя масы рабочых і сялян Зах. Беларусі на барацьбу за сваё вызваленне.

Грамада выразіла гэтыя імкненні насельніцтва да вызвалення і ў гэтым была яе сіла.

II

У палове студзеня месяца 1927 г. ўсю Польшчу і ўвесь сьвет наогул абляцела вестка аб арышце ў Польшчы цалком усёй фракцыі Польскага Парляманту, а іменна фракцыі Б.С.-Р. Грамады.

Здарэнне гэтае пэўне-ж нельга было абыйсці неак моўчкі. Як прад арыштам, так і пасля арышту польская шовіністычная прэса ўсіх напрамкаў з сіл выбівалася, каб апрацаваць т. зв. грамадскую думку ў пажаданым для ўраду сэнсе.

Польскія газеты за 16, 17 дні студзеня 1927 г. былі поўны ілжывымі апісаньнямі аб акалічнасцях арышту беларускіх дэпутатаў. У рэчавістасці Тарашкевіч быў арыштаваны ў ноч з 14 на 15 студзеня ў сябе на кватэры ў Вільні; яго схпілі ўпрост з ложка ад сну.

Пры такіх-жа акалічнасцях быў з ложка ад сну ў гэтую-ж ноч схвачаны і арыштаваны і дэпутат Валошын, які спаў у сакратарыяце Грамады ў Вільні, дзе яму, як нясталаму жыхару Вільні, заўсёды давалі пакойчык падчас яго побыту ў Вільні.

Рак-Міхайлоўскі быў арыштаваны таксама ў тую-ж ноч на вакзале ў Вільні, калі ён ад'яжджаў у цягніку ў Варшаву.

Мятла быў арыштаваны ў адным з паве́таў Віленшчыны, калі ён з'явіўся на поліцэйскі пастарунак, каб заявіць аб тым, што ім, Мятлою, дэпутатам Сойму, будзе скліканы сход сялян.

Галавач — дэпутат Незалежнай Сялянскай Партыі быў арыштаваны таксама ў сябе на бацькаўшчыне.

Польскія буржуазныя газеты сьвядома перакруцілі ўсе факты і акалічнасьці арыштаў. Пра Рак-Міхайлоўскага пісалі, быццам яго арыштавалі ў цягніку, падчас падарожжа да СССР, а Мятлу дык быццам затрымалі каля самай савецкай граніцы.

Яшчэ больш фантастычныя сэнсацыйныя весткі падавалі польскія газеты аб іншых падрабязнасьцях арышту дэпутатаў.

Возьмем, напрыклад, газету „Rzecz Pospolita“ за 16/1—27 г. № 15 і паглядзім, што яна піша аб акалічнасьцях арышту...

„падчас арышту ў рукі ўлады дасталіся доказы, якія сэнсацыйна ўпрост удаводнілі тое, што дзейнасьць арыштованых кіравалася і аплачвалася аднаў з суседніх дзяржаваў. Знойдзена шмат корэспондэнцыі і ў тым ліку лісты да арыштованых дэпутатаў з інструкцыямі. З лісту вынікала, што арганізацыя атрымлівала значныя грашовыя сумы. Знойдзена нават ведамасьць выплаты жалаваньня... знойдзены ключ да шыфру... супрацоўнікі арганізацыі атрымлівалі ад 100 да 400 даляраў у месяц, мелі білеты першай клясы для язды па чыгунках і кварталныя трамвайныя білеты“.

Усе газеты паведамлялі, быццам падчас вобыску ў портфэлі Тарашкевіча знойдзена сума ў некалькі дзесяткаў тысяч даляраў, а ў Валошына сьпіс і інструкцыі баявой арганізацыі.

Гэтага сорту паведамленьнямі былі поўны ўсе польскія газеты. Аднак у сапраўднасьці нічога гэтага ня было. Усе паведамленьні польскай буржуазнай прэсы былі сфармаваны з мэтай утварыць, як гавораць, „спрыяючую грамадскую думку“ вакол арышту беспадстаўнага і беззаконнага нават з пункту погляду польскіх законаў. Сучасныя заправілы ў Польшчы баяліся, што праўдзівае паведамленьне аб арыштах беларускіх дэпутатаў выкліча сярод часткі польскага грамадзянства, у якой захавалася хоць з гарчычнае зернятка сумленьня і справядлівасьці,—па меншай меры, няпрыймальнае ўражаньне, а некаторым нават расчыніць вочы на агіднасьць нацыянальнай палітыкі ў сучаснай Польшчы.

Праз некалькі дзён пасля шумлівых вестак, якія друкаваліся на відным месцы аграмаднымі літарамі і якія перадрукоўваліся ўсёй чужаземнай капіталістычна-буржуазнай прэсай, пачалі зьяўляцца ў польскіх газэтах у кутках надрукавання пэтытам (дробненькімі літарамі) спраставаньні некаторых шумлівых падрабязнасьцяў арышту. Так, напрыклад, некаторыя з газэтаў, якія паведамлялі аб вялізнай суме грошай, знойдзеных у Тарашкевіча, пазней скромна ў кутку на 3—4 старонках паведамлялі:

„як цяпер высветлілася, папаўшыя ў друк весткі аб тым, быццам у дэпутата Сойму — Тарашкевіча падчас вобыску і арышту была знойдзена аграмадная сума грошай у чужаземнай валюце — не адпавядаюць сапраўднасьці“.

Такім парадкам, праз пару дзён аб усіх „выкрытых“ польскай прэсай довадах злачынства арыштаваных беларускіх дэпутатаў — нічога не засталася. Засталіся толькі за кратамі беларускія дэпутаты, а гэта толькі і патрэбна было польскаму ўраду.

На адным голым арышце беларускіх дэпутатаў аднак нельга было спыніцца, хоць былі арыштаваны і беларусы, але ўсё-ж яны былі дэпутатамі Сойму. Трэба было справу з гэтага боку неяк аформіць. Гэтая частка працы была ўжо ня так трудная, як першая — арышт. Цяпер трэба было толькі атрымаць згоду на арышт з боку Сойму, што рэшта зрабіць было нятрудна, бо ў апошнім польскім Сойме польская буржуазія і яе лёкаі мелі вельмі значную большасьць галасоў.

23 студзеня 1927 г. Міністр Юстыцыі Мэйштовіч злажыў у Сойме запатрабаваньне аб выдачы Соймам арыштаваных дэпутатаў Суду.

У запатрабаваньні арыштаваным высьоўваліся абвінавчваньні: Тарашкевічу — нібы ён у ліпені 1925 г. атрымаў ад чужаземнае дзяржавы даручэньне ўтварыць Грамаду і грошы на організацыю і абавязаўся аказваць гэтай чужаземнай дзяржаве дыверсійную дапамогу. Абвінавчвалі організацыю, утвораную Тарашкевічам, Рак-Міхайлоўскім, Валашыным і Мятлою ў шпіёнстве на карысьць аднаго з суседніх дзяржаў. Выстаўлялася абвінавчваньне ў організацыі „баёвай“ (Мятла) і „дыверсійных банд“ (Галавач).

Каб апраўдаць арышт дэпутатаў Сойму, польскі ўрад прыдумаў ім шэраг абвінавачваньняў і падзеў іх пад адпаведныя артыкулы констытуцыі.

16 лістападу 1926 году на паседжаньні Сойму дэпутат Браніслаў Тарашкевіч—старшыня соймавае фракцыі Б.С.-Р. Грамады ў прамове ў сувязі з провокацыямі і лаянкай, якія абураліся на Грамаду, сказаў:

„Паслухайце, пань! Вось ужо два месяцы, як па польскай буржуазнай прэсе лятаюць трывожныя чуткі аб тым, што на Заходняй Беларусі падымаюцца нейкія страшэнныя „бальшавіцкія“ грамады...

... А запраўды і больш за ўсё страшыць Вас, што народ збудзіўся да грамадзкага жыцця, паказаў сваю актыўнасьць“...

Гэта эдарылася таму, што ў панскай Польшчы:

„перад законам быццам роўнасьць, на паперы „абывальцельскія вольнасьці“, а запраўды на практыцы ў жыцці... абарона прывілеяў сільнага і багатага, бяспраўнасьць слабага і беднага, крыўда і зьдзек з усіх людзкіх правоў...

І хочаце, пань,—пытаў Тарашкевіч,—каб народ у такім палажэньні сядзеў ціха і... каб ня шукаў дзе-кольвечы і якой-кольвечы сілы для абароны ня толькі сваіх правоў, а проста свайго жыцця?“

Тарашкевіч у гэтай прамове растлумачыў і давёў усю беспадстаўнасьць провокацыйных закідаў ураду супроць Грамады. Прадбачыў ён тады ўжо і арышты, якія ў хуткім часе абураліся на Грамаду.

Запатрабаваньне аб выдачы дэпутатаў было здана спачатку для абгаварэньня ў Соймавую Камісію дэпутацкай недатыкальнасьці.

Гэтая камісія, як і трэба было чакаць, паставіла арыштаваных дэпутатаў суду выдаць. Справа перайшла на пленум Сойму. Вынікі галасаваньня Сойму ўжо былі вядомы. Выдачу суду можна было лічыць пэўнай.

Гэтая акалічнасьць дала магчымасьць т. зв. лезіцоўцам прыняць позу абаронцаў права і справядлівасьці. Лідэр П. П. С. Лібэрман на пленуме Сойму ў справе выдачы арыштаваных беларускіх дэпутатаў сказаў, між іншым, наступнае:

„На падставе брошур, паказаньняў некаіхсь невядомых, нязнаных сьведкаў і г. д. тут вывучаецца пытаньне аб належ-

насьці абвінавчаных дэпутатаў да камуністычнае партыі. Я падыходзіў да гэтага пытання з папярэдлівасьцю, бо чытаў у друку, што арыштаваныя дэпутаты абвінавчваюцца ў шпіёнажы і атрыманы грошай ад суседняе дзяржавы... Аднак на зачыненым паседжаньні камісіі прокурор заявіў, што сваё абвінавчваньне ў шпіёнажы ён угрунтоўвае толькі на нейкіх „лёгічных вывадах“, а міністр Юстыцыі заявіў, што абвінавчаныя дзейнічалі ў шпіёнскай атмасфэры...

Іншая была-б справа, калі-б абвінавчваньне было падмацована хоць якімі-небудзь фактамі адносна да кожнага дэпутата; калі-б быў хоць цень даказацельства. „Я і мая партыя,— закончыў Лібэрман,—на падставе такога нікчэмнага матар’ялу ня можам галасаваць за выдачу дэпутатаў“.

Супроць выдачы галасавалі на пленуме Сойму камуністычная фракцыя, незалежная сялянская партыя, усе нацыянальныя меншасьці, частка „Вызваленьня“, дэпутаты Тугут і Хомінскі, якія выступілі з урадавае „партыі працы“, П. П. С. Утрымалася ад галасаваньня партыя Брыля—„Сялянскі Саюз“, частка „Вызваленьня“. Усе іншыя польскія партыі галасавалі за выдачу.

Справа выдачы беларускіх дэпутатаў адазвалася і на больш сумленных лібэральных польскіх дэпутатах. Так, дэпутат партыі Працы—Хомінскі напісаў у сваю фракцыю ліст наступнага зьместу:

„Я выступіў з клюбу Працы, бо клуб не хацеў даць мне магчымасьці не галасаваць за выдачу пяцёх паслоў—хоць-бы падаць белую картачку.

Я ня мог супроць свайго сумленьня галасаваць за выдачу дэпутатаў *без даказу віны*, а толькі на падставе разважаньняў, будаваных у атмасфэры *клясавых разрахункаў*—бо гэта было-б *зацвярдзеньне—зламаньня ўрадам констытуцыі*“.

Так-жа, як дэпутат Хомінскі, зрабіў і другі дэпутат з партыі Працы—вядомы адвокат па політычных справах—Сьмяроўскі.

Польская прэса з першых-жа дзён пасьля арышту беларускіх дэпутатаў амаль усе свае хлусьліва-провокацыйныя артыкулы, паведамленьні аб Грамадзе—заканчывала, як па закону,—азначэньнем, што ўсе рэпрэсіі супроць Грамады не зьяўляюцца нацыянальным уціскам, накіраваным супроць беларускага руху.

Але паводле пасловіды, што „на воры шапка гарыць“— гэтыя ўпэўненні лішні яшчэ раз падкрэсьліваюць іменна момант нацыянальнага ўціску ў рэпрэсіях супроць Грамады.

III

У капіталістычных буржуазных краінах ажыццяўляецца дыктатура капіталу над працай. З гэтым сёння ніхто з політычна сьведомых людзей спрачацца ня будзе, бо ўсім гэта вядома.

Пярэчыць гэтаму будзе толькі буржуазія і сьведома ілжывыя яе дапаможнікі.

Гэтага сорту людзі, пярэчачы існаваньню буржуазна-капіталістычнай дыктатуры, заўсёды пазываюцца на законы, якія быццам зьяўляюцца той меркаю, якая аднолькава мерыць усім, як багатым, так і бедным, як працадаўцам, так і працоўным і г. д. Пасьлядоўцы буржуазна-капіталістычнага ўстрою гавораць, што буржуазныя судовыя законы гэта—аполітычныя правілы жыцця, якія стасуюцца да людзей аполітычным незалежным судом, і што няпраўды суд нікольні не пакрые.

Буржуазія, як гаворыцца, фэтышызіруе свае законы і свой суд, умаўляючы ў масы нейкую непаграшымасьць гэтага органу свае ўлады. І вось прыклад арыштаў і абвінавачваньня беларускіх дэпутатаў у Польшчы яшчэ адзін раз яскрава сьведчыць, што суд „незалежны“ на словах—ня толькі залежны, але ўпаўне падпарадкаваны клясавай істоце буржуазных краін. Гэты суд зьяўляецца аднаў з прыладаў трыманьня працоўных пад прыгонам. Гэты суд, калі гэта будзе патрэбна буржуазіі і ў зьвязку з тэй ці іншай камбінацыяй, літаральна можа зрабіць з чорнага—белае і—наадварот,—як гэтага пажадае яго *моцьць—капітал*.

Магчыма, што ў пэўных выпадках буржуазныя законадаўцы і надаюць сваім законам форму як-быццам і „незалежную“, але ў істоце гэтая форма так і пазастаецца формай. За адзін і той-жа ўчынак буржуазны суд, паслухмяны ўладзе, можа аднаго засудзіць, а другога апраўдаць. Аднак гэтага мала. Справа беларускіх паслоў сьведчыць аб тым, што калі ўладзе патрэбна, то „на падставе законаў“ магчыма зусім бязьвіннага чалавека зрабіць страшэнным злачынцам; можна цьвердзіць, што, арыштоўваючы чалавека ў ложку падчас сну, робіцца арышт

„на гарачным учынку“ на месцы злачынства—шпіёнажу і пакушэння—з’яменшыць тэрыторыю дзяржавы.

Уся віна арыштаваных паслоў палягае на тым, што яны думалі, быццам і сапраўды ў межах закону можна бараніць свае правы, забываючы, што лібэральныя, на погляд, законы і суд гэта—толькі аздоба таго час-ад-часу сільнейшага ўціску і зьдзеку над правам і справядлівасцю, які адносна працоўнага народу стасуе ва ўсіх краінах буржуазіі, дзе яна яшчэ мае сілу і ўладу.

Вось ужо больш году як сядзяць у Пазнанскай турме ва Ўронках беларускія дэпутаты. Сядзяць за тое, што баранілі перад уладай насельніцтва Заходняй Беларусі ад эксплёатацыі, ад крыўд, зьдзекаў, ад прымусовае, дзікае шовіністычнае палінізацыі. Супроць гэтых дэпутатаў сфабрыкаваны злачынствы і перакручаны ліха ведае як нават буржуазныя польскія законы. Можна быць пэўным, што польскі суд засудзіць гэтых дэпутатаў—лепшых сыноў Заходняй Беларусі—на доўгія гады катаржнай турмы толькі за тое, што яны ў Польшчы думалі, што ў сучасны век існавання „найлібэральнейшай“ канстытуцыі ня трэба ўжо стасавацца да сапраўднай, з часоў няволі яшчэ пагаворкі: „скачы, уража, як пан кажа“.

Ва ўсім сьвеце ідзе цяпер барацьба двух клясаў, двух лягераў—барацьба працоўных супроць эксплёататараў, рабочых і сялян—супроць абшарнікаў і капіталістых. Гэтая барацьба асабліва яркая выяўляецца і ў Польшчы, дзе гэтае змаганьне двух клясаў звязана з нацыянальным вызваленнем працоўных прыгнечаных нацый.

У гістарычным ужо цяпер мінулым 1915 годзе царскі ўрад мог дазволіць сабе роскаш пасадзіць у турму за краты ўсю соцыял-дэмакратычную фракцыю Дзяржаўнай Думы. Польскі „Дэмакратычны“ Урад Пілсудскага арыштам і абвінавачваньнем беларускіх дэпутатаў яркая паказаў, што ён ня толькі можа спрачацца з б. царскім урадам Расіі за пальму першынства ў зьдзеках, гвалтах і бязглуздай цынічнасьці, але мае ўсе аднакі „тэхнічнай удасканаленасьці“ гэтых сродкаў і формаў прыгону. Суд у Польшчы над Беларускай Сялянска-Рабочай Грамадой гэта—суд над працоўнымі Заходняй Беларусі.

К н і г а п і с

3. Бядуля „Танзілія“, новэлі.
Выданьне „Узвышша“. Менск, 1927 г., стар. 75, цана 50 кап.

У апошні год на нашым кніжным рынку пачынае зьяўляцца новы жанр эпічнай поэзіі—новэлі. Гэты жанр у сусьветнай літаратуры ня новы, вартаўспомніць, напр., арабскія казкі, але ў нашай беларускай літаратуры гэта навінка, якую трэба вітаць.

Разгледзім нядаўна выдадзеныя „новэлі“ З. Бядулі. Па зьместу магчыма, іх падзяліць на дзьве часткі: апавяданьні рэалістычныя, як, напр., „Танзілія“ і інш., і да другой належаць „Музыка“, напісаны ў романтична-сымбалічным напрамку.

У „Танзіліі“ пісьменьнік імкнецца даць малюнак жыцця прыгнечанай мужам татаркі Танзіліі. Танзілія ведае, што гэтак не павінна быць, трэба пажаліцца ў сельсавет, але-ж яна так і не дашла да сельсавету. Канчаецца апавяданьне крывавай драмай, якая разыгралася паміж ёю і Мунькай за прыжытае дзіцё.

Апавяданьне напісана ў рэалістычных танох, але рэалізм нейкі жорсткі; па сваёй жорсткасьці падобны да апавяданьня „Ашчасьлівіла“. Апавяданьне „Дзе твой сын?“ па тэме нічога новага ў беларускую літаратуру

ня ўносіць. Зьвяртае на сябе ўвагу тып бацькі паўстанца, дзедка Барташука. Ні бізун, ні шпількі пад ногці, нішто ня прымушала сказаць, дзе яго сын.

„У гарах“ і „Іслам-Бэй“ гэта каўкаскія новэлі.

З боку мастацкага З. Бядуля ў гэтых апавяданьнях нічога новага не дае. Мы сустракаем тут тыпізацыю прыроды; тое, што можам знайсці ў любым з апавяданьняў.

Імкненьне даць психолёгію гэрояў удаецца, але адсюль як вынік тое, што пісьменьнік шмат увагі ўдзяляе: папершае—апісаньню прыроды, падругое—перажываньням гэрояў (Танзілія, старая Утта—„У гарах“, дзядок Барташук „Powiedź dyle jest twój syn?“) і на другі плян адсоўвае разьвіцьцё дзеі. Зусім іншае мы бачым у сапраўднай новэлі. Новэля ня імкнецца да тыпізацыі,—уся ўвага чытача ў новэлі зьвяртаецца да сытуацыі, да нечаканых паваротаў, падзеі; гэта ўсё адсутнічае ў новэлях З. Бядулі, іх лепей назваць апавяданьнямі; апошняя „новэля“—„Музыка“, як я ўжо адзначу, гэта романтична-сымбалічная казка. Пісьменьнік апавядае, як „Музыка“, сын сінягрывага Нёмна, вандраваў па роднай зямлі. Музыка гэта самы мастацкі твор

у гэтым зборніку, Музыка гэта вязанка мастацкіх вобразаў, эпітэгаў, параўнаньняў.

Мова яго мастацка і эразумела.

Прысьвячаецца казка Коласу. Сымболь „Музыкі“ гэта Колас, які вандраваў у працягу год „па новай зямлі“, не адзін, а з дзіцём сваёй скрыпкі „Музыкай“. Гэта, паўтараю, самы мастацкі твор з усяго зборніку.

І. В.

Міхайла Грамыка. „Дзьве поэмы“. *Выданьне Беларускага Дзяржаўн. Выдавецтва. Менск, 1927 г., 65 кап., стар. 136.*

Пад гэтым загалоўкам надрукаваны поэмы: „Крылан“, якая друкавалася ў 1922 г. у часопісу „Адраджэньне“, і „Лясьнічанка“, друкавалася ў 1924 г. ў часопісі „Полымя“.

У поэме „Крылан“ поэта імкнецца ў мастацкай форме апісаць адну з заваёў сучаснае тэхнікі—авіяцыю і гэтым як-бы прынесці падзяку таму:

„Хто на горы зышоў
Пад уладу машын.
Хто паветра аўдаў“.

Галоўная асоба поэмы—Ізяслаў-Крылан. З маленства адарваны ад сваёй бацькаўшчыны, ён імкнецца папасці да берагоў Дняпра, да роднай вёскі. Крылан накіроўваецца да родных палёў. У вёсцы ён навучаецца працаваць, але хутка пачынае сумаваць. Ізяславу хочацца падняцца ў неба, бо:

„Ясна ў небе, вольна ў небе,
Там душы ня трэба слоў“,

і ён ляціць, але назад не вяртаецца. Канец Ізяслава трагічны,

ён згарае разам з сваім крыланам.

Поэта імкнецца даць тып багатырскі, тып сучаснага працаўніка ў нашым будаўніцтве, але выходзіць наадварот. У поэме мы маем некі романтычны, казачны тып, багата аздобленага фантастыкай. Яму спадабаецца сядзець на могілках, глядзець кудысьці ў далі і марыць; нават ня толькі на могілках, а на кожным кроку ён для сваіх лятуненьняў знаходзіць матэрыял. Нават і могілку Ізяслава поэта апісвае ў романтычным духу:

„Ноччу носіцца кажан,
У неба просіцца Крылан,
Час мінае, слабнуць сілы,
Сеў саколік на магілы.
Сеў на крыжак адпачыць;
Вёска могілак маўчыць,
Байкі бае весярочак
Сыпле жоўценкі лісточак,
Сьпі саколік, гэта я—
Глеба, родная зямля!“.

Наогул, уся поэма напісана ў фантастычных танок. Тут мы сустракаем міталёгічныя вобразы, як, напр., Ярыла, Пярун, Вясьнянка і г. д., якія ў большасці чытачу не зразумелы.

Нават некаторыя радкі поэта піша нахштат народных закліццяў, напр:

„Зьліўся з ёю, зьліўся з ветрам,
Перадайся грунтам нетрам,
Сокам выйдзі у сыябло,
Каб ня сохла, а цвіло“.

Гэтак сама poeta карыстаецца і мастацкім фольклёрам, як, напр., жніўныя песьні, але гэтыя песьні poeta прышывае чорнымі ніткамі да белага. Гэта магчыма заўважыць і ў працягу ўсёй поэмы, кампазіцыя храмае, імкненьне адбіць сучасныя заваёвы паветра ў некім народным, казачным духу поэце не ўдаецца.

ца. Шырокія-колы чытачоў шмат чаго ў ёй не зразумеюць.

Зусім іншае ў гэтых адносінах другая поэма „Лясьнічанка“. Гэта поэма гісторыка-гэроічная, яна адбівае наша нядаўняе мінулае, паўстанцкі рух на Беларусі.

Гэтая тэма ў беларускай літаратуры ня нова, да і ў поэты мы яе сустракаем больш распрацаванаю ў драматычнай форме—кажу аб п'есе „Над Нёмнам“. Народ паўстае, бо:

„Жыць цяжка на крэсах усходніх,
Марнуецца дарма народ.
Гудуць Навагрудак, Гародня,
Пад Вільняй ідзе карагод“.

Паўстанцы зьнішчаюць панскія маёнткі, паноў з іх лёкаямі. Панства ім гэтага не даруе, паўстанцаў ловяць, катуюць і забіваюць.

Актыўна дапамагае паўстанцам Галена, якая ўрэшце пагібае разам з Тарасам—правадыром паўстанцаў.

Больш увагі поэта ўдзяляе Галене, калі мы нічога ня ведаем аб яе таварышох, якія міганулі перад намі і схаваліся; дык Галена праходзіць цераз усю поэму чырвонай стужкай.

Праўда, у поэты не хапае фарбаў, каб даць надворны яе выгляд, затое гэты вобраз яскрава паўстае перад намі ў гэроічнай барацьбе з панствам.

Напісана поэма ў рэалістычных танох. З кампозыцыйнага боку паасобныя часткі звязаны паміж сабою больш шчыльна: мы тут не назіраем паасобна прышытых кавалкаў, як у поэме „Крылан“.

Чытаецца поэма без напружанасьці, бо poeta імкнецца даць вобразы, патрабуючыя разгадкі, а вобразы просты, як і проста мова поэмы.

І. В.

Х р о н і к а

Б. С. С. Р.

У „Маладняку“

* Апошні час у аб'яднанні адбыліся грунтоўныя зьмены. У сувязі з апошнімі падзеямі і заняпадам склалася новае кіраўніцтва аб'яднаньнем у складзе т. т.: П. Галавача, Р. Мурашкі, Аркадзя Моркаўкі, С. Хурсіка, Іл. Барашкі, В. Каваля, Е. Пфляумбаум.

* У рэдкалегію часопісі „Маладняк“ замест ранейшых трох часовае кіраўніцтва высунула пяцёх.

* Рэдактарам часопісі і сакратаром часовага кіраўніцтва адначасова зьяўляецца Р. Мурашка.

* Запошняяга часу ўзятыцьвёрды курс на рэарганізацыю часопісі. Завязваецца і ажыўляецца сувязь з рознымі літаратурнымі іншых савецкіх рэспублік.

* Часовае кіраўніцтва аб'яднаньнем „Маладняк“ і рэдакцыя часопісі „Маладняк“ пераехалі ў новае памяшканьне: Камуністычная вул., дом працасьветы.

* Аркадзь Моркаўка здаў для надрукаваньня ў БДВ свой першы зборнік вершаў пад назваю „Дым жыцьця“.

* В. Каваль здаў да друку ў БДВ зборнік апавяданьняў „На загонах“.

* За апошні м-ц у часопісь „Маладняк“ паступіла ад розных аўтараў больш за 300 вершаў, апавяданьняў і п'ес.

Пісьменьніцкі асяродак

* Беларускі дзяржаўны ўнівэрсытэт зьяўляецца ў сучасны момант сапраўдным пісьменьніцкім асяродкам на Беларусі. Значная частка беларускіх пісьменьнікаў і поэтаў вучыцца зараз на лінгвістычна-літаратурным аддзяленьні. Штодня ў памяшканьнях унівэрсытэту можна сустрэць: Крапіву, Аляксандравіча, В. Каваля, С. Хурсіка, Фаміна, Дудара, Якімовіча, Барашку і інш.

У будынку унівэрсытэту ў большасьці наладжваюцца розныя літаратурныя вечары, дыпуты, даклады. З адсутнасьцю будынку пісьменьнікаў унівэрсытэту заслугоўвае поўнае права быць названым пісьменьніцкім асяродкам.

Па літаратурных

* Навакोल часопісі „Полымя“ заснавана новае літаб'яднаньне, прыняўшае для сябе назву часопісі. У склад яго ўвайшлі: Ц. Гартны, Грамыка, Галубок, Ал. Гурло, Дудар, Зарэцкі, Аляксандравіч, Чарот, Вольны, Янка Купала, Якуб Колас, Нёманскі, Ляжневіч, Піотуховіч, В. Сташэўскі (драм).

Організацыя ставіць сваімі задачамі: 1) аб'яднаньне літаратурных сіл, 2) сувязь з іншымі літаратурнымі і 3) афармленьне пролетарскай літаратуры.

* Беларуская Літаратурна-Мастацкая Комуна выдала № 1 сваёй часопісі „Росквіт“ У далейшым часопісь будзе выдавацца раз у 3 месяцы.

* Поэта Кляшторны („Узвышша“) здаў у БДВ другі зборнік сваіх вершаў.

Р. С. Ф. С. Р.

* Да прыезду ў СССР славуата амэрыканскага пісьменьніка Эптона Сінклера дзяржвыдавецтва выдала збор твораў апошняга ў 12 тамох, кошт усяго выданьня 15 р.

* У дзяржаўным выдавецтве вышлі з друку: Г. Майэрс—„Гісторыя амэрыканскіх міліярдэраў“, Г. Ігумнавай—„Маркізэ-тавы паход“, Л. Савельева—„Нямны асьведкі“, Н. Герасімчанкі—„Бацька Махно“, Ал. Талстога—„Аэліта“, Н. Асеева—„Сямён Праскакоў“, С. Заяцкага—„Зямля бяз сонца“.

* У выданьні „Камуністычная акадэмія“ да 100 гадавіны Л. Талстога рыхтуюцца два сур'ёзных зборнікі: „Леў Талстой у сьвятле марксысцкае крытыкі“ і „Ленін і Талстой“. У апошнім будуць зьмешчаны яшчэ дасюль не апублікаваныя думкі Леніна аб Талстым і апошняга аб творах Леніна.

* У вясну 1928 году ў Маскве пачне будавацца „Дом пісьменьніка“.

* Дзяржаўным інстытутам гісторыі мастацтва падрыхтоўваец-

ца да друку поўны збор твораў памёршага ў 1922 г. паэты Вел. Хлебнікава.

* На выстаўцы, прысьвечанай Л. Талстому, зьмяшчаецца 410 кніг і брошур пісьменьніка, выдадзеных у 1917-1918 г. г.

* Выдавецтва „Маскоўскі рабочы“ рыхтуе да друку „Міжнародны літаратурна-мастацкі альманах“ пад рэдакцыяй Анры Барбюса.

* У Выданьні „Акадэмія“ вышаў 10 том поўнага збору твораў Анры дэ-Рэнье — роман „Дымка часу“ і роман Проспэра Мэрыме—„Калумба“.

* Выходзіць з друку кніжка М. Горкага—„Па Русі“.

* Дзяржвыдавецтвам надрукаваны кнігі Абаленскага „Крым за Урангелем“ і Герасімчанкі „Бацька Махно“. Абедзьве кніжкі зьяўляюцца цікавымі дзеньнікамі ўдзельнікаў, якія ў часы грамадзянскае вайны былі ў лягеры белых.

* Рыхтуюцца да друку летапіс белае барацьбы „Белая справа“. Гэтая кніжка вышла ў Бэрліне. Яна зьмяшчае ў сабе шэраг цікавых момантаў (шмат новых драбніц) з гісторыі контррэвалюцыі. У кнізе паказаны падрыхтоўка да чэха-славацкага паўстаньня і контррэвалюцыйная падрыхтоўка на Доне.

* Дзяржвыдавецтва ўзялося надрукаваць шэраг адрывкаў з двухтомнае працы ген. Дэнкіна—„Нарысы расійскае смуты“. У гэтае выданьне ўвойдуць: „Няслава і сьмерць ген. Карнілава“ і „Французы ў Адэсе“. Аўтар дае шмат новых дакументаў і фактаў.

* 29 лістапада ў Маскву прыехаў амэрыканскі пісьменьнік Льюіс Сінклер для азнаямленьня з культурным жыцьцём Савецкага Саюзу.

* Поэты: Жараў, Базыменскі і Уткін выяжджаюць у месячную паездку за межы.

* Пры Ленінградскім літфондзе ў якасьці матар'яльнай дапамогі пісьменьнікам арганізуюцца падсобныя прадпрыемствы: бюро машынанапісаньня, бюро рахункаводных прац, бюро пасылкі літаратурных матар'ялаў провінцыяльным выданьням.

Україна

* Выходзяць і вышлі з друку наступныя кніжкі: Зьмітра Загула—„Мотывы“—поэзія, Міколы Тэрэшчанка—„Межа і Межа“, Ів. Мікоценкі—„Браты“—аповесьць, О. Валызькі—„Поэзіі“, Г. Косячэнкі—„Жалезная кроў“—аповесьць, О. Віннічанкі—„Сонечная машына“, К. Анішчанкі—„Балон“—аповесьць, А. Хвілі—„Яснаю дарогаю“.

За межамі

* Міжнародны зьезд Бэрнскае канфэрэнцыі па пытаньню аўтарскага права адкладзена да вясны 1928 г. Зьезд меўся быць скліканым у фашысцкім Рыме (чамусьці?).

Нямеччына

Гістарычная каштоўнасьць

У Клагенфуртскай бібліятэцы знойдзены адрыўкі рукапісу „Нібелунгі“, напісаныя ў баварскім дыялекце. Час напісаньня іх адносяць да 12 ці 13 стагодзьдзя.

* У хуткім часе маецца быць апублікаваным рукапіс Рыхарда Вагнэра, што знаходзіўся да сьняго ў прыватных руках. Гэта—перакладзеная на музыку—пулярная песенька „Der Tappebaum“. Напісаньне рукапісу належыць да 23 году жыцьця кампозытара.

* У Бэрліне вышаў у сьвет новы твор Гауптмана на тэму аб Тылю Уленшпігелю, вялікі эпас, напісаны гэкзамэтрам.

* У Мюнхене ў нямецкім перакладзе вышла аповесьць Кнута Гамсуна „Валацуга“. Да гэтуль Кнут Гамсун не карыстаўся ўвагай у Нямеччыне.

* Драматург Клодэль піша драму аб Колюмбе.

* Выходзяць неўзабаве новыя кнігі вядомых пісьменьнікаў: Дэбліна—„Натурфілэзофск. творы“, Гофмансталя—„Вежа“, Гессэ—„Падарожжа ў Нюрнберг“, Кафкі—„Амэрыка“, Пальгара—„Я—сьведка“, Верфеля—„Сакрэт аднаго чалавека“, Бортэна—„Ліёнскі студэнт“.

* Савецкая „Сіняя блуза“, якая выступае зараз па сцэнах тэатраў нямецкіх народаў, мае вялікі посьпех. У выніках першых выступленьняў нямецкія рабочыя зганізавалі сваю „Чырвоную блузу“.

Францыя

* У Парыжы „француская асоцыяцыя пісьменьнікаў-воінаў“ наладзіла ўрачыстае адчыненьне помніка пісьменьнікам, загінуўшым на вайне. На сьцяне Пантэону высечана 562 імёны забітых романістых, поэтаў, філёзофаў і інш.

* Забаронены наступныя кнігі французскіх пісьменьнікаў: П. Ампа—„Людзі“,—аповесць, Рамюза—„1918“, Рові—„Пада-рожжа ў бесканцовасць“, Дарэна—„У краіне века-вечнага лёду“—з гісторыі Грэнляндый XVIII ст.

* Нядаўна знойдзена ненадрукаваная нідзе драма вершам Гюі де-Мопасана. Сюжэт драмы гістарычны, і пры напісанні яе аўтар карыстаўся парадамі Флобера. У хуткім часе драма будзе выдадзена разам з новым жыццёпісам пісьменьніка.

* Вышаў роман аб психолёгіі дзяўчыны—„Айцоўскае сонца“—Рэйнэ Трызета.

* Буйным прадстаўніком авантурнага жанру зьяўляецца зараз у Францыі пісьменьнік Мак Орлан. У адной з апошніх кніг—„Начная Маргарыта“—ён дае яскравыя асаблівасці гэтага жанру.

* Асаблівым поспехам на кіноэкране карыстаецца романісты

П'ер Бенуа. Амаль усе яго творы перароблены ўжо для кіно. Зараз у Парыскіх кіно дэманструюцца: „Атланціда“, „Кенінгсмарк“, „Шлях волатаў“, „Лівінская княгіня“, „Калодзезь Якава“, „Начны абход“.

* Акадэміяй падрыхтоўваецца да друку на працягу 50 год выданьне слоўніка французскае мовы. Першы том гэтага слоўніка маецца выйсьці з друку ў красавіку гэтага году.

А н г л і я

100.000 рублёў за роман

* Жонка быўшага першага міністра лорда Асквіта—Марго Асквіт напісала свой першы роман. Лёнданскія выдаўцы, у якіх на першым пляне ня твор, а гучнае імя, распачалі сапраўдную конкурэнцыю, каб нажыць гэты роман. За 100.000 рублёў адна буйная выдавецкая фірма набыла яго, перамогшы такім парадкам сваіх конкурэнтаў.

З Ъ М Е С Т

	Стар.
Л. М. Талстой. Ляксеяка Гаршок (аповяд.)	3
Аркадзь Маркаўка. * * (Травень ціга крытылі распасьцёр над садамі—верш)	9
" " * * (Гэта несёня—ціха, ну паніцу—верш)	10
" " * * (Ствараюць найлепшы гадзіннік—верш)	11
Р. Мурашка. У іхным доме (аповесць)	12
А. Вечар. * * (Слава тым, хто на зямлі ідзе—верш)	48
М. Нікановіч. Сьлёзы веснавыя (аповяданьне)	49
Я. Івашын. У сэрцы радасьць расквітнела (верш)	65
П. Галавач. Дасужая (аповяданьне)	66
Г. Лёнгфэлло. Гайавата і Мэджэківіс (перакл. з ангельск.)	79
Стаян: Народы. Алесь Дудар	82
" " Уладзімер Дубоўка	83
" " В. Станіўскі	84
Іл. Барашка. Уладар мастацкага слова (да стагоддзя са дня нараджэння расійскага клясыка Л. М. Талстого)	85
П. Р. Барацьба за якасць	90
Ул. Каліноўскі. К суду над Б.С.Р. Грамадою	97
Кнігаліс	105
Хроніка	108

